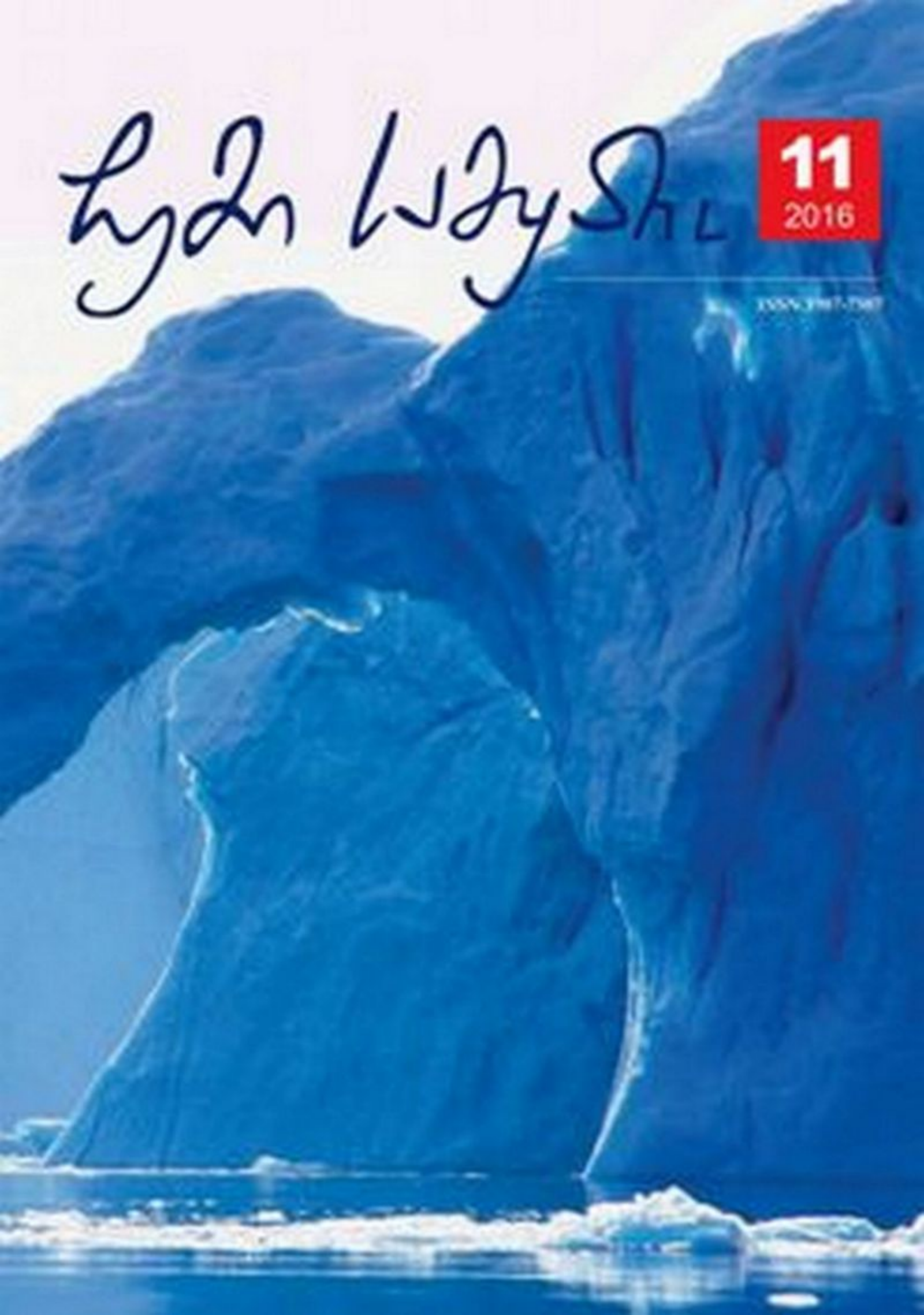

Lyân Wzy Shu

11
2016

ISSN 2017-2017

გეოპოლიტიკის ხიზლი

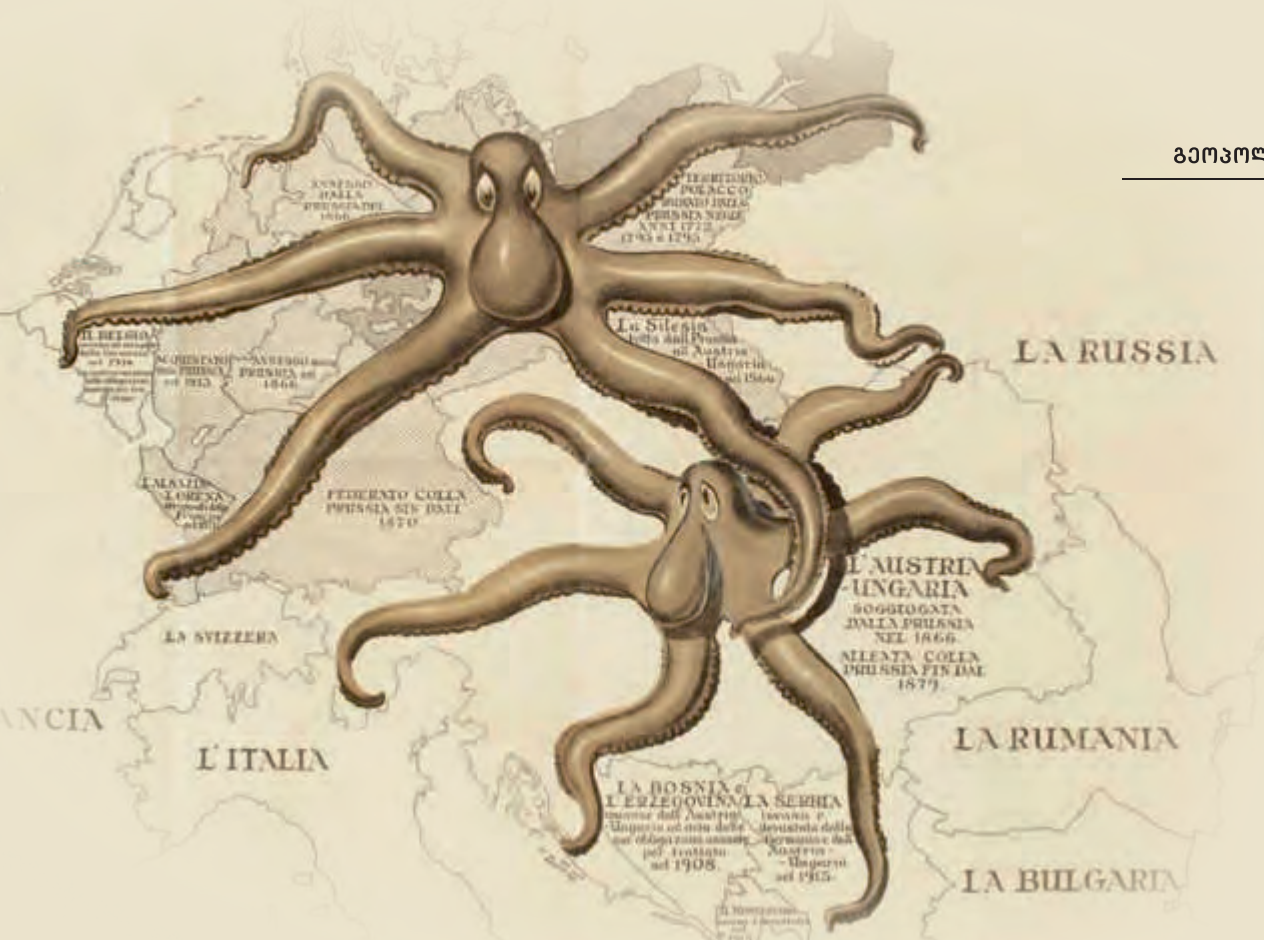
ზურაბ დავითაშვილი

ტერმინი „გეოპოლიტიკა“ საკმაოდ პოპულარულია და მას თითქმის ყოველდღიურად ვხვდებით მასმედიაში და სოციალურ ქსელში, მაგრამ ეს თითქოსდა ყველასათვის ცნობილი სიტყვა არცთუ ისე მარტივი ასახსნელია და თავისი მრავალი მნიშვნელობის გამო ხშირად გაუგებრობისა და დაბნეულობის მიზეზი ხდება.

ეს გაუგებრობა ალბათ იმანაც გამოიწვია, რომ გეოპოლიტიკას უცნაური როლი ერგო. მეცნიერთა უმრავლესობა არ აღიარებს გეოპოლიტიკას, როგორც მეცნიერებას და მას მხოლოდ პრაქტიკაში განხორციელებული პოლიტიკის გამოვლინებად მიიჩნევს. თავის მხრივ, პოლიტიკოსებიც თავს არიდებენ გეოპოლიტიკაზე მსჯელობას და ყველანაირად ცდილობენ ეს ცნება საერთოდ არ ახსენონ. ამის მიზეზად ბევრს ის მიაჩნია, რომ გეოპოლიტიკა ნაცისტური გერმანიის ოფიციალური იდეოლოგია იყო, რომელიც გერმანიის ექსპანსიას და დაპყრობით ომებს გეოპოლიტიკური აუცილებლობით ამართლებდა. შესაბამისად, ისევე, როგორც ნაციზმთან დაკავშირებული ყველა დოქტრინა თუ ქმედება, გეოპოლიტიკაც დანაშაულად მიიჩნიეს და, ბუნებრივია, არავის სურს მასთან რაიმე კავშირი ჰქონდეს. მაგრამ გეოპოლიტიკის გაიგივება მხოლოდ ნაცისტური გერმანიის გეოპოლიტიკასთან სრულიად არამართლზომიერია, მით უფრო, რომ ნებისმიერ ქვეყანას საკუთარი გეოპოლიტიკა აქვს. გეოპოლიტიკის ასეთი „გარიყვისა“ თუ „უგულეებლყოფის“ მიზეზი ალბათ უფრო ისაა, რომ იგი აშკარად და დაუფარავად გამოხატავს სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკის ჭეშმარიტ ინტერესებს, რომელიც პოლიტიკოსებმა ან უნდა დამალონ, ანდა სრულიად სხვა, „კეთილშობილ“ და „ჰუმანურ“ საბურველში გაახვიონ.

ამიტომ იყო, რომ გეოპოლიტიკის განმარტება სხვადასხვა ენციკლოპედიაში თუ ცნობარში უმეტესწილად დაიყვანებოდა რეაქციულ (საბჭოთა კავშირში უმატებდნენ სიტყვა ბურჟუაზიულ ან დასავლურ) დოქტრინამდე, რომელიც გეოგრაფიული ფაქტორების გაზვიადებითა და აბსოლუტიზირებით ასაბუთებს სახელმწიფოს (საბჭოთა პროპაგანდით – იმპერიალისტური სახელმწიფოს) აგრესიულ და ექსპანსიურ საგარეო პოლიტიკას.

დღეს ტერმინი „გეოპოლიტიკა“ სამი სხვადასხვა მნიშვნელობით გამოიყენება:

1. ნაციისტური გერმანიის ექსპანსიონისტური დოქტრინა, რომელიც გერმანიის მილიტარისტულ პოლიტიკურ კურსს გეოგრაფიული, კერძოდ, არასაკმარისი „სასიცოცხლო სივრცით“, ამართლებდა. გეოპოლიტიკის ეს მნიშვნელობა აღინიშნება გერმანული სიტყვით „Geopolitik“;
2. სახელმწიფო პოლიტიკა, რომლის შემუშავება და განხორციელება ემყარება გეოგრაფიულ ფაქტორებს და მიზნად ისახავს გეოგრაფიული და სტრატეგიული მახასიათებლების განმტკიცებას (აღინიშნება ინგლისური სიტყვით „Geopolitics“);
3. მეცნიერება, რომელიც შეისწავლის სახელმწიფო პოლიტიკაზე გეოგრაფიული ფაქტორების გავლენას (აღინიშნება ინგლისური სიტყვით „Geopolitics“).

პირველად გეოპოლიტიკის ცნება XX საუკუნის დასაწყისში შემოიტანა შვედმა მეცნიერმა რუდოლფ ჩელენმა (ქართულ სივრცეში ჩელენის სახელით დამკვიდრდა), მაგრამ გეოპოლიტიკა, როგორც სახელმწიფო პოლიტიკის სახე, არსებობს უძველესი დროიდან, მას შემდეგ, რაც სახელმწიფოები გაჩნდნენ. რაც შეეხება გეოპოლიტიკას, როგორც მეცნიერულ კონცეფციას თუ თეორიას, მის ისტორიას XIX საუკუნის ბოლოდან იწყებენ, როცა ფრიდრიხ რატცელისა და რუდოლფ ჩელენის შრომები გამოჩნდა. თუმცა ეს არ ნიშნავს, რომ გეოპოლიტიკა ცარიელ ადგილას აღმოცენდა. მის წინამორბედად შეიძლება ჩაითვალოს **გეოგრაფიული დეტერმინიზმის კონცეფცია**, რომელიც სათავეს ჯერ კიდევ ანტიკური ეპოქიდან იღებს.

რუდოლფ ჩელენი (1864-1922)

შვედი სოციოლოგი და პოლიტოლოგი, გეოპოლიტიკის გერმანული კლასიკური სკოლის წარმომადგენელი. მისი თვალსაზრისით, სახელმწიფოს მდგომარეობაზე გეოპოლიტიკურად მოქმედებს 3 ძირითადი ფაქტორი: გაფართოება, ტერიტორიული მონოლითურობა და გადაადგილების თავისუფლება.

ჰიპოკრატე (ძვ.წ. 460-377) – ძვ. ბერძენი ექიმი, ანტიკური მედიცინის რეფორმატორი, სამედიცინო გეოგრაფიის ფუძემდებელი.

პოლიბიოსი (ძვ.წ. 203-120) ძვ. ბერძენი ისტორიკოსი, რომელიც თავის „ისტორიაში“ აღწერდა მხოლოდ ისეთ მოვლენებს, რომელთა მონაწილე თავად იყო ან რომელთა შესახებ მოგონებები ჯერ კიდევ ცოცხალი იყო.

გეოგრაფიული დეტერმინიზმი

გეოგრაფიული დეტერმინიზმის (გეოდეტერმინიზმის) სახელით ცნობილია მოძღვრება, რომელიც ამტკიცებს, რომ საზოგადოების განვითარების განმსაზღვრელი ფაქტორი გეოგრაფიული გარემოა. ამ მოძღვრების მიხედვით, ამა თუ იმ ქვეყნის ან ხალხის დანინაურება თუ ჩამორჩენა განპირობებულია იმით, თუ რამდენად ხელსაყრელია მათი გეოგრაფიული პირობები.

ჯერ კიდევ ძველი ბერძენი მოაზროვნეები (ჰიპოკრატე, პოლიბიოსი) ფიქრობდნენ, რომ ცხელ კლიმატურ სარტყლებში მცხოვრები ხალხები დუნე და ზარმაცნი არიან, ამიტომ მათ არ შეუძლიათ განვითარებულ საზოგადოებად ჩამოყალიბდნენ. ცივი კლიმატის პირობებში მცხოვრები ხალხების მთელი ენერჯია კი ფიზიკური არსებობის შენარჩუნებას ხმარდება და ვერც ისინი შეძლებენ რაიმე ღირებულის შექმნას. ცივილიზაციები მხოლოდ ზომიერ კლიმატურ პირობებში შეიძლება ჩამოყალიბდეს, სადაც ხელსაყრელი ბუნებრივი გარემოა.

პლატონმა და არისტოტელემ პირველებმა დაუკავშირეს გეოგრაფიული პირობები

პოლიტიკას. პლატონის აზრით, მთიანი ქვეყნისთვის შესაფერისი რეჟიმი დემოკრატიაა, ვაკე რელიეფის მქონე ქვეყნებისათვის კი – ავტოკრატია. არისტოტელეს კი მიაჩნდა, რომ პატარა ზომის სახელმწიფოსთვის მმართველობის საუკეთესო ფორმა რესპუბლიკაა, დიდი ქვეყნისთვის – მონარქია, ხოლო ძალიან დიდი ქვეყნისთვის – იმპერია (ტირანია).

შუა საუკუნეებში გეოდეტერმინიზმი დავიწყებას მიეცა და საზოგადოების განვითარების ახსნა რელიგიურ მოძღვრებებს დაექვემდებარა. მხოლოდ XIV საუკუნიდან იწყება გეოგრაფიული დეტერმინიზმის იდეების აღორძინება ჯერ არაბულ სამყაროში (**იბნ-ქალდუნი, იბნ-ბატუტა**), ხოლო შემდეგ – ევროპაში. XVI საუკუნის ფრანგმა მეცნიერმა **ჟან ბოდენმა** ევროპის ხალხები ჩრდილოეთისა და სამხრეთის ხალხებად დაყო და მიიჩნია, რომ ჩრდილოეთით მცხოვრებნი არიან ფიზიკურად ძლიერნი, მამაცნი, კარგი მეომრები, წესრიგის მოყვარულნი და კანონმორჩილნი, მაგრამ ჩამორჩებიან ინტელექტით. სამხრეთის ხალხები კი, პირიქით, არიან ძალიან გონიერები და ნიჭიერები, მათ დიდი მიღწევები აქვთ მეცნიერებასა, ლიტერატურასა და ხელოვნებაში, თუმცა არიან ფიზიკურად სუსტნი, მხდალნი,

რაფაელ სანტი, ათენის სკოლა, ვატიკანი. ცენტრალური ორი ფიგურა - არისტოტელე და პლატონი

პლატონი (ძვ. წ. 427-347) – ძველი ბერძენი ფილოსოფოსი, სოკრატეს მოსწავლე და არისტოტელეს მასწავლებელი, ფილოსოფიური დიალოგების ავტორი, ათენის აკადემიის დამფუძნებელი. მის ნაწერებში ასახულია მსჯელობა მმართველობის საუკეთესო ფორმების შესახებ.

არისტოტელე (ძვ.წ. 384-322) – ძვ. ბერძენი ფილოსოფოსი და მეცნიერი, მან შეისწავლა და საკუთარი წვლილი შეიტანა მეცნიერების იმ დროს არსებულ ყველა დარგში. საინტერესოა მისი სწავლება სახელმწიფოს შესახებ.

ცუდი მეომრები და უდისციპლინონი. ფრანგები მან მიიჩნია გეოგრაფიულად შუაში მყოფ ხალხად, რომლებსაც აქვთ როგორც ჩრდილოეთის, ისე სამხრეთის ხალხების თვისებები და ამდენად ისინი სხვა ხალხებზე მაღლა დგანან. დაახლოებით ამავე აზრს იზიარებდა გეოგრაფიული დეტერმინიზმის ყველაზე დიდი წარმომადგენელი შარლ ლუი მონტესკიე.

XIX საუკუნის მოაზროვნეთაგან აღსანიშ-

იბნ-ქალდუნი (1332-1406) – ჩრდილოეთ აფრიკელი არაბი ისტორიკოსი და ისტორიოგრაფი, თანამედროვე სოციოლოგიის, ისტორიოგრაფიის, დემოგრაფიისა და ეკონომიკის ფუძემდებელი.

ივან ბოდენი (1530-1596) – ფრანგი იურისტი და მოაზროვნე. დიდი წვლილი მიუძღვის ევროპაში ისტორიის რენესანსული გაგების დამკვიდრებაში. ბოდენმა დაამსხვრია შუასაუკუნეობრივი წარმოდგენები ისტორიის მხოლოდ საღვთო მნიშვნელობაზე. მისი რწმენით, ისტორია იძლევა კანონზომიერების დადგენის საშუალებას, რითაც შესაძლებელი ხდება წარსულისა და აწმყოს ახსნა და მომავლის განსაზღვრა.

იბნ-ბატუტა (1304-1377) – არაბი მოგზაური და ვაჭარი. მისი ჩანაწერები სხვადასხვა ქვეყნის შესახებ საინტერესოა ეკონომიკური, ეთნოგრაფიული და კულტურულ-საყოფაცხოვრებო თვალსაზრისით.

შარლ ლუი მონტესკიე (1689-1755) – ფრანგი მწერალი, ადვოკატი და ფილოსოფოსი, რომელმაც თავის ნაშრომში „კანონთა გონი“ აღწერა სოციალური შეხედულებები საზოგადოებისა და მისი კანონების შესახებ, მოძღვრება სახელმწიფოსა და სამართალზე.

ნავია ინგლისელი **თომას ბოკლი**, რომელმაც ინგლისის მსოფლიო ლიდერობა დაუკავშირა ბრიტანეთის კუნძულოვან მდებარეობას, რამაც საშუალება მისცა ინგლისს საუკუნეების მანძილზე ყოფილიყო დაცული უცხოელთა თავდასხმებისაგან და ბატონობა მოეპოვებინა

თომას ბოკლი (1821-1862) – ინგლისელი ისტორიკოსი და სოციოლოგი, დაწერა „ინგლისის ცივილიზაციის ისტორია“, სადაც იკვლევდა გონების განვითარების საკითხებს, ძირითადად ბრიტანეთში.

ზღვებზე. მნიშვნელოვან ფაქტორად მიიჩნია მან ასევე ინგლისელების აუღელვებელი და განონასწორებული ხასიათი, რაც, მისი აზრით, ბრიტანეთის კლიმატით აიხსნება, რომლისთვისაც მკვეთრი რყევები დამახასიათებელი არ არის და ზაფხულსა და ზამთარს შორის ტემპერატურული სხვაობა ძალიან მცირეა.

ლევ მეჩნიკოვი (1838-1888) – რუსული წარმოშობის შვეიცარიელი გეოგრაფი, რევოლუციონერ-ანარქისტი და პუბლიცისტი, რუსული გეოპოლიტიკის „მამა“.

რუსი მეცნიერი **ლევ მეჩნიკოვი** საზოგადოების განვითარების განმსაზღვრელ ფაქტორად მიიჩნევდა წყალს. მისი აზრით, კაცობრიობის ისტორია იყოფა სამ ეტაპად:

ა) მდინარეული ცივილიზაციების ეპოქა (უძველესი დროიდან ძვ.წ. X საუკუნემდე და აერთიანებდა ძველი ეგვიპტის, შუამდინარეთის, ინდოეთისა და ჩინეთის ცივილიზაციებს);

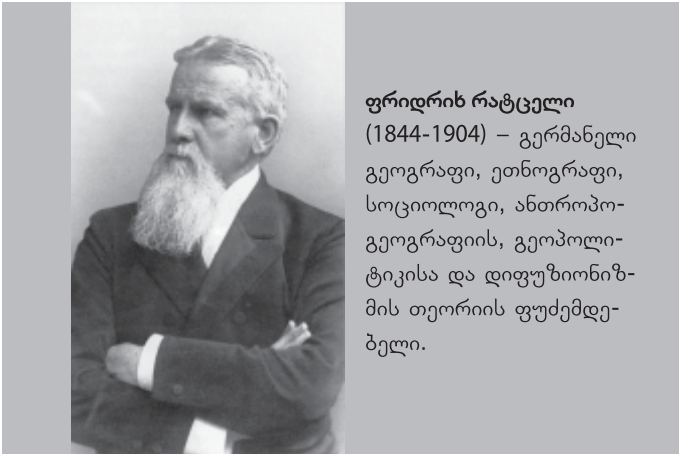
ბ) ზღვიური (ხმელთაშუაზღვიური) ცივილიზაციების ეპოქა (ძვ. წ. X საუკუნიდან ახ. წ. XV საუკუნემდე: პალესტინა, ფინიკია, საბერძნეთი, კართაგენი, რომი, ბიზანტია, არაბთა ხალიფატი, იტალიის ქალაქი-სახელმწიფოები);

გ) ოკეანური ცივილიზაციების ეპოქა (XV საუკუნის შემდეგ: პორტუგალია, ესპანეთი, ჰოლანდია, საფრანგეთი, ინგლისი).

გერმანელმა გეოგრაფმა **ფრიდრიხ რატცელმა** სახელმწიფო მიიჩნია ცოცხალ ორგანიზმად, რომელიც ყველა ცოცხალი არსების მსგავსად იზარდება, იზრდება, აღწევს ზრდასრულ ასაკს, ბერდება და კვდება. სახელმწიფოს ზრდა გულისხმობს მისი ტერიტორიის გაფართოებას მეზობელი სუსტი და პატარა სახელმწიფოების ხარჯზე. ეს არის დარვინის მოძღვრების (ბრძოლა არსებობისთვის) გადმოტანა ბიოლოგიიდან საზოგადოებრივ ცხოვრებაში, ე.წ. სოციალ-დარვინიზმი. შესაბამისად, სახელმწიფომ, ბიოლოგიური ორგანიზმის მსგავსად, უნდა შექმნას საარსებო გარემო, ანუ **სასიცოცხლო სივრცე (Lebensraum)**. ეს სრულიად ბუნებრივი მოვლენაა და ამდენად დაპყრობითი ომები და ტერიტორიული ექსპანსია გამართლებული და ლოგიკურია. სწორედ რატცელის ეს მოსაზრებები ითვლება იმ ზღვრად, საიდანაც გეოდეტერმინიზმი გეოპოლიტიკაში გადაიზარდა და გეოპოლიტიკური მოძღვრებების ისტორიასაც რატცელით იწყებენ.

ფრიდრიხ რატცელი
(1844-1904) – გერმანელი გეოგრაფი, ეთნოგრაფი, სოციოლოგი, ანთროპო-გეოგრაფიის, გეოპოლიტიკისა და დიფუზიონიზმის თეორიის ფუძემდებელი.

კლასიკური გეოპოლიტიკა: თელუროკრატია

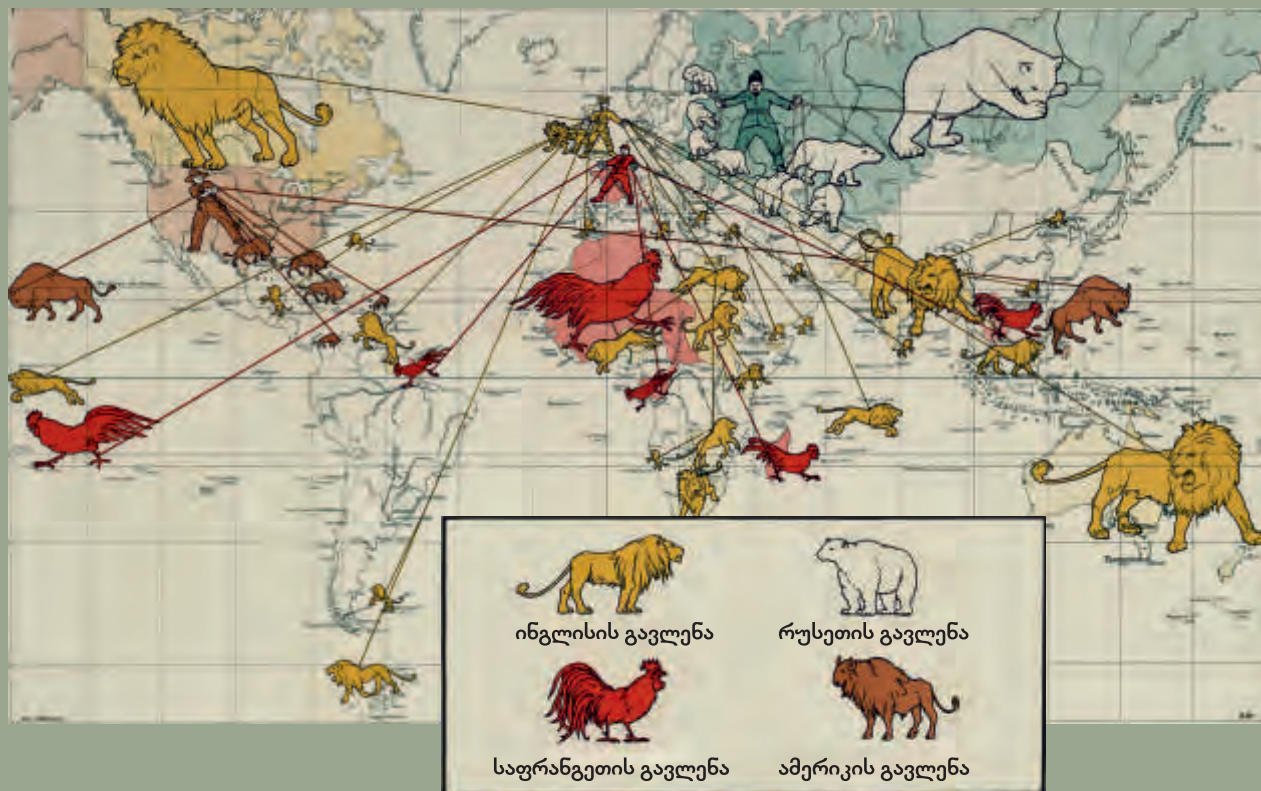
სპეციალურ ლიტერატურაში მიღებულია გეოპოლიტიკური თეორიების დაყოფა **თელუროკრატიულ (ხმელეთის ბატონობა)** და **თალასოკრატიულ (ზღვის ბატონობა)** თეორიებად. ასეთ დაყოფას საფუძვლად უდევს იმ ქვეყნებისა და იმპერიების არსი, სადაც ეს თეორიები ჩამოყალიბდა და ვის ინტერესებსაც ისინი ემსახურება. იმპერიები კი თავიანთი ხასიათით ან სახმელეთოა (თელუროკრატიული), რომელთა წარმოქმნა და ზრდა ტერიტორიული გაფართოების ხარჯზე ხდებოდა (გერმანია, რუსეთი), ან საზღვაო (თალასოკრატიული), რომელთა

სიძლიერეს ზღვისგალმა ტერიტორიების დაპყრობა და კოლონიზაცია განსაზღვრავდა (ინგლისი, საფრანგეთი). შესაბამისად, გერმანული და რუსული გეოპოლიტიკა თელუროკრატიულია, ხოლო ბრიტანულ-ამერიკული და ფრანგული – თალასოკრატიული.

გერმანული გეოპოლიტიკა. როგორც უკვე ითქვა, თეორიული გეოპოლიტიკის ისტორიას რატცელით იწყებენ, რომელმაც სახელმწიფო ცოცხალ ორგანიზმად მიიჩნია და სასიცოცხლო სივრცის ცნება დაამკვიდრა. მისმა მოწაფემ, შვედმა მეცნიერმა **რუდოლფ ჩელენმა** რატცელის მოსაზრებები განავრცო, თეორიული დასაბუთება მისცა და სახელმწიფო კონცეფციად ჩამოაყალიბა. მანვე დაამკვიდრა ტერმინი „გეოპოლიტიკა“. ჩელენის (რომელიც თავის მსოფლმხედველობით პანგერმანიისტი იყო) აზრით, სახელმწიფოებს, როგორც ცოცხალ ორგანიზმებს შორის მუდმივად მიმდინარეობს ბრძოლა არსებობისათვის. ამ ბრძოლაში ძლიერი იმარჯვებს და სუსტი მარცხდება. დამარცხებულს მთლიანად ან ნაწილობრივ შთანთქავს გამარჯვებული, რის ხარჯზეც ეს უკანასკნელი იზრდება, ფართოვდება და ქმნის მისთვის აუცილებელ და ბუნებრივ სასიცოცხლო სივრცეს. შესაბამისად, ყველა დიდ და ძლიერ ერს უნდა ჰქონდეს თავისი სასიცოცხლო სივრცე. XX საუკუნის დასაწყისისთვის, როცა ჩელენი ამ მოსაზრებას აყალიბებდა, იგი მიიჩნევდა, რომ ასეთი სასიცოცხლო სივრცე უკვე ჰქონდათ ინგლისსა და საფრანგეთს ზღვისგალმა კოლონიების სახით; აშშ-მ ლათინური ამერიკა აქცია თავისი სანედლეულო ბაზად, რუსეთმა სასიცოცხლო სივრცე შეიქმნა მეზობელი სუსტი ხალხებისა და ქვეყნების „გადაყლაპვის“ გზით, ხოლო ევროპაში იგივე უნდა მოიმოქმედოს გერმანიამ, რომლის სასიცოცხლო სივრცე მთელ ჩრდილოეთ, ცენტრალურ და სამხრეთ-აღმოსავლეთ ევროპას უნდა მოიცავდეს.

გერმანული გეოპოლიტიკის მთავარი წარმომადგენელი **კარლ შაუსპოფერია**. სწორედ მისი თეორია და დასკვნები დაედო საფუძვლად ნაცისტური გერმანიის აგრესიულ საგარეო პოლიტიკას და ექსპანსიონიზმს. შაუსპოფერს მიაჩნდა, რომ გერმანია მარტო ვერ შეძლებდა გამხდარიყო სუპერსახელმწიფო და შეექმნა შესაბამისი სასიცოცხლო სივრცე. ამისათვის მას ბუნებრივი მოკავშირე სჭირდებოდა და ასეთი, მისი აზრით, მეორე სახმელეთო იმპერია – რუსეთი იყო. თუ გერმანიის ეკონომიკა და ინტელექტუალური პოტენციალი გაერ-

თიანდებოდა რუსეთის ბუნებრივ და დემოგრაფიულ რესურსებთან, მაშინ მსოფლიოში არ აღმოჩნდებოდა ძალა, რომელიც შეძლებდა წინ აღდგომოდა ამ ალიანსს. ამ მოსაზრებიდან გამომდინარე, ჰაუსჰოფერს ნაცისტობას ვერ დაენამებთ, რადგან ის გეოპოლიტიკურ ინტერესებს მიიჩნევდა გადამწყვეტად და საერთოდ

უგულებელყოფდა ნაციზმს, რომელიც რუსებს და სლავებს არასრულფასოვან რასად მიიჩნევდა. ჰაუსჰოფერისთვის გერმანიის მთავარ მტრად საზღვაო იმპერიები (ბრიტანეთი, აშშ, საფრანგეთი) მოიაზრებოდნენ, ხოლო მეგობრად აღიქმებოდა რუსეთი, მიუხედავად იმისა, რომ ნაცისტური, რასობრივი შეხედულებით პირიქით უნდა ყოფილიყო.

კარლ ერნსტ ჰაუსჰოფერი (1869-1946) – გერმანელი გეოგრაფი და სოციოლოგი, გერმანული გეოპოლიტიკური სკოლის ფუძემდებელი.

ჰაუსჰოფერის იდეების დიდი გამარჯვება იყო 1939 წლის აგვისტოში დადებული გერმანია-საბჭოთა კავშირის თავდაუსხმელობის პაქტი. მაგრამ როცა 1941 წელს ჰიტლერმა ეს ხელშეკრულება დაარღვია და სსრკ-ს დაესხა თავს, ჰაუსჰოფერმა ჩათვალა, რომ გერმანიამ საკუთარ თავს სასიკვდილო განაჩენი გამოუტანა, რადგან რუსეთის ჩანაცვლება მესამეხარისხოვანი იტალიით ნამდვილი გეოპოლიტიკური კარიკატურა იყო. როცა მოვლენები მართლაც ასე განვითარდა და გერმანია სრულად იქნა განადგურებული, ჰაუსჰოფერმა სიცოცხლე თვითმკვლელობით დაასრულა. მასთან ერთად წარსულს ჩაბარდა გერმანული გეოპოლიტიკაც.

რუსული გეოპოლიტიკა. გერმანიისაგან განსხვავებით რუსეთი „სასიცოცხლო სივრცის“ ნაკლებობას ვერ დაიჩივლებდა. იგი მსოფლიოს ყველაზე დიდი სახელმწიფო იყო და

ხმელეთის 1/6-ს მოიცავდა. მიუხედავად ამისა, იგი მუდამ ახალი ტერიტორიების მიერთების ანდა მათზე გავლენის გავრცელების მცდელობაში იყო. ასეთ პოლიტიკას სრულიად ნათელი გეოპოლიტიკური საფუძველი ჰქონდა.

საქმე ისაა, რომ უზარმაზარ რუსეთს, რომელსაც სამი ოკეანის 12 ზღვა აკრავდა გარს, თითქმის არ ჰქონდა გაუყინავი ნავსადგურები. ამიტომ სამხრეთის თბილ, გაუყინავ ზღვებზე გასვლა რუსეთის საუკუნოვან ოცნებად და ამოცანად იქცა. ამ მხრივ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა შავ ზღვას, რომელზე გაბატონებაც რუსეთს მისცემდა საშუალებას ხელში ჩაეგდო ბოსფორისა და დარდანელის სრუტეები (რაც კონსტანტინოპოლის ხელში ჩაგდებასაც ნიშნავდა) და ხმელთაშუა ზღვაზე გასულიყო. ეს კი შეაძლებინებდა მას ფეხი მოეკიდებინა ახლო აღმოსავლეთში, ჩრდილოეთ და აღმოსავლეთ აფრიკაში და ინდოეთის ოკეანის სანაპიროს სხვა რეგიონებში.

ცხადია, ასეთ ამბიციურ და აგრესიულ გეოპოლიტიკურ მიზანს რუსეთი აშკარად ვერ გამოაცხადებდა და იგი შენიღბული უნდა ყოფილიყო სხვა, კეთილშობილური და ჰუმანური იდეებით. ასეთ იდეად აიტაცეს რუსული მესიანიზმი.

მას შემდეგ, რაც კონსტანტინოპოლი ოსმალებმა აიღეს და ბიზანტიის იმპერია დაეცა, თანდათანობით ყველა მართლმადიდებელი ქვეყანა, რუსეთის გარდა, ან ოსმალეთის შემადგენლობაში აღმოჩნდა, ან მის ვასალად იქცა. ამ ვითარებაში რუსეთში ჩამოყალიბდა ე.წ. „მესამე რომის“ იდეა, რომლის მიხედვითაც, მოსკოვი მესამე რომია. პირველი და მეორე (კონსტანტინოპოლი) რომი დაეცა, ხოლო მეოთხე აღარ იქნება. შესაბამისად, რუსეთი რომის და ბიზანტიის მემკვიდრეა და მას ეკისრება ღვთიური მისია: გადაარჩინოს და გაათავისუფლოს ურჯულოთა ხელში მოხვედრილი ქრისტიანი, მართლმადიდებელი ძმები. რუსეთი არის ხალხთა მხსნელი და განმათავისუფლებელი ჭეშმარიტი მესია. ის თავის თავზე იღებს ამ უმძიმეს ტვირთს და თავისი სისხლის ფასად ანიჭებს თავისუფლებას დაჩაგრულ თანამოძმეებს. ამ იდეით მიმდინარეობდა რუსეთის ყველა ომი თურქეთთან და ამ იდეით იყვნენ და არიან შთაგონებული რუსი ჯარისკაცები, რომლებიც ყოველთვის მოიაზრებენ საკუთარ თავს, როგორც განმათავისუფლებლებს და არასოდეს – როგორც აგრესორებს და დამპყრობლებს.

შემდეგ, როცა რუსეთი საბჭოთა კავშირით შეიცვალა და კომუნისტური იდეოლოგიის

რუსეთს 12 ზღვა აკრავდა გარს. მას არ ჰქონდა გაუყინავი ნავსადგურები. ამიტომ სამხრეთის თბილ, გაუყინავ ზღვებზე გასვლა რუსეთის საუკუნოვან ოცნებად და ამოცანად იქცა.

გამო ქრისტიანი ძმების ხსნის იდეა აღარ გამოდგებოდა, უფრო დიდი მიზანი იქნა დასახული: კერძოდ, მსოფლიოს მშრომელთა განთავისუფლება კაპიტალიზმის მონობისაგან და კომუნიზმის გამარჯვება მთელ მსოფლიოში. ეს კი პირველი სოციალისტური სახელმწიფოს დახმარების გარეშე ვერ განხორციელდებოდა. ამრიგად, საბჭოთა კავშირის გეოპოლიტიკურ ინტერესებში უკვე მთელი მსოფლიო აღმოჩნდა, რაც დიდ საფრთხედ აღიქვა მსოფლიო საზოგადოებამ და, პირველ რიგში, დასავლეთის ქვეყნებმა.

კლასიკური გეოპოლიტიკა: თალასოკრატია

თალასოკრატია, ანუ საზღვაო გეოპოლიტიკას უწოდებენ გეოპოლიტიკურ თეორიებს, რომლებიც დამახასიათებელი იყო იმ სახელმწიფოებისთვის, რომელთა იმპერიებად ჩამოყალიბება ოკეანეებზე გაბატონებამ და ზღვისგალმა ტერიტორიების კოლონიზაციამ განსაზღვრა. თალასოკრატული გეოპოლიტიკის მთავარი თეორეტიკოსებიც ბრიტანელი და ამერიკელი მეცნიერები არიან.

ალფრედ მეჰენი (1840-1914) – აშშ-ის სამხედრო-საზღვაო ძალების ადმირალი, ისტორიკოსი, სამხედრო-საზღვაო საქმის თეორეტიკოსი.

ამერიკელმა ადმირალმა **ალფრედ მეჰენმა** 1890 წელს გამოცემულ თავის ნიგნში „საზღვაო ძლიერება“ ჩამოაყალიბა თეორია, რომლის მიხედვითაც სახელმწიფოს სიძლიერე განისაზღვრება მისი საზღვაო ძლიერებით. როგორი მდგომარეობა უკავია ქვეყანას ზღვებზე, რა სიდიდისა და შესაძლებლობების სამხედრო და სავაჭრო ფლოტი ჰყავს, რამდენად მრავალრიცხოვანი და მომზადებული არიან მისი სამხედრო მეზღვაურები, როგორ არის განვითარებული საზღვაო ტრანსპორტი და საერ-

თოდ, რა როლს თამაშობს ზღვა ქვეყნისა და მისი მოსახლეობის ცხოვრებაში არის ის მთავარი კრიტერიუმები, რომლებიც განსაზღვრავს სახელმწიფოს სიძლიერეს და მის როლს მსოფლიოში. მეჰენის აზრით, მხოლოდ იმ ქვეყანას შეუძლია გახდეს ლიდერი სახელმწიფო და გავლენა მოიპოვოს მსოფლიო პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ცხოვრებაში, რომელსაც წამყვანი ადგილი უკავია ზღვებზე. ამიტომ მსოფლიო ჰეგემონობა შეუძლებელია ზღვაზე ჰეგემონობის გარეშე და მთელი ახალი ისტორია ამის დადასტურებაა. შესაბამისად, ქვეყნებმა, რომლებსაც პრეტენზიები აქვთ იყვნენ ჰეგემონები და ზესახელმწიფოები, უპირველეს ყოვლისა, ფლოტის და სამხედრო-საზღვაო ძალების გაძლიერებაზე უნდა იფიქრონ. სწორედ მეჰენის გავლენით აიხსნება XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის დასაწყისში გაჩაღებული შეჯიბრი იმპერიალისტურ სახელმწიფოებს შორის სამხედრო გემების წარმოებაში (განსაკუთრებით, აშშ-ში, გერმანიასა და იაპონიაში).

ჰელფორდ მაკინდერი (1861-1947) – ინგლისელი მეცნიერი, გეოგრაფი, პოლიტიკოსი, გეოპოლიტიკისა და გეოსტრატეგიის ფუძემდებელი.

საზღვაო გეოპოლიტიკის თეორიის მთავარი წარმომადგენელია ინგლისელი გეოგრაფი **ჰელფორდ მაკინდერი**. თავის თეორიას მან საფუძველი 1904 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში „ისტორიის გეოგრაფიული საყრდენი წერტილი“ ჩაუყარა, რომელსაც ორმოცი წლის მანძილზე ამუშავებდა და საბოლოო სახე 1943 წელს მისცა. მაკინდერის თეორიის არსი ის არის, რომ მსოფლიო ისტორიას აქვს გეოგრაფიული საყრდენი წერტილი და ეს არის ტერიტორია, რომელიც ცენტრალურ აზიას, ურალს და ციმბირს აერთიანებს (1919 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში მაკინდერმა „საყრდენი წერტილი“ შეცვალა ტერმინით „**ჰართლენდი**“, ანუ შუაგული მიწა). ეს ტერიტორია წარმოადგენს

უზარმაზარ ბუნებრივ ციხე-სიმაგრეს, რომელიც გარშემორტყმულია ძნელად გადასალახავი მთებით, უდაბნოებით და ყინულოვანი ზღვებით და სადაც თავმოყრილია მსოფლიოს ბუნებრივი სიმდიდრეების დიდი ნაწილი. სწორედ ამ ტერიტორიიდან დაძრული მომთაბარეთა ცხენოსანი ლაშქარი აკონტროლებდა ევროპისა და აზიის ტერიტორიებს ძველ და შუა საუკუნეებში. დიდი გეოგრაფიული აღმოჩენების შემდეგ განვითარების ვექტორმა ოკეანეზე გადაინაცვლა და უპირატესობა საზღვაო სახელმწიფოების (განსაკუთრებით, დიდი ბრიტანეთის) მხარეს გადავიდა, მაგრამ XX საუკუნის დასაწყისისთვის ძალთა ბალანსი ისევ სახმელეთო სახელმწიფოების მხარეს აღმოჩნდა. საზღვაო სახელმწიფოებს დიდი საფრთხე დაემუქრათ ჰართლენდიდან, რომელიც მიუდგომელი აღმოჩნდა მათთვის და რომელსაც ორი კონცენტრირებული წრე (ნახევარმთვარე) ერტყა გარს:

- ა) შიდა ნახევარმთვარე (**რიმლენდი**), რომელიც აერთიანებდა კონტინენტურ ევროპას, ახლო აღმოსავლეთს, ინდოეთს, ჩინეთს და ინდოჩინეთს;
- ბ) გარე ნახევარმთვარე – ჩრდილოეთ და სამხრეთ ამერიკის კონტინენტები, აფრიკა, ავსტრალია, აზიის და ოკეანეთის კუნძულები, აგრეთვე იაპონია და დიდი ბრიტანეთი.

ამ თეორიის მიზანი იყო დიდი ბრიტანეთისთვის და სხვა საზღვაო სახელმწიფოებისთვის დაენახებინა, თუ რა საშიშროება ელოდათ მათ ჰართლენდიდან (რომელიც ფაქტობრივად რუსეთთან ასოცირდებოდა) და გერმანიიდან, რადგან მათი, როგორც სახმელეთო იმპერიების, გაძლიერება და შესაძლო ალიანსი დაარღვევდა ძალთა წონასწორობას და საფრთხეს შეუქმნიდა დიდ ბრიტანეთს. საზღვაო სახელმწიფოებს არ უნდა დაეშვათ ჰართლენდზე რომელიმე სახმელეთო იმპერიის (განსაკუთრებით გერმანიის) კონტროლის დამყარება. ამისათვის კი აუცილებელი იყო, რომ გერმანია, ისევე, როგორც რუსეთი, არ გაბატონებულიყო აღმოსავლეთ ევროპაში. მაკინდერის თქმით (რომელიც ლამის აფორიზმად იქცა),

ის, ვინც აკონტროლებს აღმოსავლეთ ევროპას, ბატონობს ჰართლენდზე, ვინც მართავს ჰართლენდს, ბატონობს მსოფლიო კუნძულზე (ევრაზიასა და აფრიკაზე), ხოლო ვინც ბატონობს მსოფლიო კუნძულზე, ბატონობს მთელ მსოფლიოზე.

1919 წელს ვერსალის კონფერენციაზე (რომელშიც მაკინდერიც მონაწილეობდა, როგორც ექსპერტი და ინგლისის პრემიერ-მინისტრ ლოიდ-ჯორჯის მრჩეველი) გააზრებულ იქნა გერმანია-რუსეთის შესაძლო ალიანსის საფრთხე და იმის აუცილებლობა, რომ აღმოსავლეთ ევროპა ერთგვარი ბუფერი უნდა ყოფილიყო რუსეთსა და გერმანიას შორის. ასეთი ბუფერული სახელმწიფოები მართლაც შეიქმნა (ფინეთი, ესტონეთი, ლატვია, ლიტვა, პოლონეთი, ჩეხოსლოვაკია, უნგრეთი, რუმინეთი), მაგრამ ისტორიამ გვიჩვენა, რომ ამ ნაბიჯმა მიზანს ვერ მიაღწია.

1943 წელს მაკინდერმა განჭვრიტა, რომ რუსეთი (საბჭოთა კავშირი), გაძლიერების შემთხვევაში აუცილებლად დაიწყებდა შიდა ნახევარმთვარეზე, ანუ რიმლენდზე დანოლას, რასაც მოყვებოდა შემაკავებელი კონტრდანოლა. ეს რომ წარმატებით განხორციელებულიყო, მაკინდერის აზრით, გარდაუვალი იქნებოდა გარე ნახევარმთვარის ქვეყნების ალიანსი, ანუ „ამეროევროპის“ შექმნა.

მაკინდერის თეორიის მიმდევარი **ნიკოლას სპიკმენი** მიიჩნევდა, რომ ძირითადი წინააღმდეგობა რიმლენდში განხორციელებოდა და ჰართლენდისა და გარე ნახევარმთვარის სახელმწიფოებს შორის მთავარი ბრძოლები სწორედ რიმლენდის გადანაწილებისა და მასზე გავლენის მოსაპოვებლად გაიმართებოდა. მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ მოვლენები ზუსტად ამ გზით წარიმართა და ბიპოლარული (ცივი ომის პერიოდის) მსოფლიო გეოპოლიტიკის მთავარ მახასიათებლად იქცა. მაგრამ ეს უკვე სხვა საუბრის თემაა.

ნიკოლას სპიკმენი (1893-1943) – ჰოლანდიური წარმოშობის ამერიკელი გეოპოლიტიკოსი, საერთაშორისო ურთიერთობების სპეციალისტი.

დიკენსი

და მისი სამყარო

ლევან ბერძენიშვილი

ჩარლზ დიკენსის პორტრეტი,
მხატვარი უილიამ პოველ ფრიტი, 1859

დღეს შეიძლება ბევრმა არც იცოდეს, რომ XIX საუკუნე გრანდიოზული სამეცნიერო პროგრესისა და ახალ-ახალი იმედების საუკუნე იყო. ინგლისსაც ისევე, როგორც მთელ ევროპას, გადაუარა საერთო აღფრთოვანების, სულიერი აღმაფრენისა და დამატრობელი ენთუზიაზმის ტალღამ, რომელიც ყველას ერთად და თითოეულს ცალცალკე მაღალი მიზნებისაკენ უხმობდა. ამ ტენდენციის საუკეთესო სარკე და მთავარი

რუპორი გახდა თავის სიცოცხლეში ყველაზე უფრო პოპულარული ინგლისელი ავტორი, დიდი მწერალი ჩარლზ ჯონ ჰუფემ დიკენსი. მისი საუკეთესო ნაშრომები სწორედ თავისუფლებას უმდერის აღტაცებულ ჰიმნს და მთელი მისი შემოქმედება გაბრწყინებულია ტექნიკური და სოციალური რევოლუციის ანარეკლი სინათლით.

ჩარლზ დიკენსი 1812 წლის 7 თებერვალს სამხრეთ ინგლისის ცნობილი პორტის, პორტსმუტის მახლობლად, პატარა ქალაქ ლენდპორტში დაიბადა. მამამისი, ჯონი, მდიდარი მოხელე იყო. ის ყოფილა ოდნავ დაუდევარი, მაგრამ მხიარული და კეთილი კაცი, რომელსაც უყვარდა კარგი ცხოვრება, სიმყუდროვე და კომფორტი, რასაც ასე უფრთხილდებოდა ძველი ინგლისის ნებისმიერი შეძლებული ოჯახი. შვილებს, განსაკუთრებით კი თავის რჩეულს, ჩარლის, ბატონი დიკენსი განსაკუთრებული სითბოთი ეპყრობოდა.

დიკენსის მშობლები – ჯონი და ელიზაბეტ დიკენსები

პატარა დიკენსს მამისგან მემკვიდრეობით ერგო მდიდარი წარმოსახვა, მსუბუქი სიტყვა, ამას დაერთო მამისგან განსხვავებული საფუძვლიანობა და სერიოზულობა. ეს თვისებები ჩარლის გამოჰყოლია დედისგან, ელიზაბეტ დიკენსისგან (ქალიშვილობის გვარია ბაროუ), რომელსაც მხრებზე დაანვა ოჯახის კეთილდღეობის შენარჩუნების მთელი საზრუნავი.

ბიჭის ნიჭი აღაფრთოვანებდა მშობლებს და არტისტულად განწყობილი მამა სიყვარულით მუდმივად აწვალებდა შვილს, აიძულებდა გაეთამაშებინა სხვადასხვა სცენა, გადმოეცა თავისი შთაბეჭდილებები, მიემართა იმპროვიზაციისთვის, წაეკითხა ლექსი და ა.შ. დიკენსი საკუთარ თავზე შეყვარებულ და განებივრებულ პატარა მსახიობად ჩამოყალიბდა.

ერთ მშვენიერ დღეს დიკენსის ოჯახი მოულოდნელად გაკოტრდა. მამა რამდენიმე წლით აღმოჩნდა ე.წ. „სავალე ციხეში“, დედას კი უხდებოდა სილატაკესთან ბრძოლა. განაზებული, სუსტი ჯანმრთელობის, ფანტაზიებითა და ოცნებებით სავსე, საკუთარ თავზე შეყვარებული ბავშვი ვაქსის წარმოების ფაბრიკაში აღმოჩნდა მუშად. ვაქსს ტყავის ფეხსაცმლის გასაწმენდად და გასაპრიალებლად იყენებენ, იგი მურის, ქონისა და ცვილისგან შედგება. მთელი შემდგომი ცხოვრების მანძილზე დიკენსი ოჯახის გაკოტრებასა და ამ თავის ვაქსს უდიდეს შეურაცხყოფად, დაუმსახურებელ და დამამცილებელ დარტყმად მიიჩნევდა. ამაზე ლაპარაკი არ უყვარდა, ამ ფაქტებს მალავდა კიდეც, მაგრამ სწორედ აქ, განსაცდელის ამ ფსკერზე იპოვა დიკენსმა დაჩაგრულებისა და გაჭირვებულებისადმი თავისი დაუცხრომელი სიყვარული, გაითავისა მათი ტანჯვა-წამება და გაიაზრა მათ მიმართ სისასტიკე; აქ შეიძინა მან ცხოვრების, სილატაკისა და საშინელი სოციალური დაწესებულებების ღრმა ცოდნა; აქედან მოდის მის რომანებში გაბნეული ღარიბი ბავშვების მაშინ-

დელი სკოლები და თავშესაფრები, ბავშვების შრომის სურათები ფაბრიკებსა და ქარხნებში; აქედანაა სავალე ციხის ცოდნა, ის ხომ მამას სწორედ ასეთ ციხეში აკითხავდა. ბავშვობიდან და ყრმობიდან გამოიტანა დიკენსმა თავისი პირქუში, მაგრამ ამაღლებული სიძულვილი მდიდრებისა და მმართველი კლასების მიმართ. ყმანვილი დიკენსი კოლოსალურმა პატივმოყვარეობამ შეიპყრო. მას არ ასვენებდა ოცნება, რომ დაბრუნებულიყო შეძლებულ ადამიანთა რიგებში; მეტიც, მას უნდოდა თავის ყოფილ სოციალურ სტატუსზე მაღლა ასულიყო, მეტისთვის მიეღწია, მოეპოვებინა სიმდიდრე, განცხრომა, თავისუფლება – აი ასეთი ფიქრები ჰქონდა წაბლისფერთმიან, გაფითრებული სახის ყმანვილს, რომელსაც ჯანსაღი ცეცხლი უელავდა თვალებში.

დიკენსმა ინგლისში, უპირველეს ყოვლისა, თავი დაიმკვიდრა, როგორც რეპორტიორმა. პოლიტიკურმა ცხოვრებამ, პარლამენტში მიმდინარე დებატებისადმი და იმ მოვლენებისადმი ღრმა ინტერესმა, რომლებიც ამ დებატებს ახლდა, გაზარდა ინგლისის საზოგადოების ყურადღება პრესისადმი. გაიზარდა გაზეთების რაოდენობა, ამ გაზეთებს გაეზარდათ ტირაჟი, ყველაფერმა ამან გააჩინა საგაზეთო მუშაკების საჭიროება. დიკენსმა რამდენიმე რეპორტაჟი მოამზადა თუ არა, იგი შეამჩნიეს, რეპორტიორთა ზღვა რაოდენობიდან იგი უმალ გამოარჩიეს; თავის მეგობარ რეპორტიორებს აკვირვებდა ირონიით, ამბების ცოცხალი გადმოცემით, ენის სიმდიდრით. თავდაუზოგავად შრომობდა გაზეთში და ყველაფერი, რაც უკვე ბავშვობიდან ახასიათებდა და რამაც თავისებური, ოდნავ მტანჯველი გადახრა მიიღო მოგვიანებით, ახლა მისი კალმიდან იღვრებოდა და, ამასთანავე, იგი კარგად ხვდებოდა, რომ ამ რეპორტაჟებით არა მხოლოდ თავისი იდეები გამოჰქონდა სააშკარაოზე, არამედ კარიერასაც იკეთებდა. ეს იყო ლიტერატორის კარიერა. ლიტერატურა

გახდა დიკენსისთვის ის კიბე, რომლითაც იგი საზოგადოების მწვერვალზე უნდა ასულიყო და, ამავე დროს, სიკეთე მოეტანა მთელი კაცობრიობისთვის თავისი ქვეყნისა და, უპირველეს ყოვლისა, ჩაგრულების სახელით.

დიკენსის პირველი ნარკვევები, რომლებსაც იგი ფსევდონიმით აქვეყნებდა, დაიბეჭდა 1836 წელს. ისინი გაჟღენთილი იყო იმ სულით, რომელიც სრულად შეესატყვისებოდა დიკენსის მდგომარეობას. გარკვეულწილად ეს იყო გაღატაკებული წვრილი ბურჟუაზიის თავისებური ბელეტრისტული დეკლარაცია. მოცემული იყო ფსიქოლოგიური ჩანახატები, ლონდონელების პორტრეტები. როგორც შემდგომში დიკენსის ყველა რომანი, ეს ჩანახატებიც თავდაპირველად საგაზეთო ვერსიის სახით გამოდიოდა და ახალგაზრდა ავტორისთვის სახელი და დიდება მოჰქონდა.

დიკენსი საზოგადოებისთვის უკვე კარგად ცნობილი სახელი იყო, როდესაც მას თავბრუდამხვევი ნარმატება ეწვია, როგორც კი მისი „პიკვიკის კლუბის ჩანაწერები“ პირველი თავები გამოქვეყნდა. კარგი რეპორტიორისგან ბრწყინვალე მწერალი დაიბადა.

ორი წლის შემდეგ დიკენსი საზოგადოებას „ოლივერ ტვისტი“ და „ნიკოლას ნიკლბით“ წარუდგა. მისი სახელი და დიდება ძალიან სწრაფად იზრდებოდა. ლიბერალებად და კონსერვატორებად დაყოფილ საზოგადოებას დიკენსი თანაბრად მოსწონდა. ლიბერალები მასში მოკავშირეს ხედავდნენ, რადგან ისინი დიკენსით თავისუფლებას იცავდნენ; მაგრამ იგი ასევე მოსწონდათ კონსერვატორებს, რადგან ახალი საზოგადოებრივი ურთიერთობებისა და, საერთოდ, ახალი სამყაროს სისასტიკეზე ლაპარაკობდა.

დიკენსის ნაწარმოებების პირველი სერიული გამოცემები

ჩარლზ დიკენსის სახლი

დიკენსმა იმოგზაურა ამერიკაში, სადაც ამერიკელი მკითხველები ინგლისელებზე არანაკლები ენთუზიაზმით დახვდნენ. ამ მოგზაურობის შემდეგ დაწერა „მარტინ ჩელზვიტი“. ამავე დროს დიკენსი სახელგანთქმული „დეილი ნიუსის“ მთავარი რედაქტორი გახდა. ამ გაზეთში იგი თავის სოციალურ-პოლიტიკურ მოსაზრებებს გამოხატავდა.

შემდეგ წლებში დიკენსმა თავისი დიდების ზენიტს მიაღწია. ბედის ნებიერი იყო – სახელგანთქმული მწერალი, აღიარებული მოაზროვნე და, უბრალოდ, მდიდარი კაცი – ერთი სიტყვით, პიროვნება, რომლისთვისაც ბედმა ყველაფერი გაიმეტა.

1870 წლის 9 ივნისს ორმოცდათვრამეტი წლის დიკენსი, რომელსაც ასაკი ვერა, მაგრამ გაუთავებელი, კოლოსალური შრომა, საკმაოდ მოუწესრიგებელი ცხოვრება და უამრავი უსიამოვნება მოერიო, კენტის საგრაფოს სოფელ ჰაიემში ინსულტისგან გარდაიცვალა.

დიკენსის დიდება იზრდებოდა მისი სიკვდილის შემდეგაც. იგი ინგლისური ლიტერატურის ნამდვილ ღმერთად აქციეს. მას შეესპირის გვერდით ასახელებდნენ და პოპულარობით 1880-1890-იან წლებში ბაირონის დიდებაც კი დაჩრდილა. კრიტიკა და მკითხველი ყურადღებას არ აქცევდა მის მრისხანე პროტესტს, მის თავისებურ წამება-მარტვილობას, ცხოვრების წინააღმდეგობებში მის მერყეობას. მათ ვერ გაიგეს ან არ მოისურვეს გაეგოთ, რომ იუმორი ხშირად დიკენსისთვის ფარი იყო ცხოვრების დაუნდობელი დარტყმებისგან თავდასაცავად. პირიქით, დიკენსმა, ამ საკმაოდ პირქუშმა მწერალმა, ინგლისურ ლიტერატურაში, უპირველეს ყოვლისა, დაიმკვიდრა ადგილი, როგორც მხიარული ძველი ინგლისის მხიარულმა მწერალმა. „დიკენსი დიდი იუმორისტია“, – გაიგონებთ უბრალო ინგლისელებისგან,

ლიტერატურა

რომლებიც საზოგადოების განსხვავებულ ფენებს მიეკუთვნებიან.

დიკენსის სტილი მომდინარეობს XVIII საუკუნის ე.წ. თაღლითური, ანუ პიკარესკული რომანებიდან, რომლებიც მან დაობლებული დევიდ კოპერფილდით მამამისის წიგნის თაროზე ბლომად აღმოაჩინა; მაგრამ კიდევ უფრო დიდი ლიტერატურული გავლენა მასზე მოუხდენია „ათას ერთი ლამის“ ზღაპრებს. წერის მანერას ახასიათებს დიდი ენობრივი გამომგონებლობა. სატირა, კარიკატურის ნიჭი მისი მთავარი იარაღია. განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა დიკენსი თავისი პერსონაჟების სახელებსა და გვარებს. მათ თხრობის მოტივებთან ერთად უნდა გამოეწვიათ ასოციაციები მკითხველებში და რომანის მნიშვნელობისთვის ალეგორიული იმპულსი უნდა მიეცათ. ერთ-ერთი ასეთი მაგალითია დევიდის მამინაცვლის, მისტერ მარდსტონის (Mr. Murdstone) გვარი „დევიდ კოპერფილდში“, რომელიც ორმაგ მინიშნებას შეიცავდა – მკვლელსა („murder“) და გულქვაობაზე („stone“ – ქვა). მარდსტონის გვარი და ხასიათი სასტიკ ჰარმონიას ქმნის და მსოფლიო ლიტერატურის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო დაუნდობელი პერსონაჟის სახით ამახსოვრებს თავს მკითხველს. ამავე დროს, დიკენსის ლიტერატურულ სტილს ახასიათებს ფანტაზიისა და რეალიზმის შეზავება. ბრიტანეთის არისტოკრატის სნობიზმის დიკენსისეული სატირა დღემდე პოპულარულია; მაგალითისთვის შეგვიძლია მოვიყვანოთ მისი ერთ-ერთი პერსონაჟი, რომელსაც ავტორი მოიხსენიებს, როგორც Noble Refrigerator, ანუ „კეთილშობილ მაცივარს“. მხოლოდ მის დაუოკებელ ფანტაზიას შეეძლო ხალხი

მისტერ მარდსტონი,
ჯოზეფ კლარკის ილუსტრაცია

ნავებისთვის შეედარებინა, ხოლო სადილად მოწვეული სტუმრები – ავეჯისთვის.

დიკენსი ძალიან მჭიდროდ თანამშრომლობდა თავის ილუსტრატორებთან, მათ ყოველთვიურად აძლევდა მასალას და შესაბამის და-

ვალელებს, ზრუნავდა, რომ მისი პერსონაჟები მაქსიმალურად გაეცოცხლებინათ მხატვრებს.

მარკუს სტონი, „ჩვენი საერთო მეგობრის“ ილუსტრატორი, აღნიშნავდა, რომ დიკენსი მუდმივად მზად იყო უწვრილეს დეტალებამდე აღენერა პერსონალური დახასიათება და დაუოკებელი ფანტაზიით გადმოეცა გამირის ცხოვრების მთელი ისტორია.

კრიტიკოსები აღნიშნავენ, რომ ინგლისურ ლიტერატურაში დიკენსი ხასიათების უდიდესი შემქმნელია შექსპირის შემდეგ. მას ყველაზე უფრო დასამახსოვრებელი პერსონაჟები ჰყავს, განსაკუთრებით – მათი გამორჩეული სახელების გამო. ებენეზერ სკრუჯი, ოლივერ ტვისტი, ფაგინი, ბილ სეიქსი, დევიდ კოპერფილდი, მისტერ მიკობერი, სემუელ პიკვიკი, ურია ჰიპი იმდენად პოპულარული ნაწილია ინგლისური კულტურისა, რომ სალაპარაკო ენაში შევიდა. სკრუჯი, მაგალითად, ძუნწს ნიშნავს.

ბევრი ხასიათი დიკენსმა ცხოვრებიდან აიღო, მისის ნიკლბი დედამისმა შთააგონა, თუმცა თავად დედა საკუთარ თავთან მსგავსებას ვერ ხედავდა. მისტერ მიკობერი კი მწერლის მამისგანაა დახატული.

დიდი მწერალი ვირჯინია ვულფი ამტკიცებდა: ჩვენ გარდავქმნით საკუთარ ფსიქოლოგიურ გეოგრაფიას, როდესაც ლიკენსს ვკითხულობთ.

ავტორები სშირად ხატავენ პორტრეტებსა და ხასიათებს იმ ხალხის მიხედვით, რომელსაც კარგად იცნობენ რეალურ ცხოვრებაში. „დევიდ კოპერფილდი“ ყოველთვის განიხილებოდა, როგორც მკაცრად ავტობიოგრაფიული. როგორც უკვე ვთქვით, მწერლის მამა ვალების გადაუხდელობის გამო ციხეში აღმოჩნდა და ეს გახდა ლიკენსის რამდენიმე რომანის საერთო თემა.

ლიკენსი თითქოსდა „პირადად იცნობდა“ თავის პერსონაჟებს. ერთ-ერთი გაზეთის რედაქტორი, რომელსაც საქმიანი ურთიერთობა ჰქონდა ლიკენსთან, წერდა: „ლიკენსმა თავად მიაშო, თუ როგორ ესაუბრებოდა გამოგონილ პერსონაჟებს, როგორ იწერდა მათ დიალოგებს... შემდეგ ისინი დიდხანს რჩებოდნენ მასთან და ხანდახან ხელსაც უშლიდნენ. მაგალითად, „სიძველეთა სკივ-

რის“ წერისას ამ რომანის ერთ-ერთი პერსონაჟი, პატარა ნელი მუდმივად ფეხებში ებლანდებოდა და სახლში აღარ მიდიოდა; სხვებიც თავს აბეზრებდნენ, ამიტომ იძულებული იყო, ხალხმრავალ ქუჩაში გამოსულიყო და სეირნობისას ეფიქრა წიგნზე, მაგრამ სადამოს ხომ უნდა მისულიყო სახლში? პერსონაჟები კი ისევ იქ ხვდებოდნენ“.

ამას ამბობდა კაცი, რომლისთვისაც არასოდეს შეუნიშნავთ სულ მცირე ფსიქიკური გადახრაც კი. სხვათა შორის, ერთი ამერიკელი ფსიქოლოგი თავის ნარკვევში, „უცნობი ლიკენსი“, პირდაპირ ასე წერდა: „მხოლოდ მწერლის შემოქმედებითი ხასიათი გვაძლევს საშუალებას, რომ ამ ჰალუცინაციის ერთადერთ სწორ დიაგნოზად შიზოფრენია არ დავასახელოთ“.

თავად ლიკენსი თავის საუკეთესო რომანად „დევიდ კოპერფილდს“ მიიჩნევდა, მაგრამ გაზეთ „გარდიანის“ მიერ ამას წინათ ჩატარებული გამოკითხვის შედეგების მიხედვით, მკითხველს ლიკენსის საუკეთესო რომანად „დიდი იმედები“ მიაჩნია. პიპის თავგადასავალმა მკითხველების გამოკითხვაში 24,9% აიღო და გაიმარჯვა, მეორეზე კი „ცივი სახლი“ გავიდა – 16,9%. „დევიდ კოპერფილდმა“, რომელსაც ლიკენსი „გამორჩეულ შვილად“ მოიხსენიებდა, 9,2% აიღო და მხოლოდ მესამე ადგილი დაიკავა.

„დიდი იმედებში“ ამბავი პირქუში სცენით იწყება; მარტო იმის აღნიშვნა რად ღირს, რომ მოქმედების ადგილად სასაფლაოა შერჩეული. აქ წიგნის გმირი, რომელსაც ფილიპ პირიპი ჰქვია, მაგრამ თავის თავს პიპს ეძახის და სხვებიც ამ სახელით იცნობენ, საკუთარი მშობლების საფლავთან პირველად შეხვდება გამოქცეულ კატორღელს, მეგ-

ლიტერატურა

ვიჩს, „უხეშ ნაცრისფერ სამოსში გამონყო-
ბილ საშინელ კაცს, რომელსაც ფეხზე მიიმე
ბორკილი ადევს“. მთელი შემდგომი მისი
ცხოვრება კი ვილაც უცნობი კეთილისმყოფ-
ლის ნებას ექვემდებარება და სავსეა უამრა-
ვი საიდუმლოთი. უნდა ითქვას, რომ ავტო-
რის წარმოსახვამ ამ რომანში უმაღლეს წერ-
ტილს მიაღწია, ამავე დროს, როგორც ჩანს,
ეს არის დიკენსის ყველაზე უფრო მორალის-
ტური და ბრაზიანი ნაწარმოები, დანერვილი
ისეთი ენერგიით, ისეთი ვნებით, რომ დღემ-
დე აღელვებს მკითხველთა საზოგადოებას.

„დიდ იმედებსა“ და „დევიდ კოპერ-
ფილდს“ შორის მართლაც დიდი სხვაობაა:
ჩემი აზრით, „დიდ იმედებში“ დიკენსი წარ-

მოდგა, როგორც ჰუმანისტი და უდიდესი
გულის ადამიანი, ხოლო „დევიდ კოპერ-
ფილდში“, რომელიც ფაქტობრივად მწერ-
ლის საკმაოდ ამომწურავ ავტობიოგრაფიას
წარმოადგენს, – როგორც უდიდესი მწე-
რალი.

მსოფლიო ლიტერატურაში არ მოიძებ-
ნება მწერალი, რომელსაც ამდენი ბავშვი
პერსონაჟი შემოეყვანოს ლიტერატურაში:
პატარა დევიდ კოპერფილდი და მისი სკო-
ლის მეგობრები, ოლივერ ტვისტი, მისი თავ-
შესაფრისა და ქურდული გილდიის მეგობ-
რები, პიპი, ნიკოლასი, პატარა ემილი, ლო-
რიტი – ეს გადარჩენისა და ბედნიერების-
თვის მებრძოლი ბავშვების მთელი არმიია.

„დიდი იმედების“ სიუჟეტი თავბრუდამხვევად ვითარდება: შვი-
დი წლის პიპი თავისი უფროსი დისა და მისი მეუღლის, კეთილი მჭე-
დელი ჯო გარჯერის სახლში ცხოვრობს. და მუდმივად სცემს და შე-
ურაცხყოფს ბიჭსაც და ქმარსაც. პიპი სასაფლაოს ხშირი სტუმარია,
სადაც მშობლებისა და ბავშვობაშივე დაღუპული ძმების საფლავები
ეგულება. შობის წინა დღეს სწორედ აქ შეხვდება გამოქცეულ კა-
ტორელს, რომელიც მოკვლის მუქარით შეშინებულ ბიჭს სახლი-
დან საჭმელსა და ქლიბს მიატანინებს; მეორე დღეს ეს კატორელი
მეორე კატორელის მოკვლას აპირებდა, როცა ორივე დაიჭირეს.

მის ჰევიშემი მეგობარს ეძებდა თავისი აყვანილი ქალოშვილის,
ეს-ტელას, გასართობად და მას პიპი ურჩიეს. მის ჰევიშემი
სიძველისგან გაყვითლებულ საქორწილო კაბაშია გამონყობილი და
მუდმივად ბნელ, პირქუშ ოთახში ზის. მან ესტელა შეარჩია ყველა
მამაკაცზე შურის საძიებლად, რადგან თავად ოდესღაც საქმრომ გა-
ძარცვა და ქორწილზე არ გამოცხადდა. „დაუმსხვრიე გულეები, ჩემო
სიამაყე და ჩემო იმედო, — ჩურჩულებდა იგი, — დაუნდობლად გა-
უტეხე გულეები!“ პიპს ესტელა ძალიან ლამაზი, მაგრამ ქედმაღალი
მოეჩვენა. მასთან შეხვედრამდე მჭედლის ხელობა მოსწონდა, ხოლო
ერთი წლის შემდეგ უკვე იმის გაფიქრებაზეც კი აკანკალებდა, რომ
ესტელა მას უხეში შრომისგან გაშავებულს დაინახავდა და შეიძუ-
ლებდა. ამაზე ჯოს ესაუბრებოდა, როდესაც ლონდონიდან ადვოკა-
ტი ჯაგერსი ჩამოვიდა და შეატყობინა, რომ მის კლიენტს, რომელ-
საც უცნობად დარჩენა გადაუწყვეტია, მოუსურვებია პიპისთვის
„ბრწყინვალე მომავალი“ მოემზადებინა, ლონდონში გაეწვია და
ჯენტლმენად აღეზარდა. პიპი დარწმუნებულია, რომ მისი კეთილის-
მყოფელი მის ჰევიშემია...

„ოლივერ ტვისტის“ სხვადასხვა ეკრანიზაცია

დიკენსი თავისი დროის ყველაზე უფრო პოპულარული რომანისტი იყო და დღემდე რჩება ინ-
გლისელ ავტორთაგან ერთ-ერთ ყველაზე უფრო ცნობილ და აუცილებლად წასაკითხ ინგლისელ
ავტორად. მისი ბეჭდვა არასოდეს შეწყვეტილა, ხოლო მისი რომანების მიხედვით, სულ ცოტა, 200
ფილმი მაინც არის გადაღებული. პირველი მათგანი 1913 წელს გადაღებული მუნჯი ფილმი „პიპ-
ვიკის ჩანაწერები“ იყო. ყველაზე უფრო ხშირად იღებდნენ „საშობაო მოთხრობებს“ (44 ეკრანი-
ზაცია). რომანებიდან ამ თვალსაზრისით ლიდერობენ „ოლივერ ტვისტი“ (16 ეკრანიზაცია), „დი-
დი იმედები“ (12 ეკრანიზაცია) და „დევიდ კოპერფილდი“ („მხოლოდ“ 10 ეკრანიზაცია).

დიქენსის პირითაღი გვეჩვენებოდა:

„პიკვიკის კლუბის ჩანაწერები“ (The Posthumous Papers of the Pickwick Club) იბეჭდებოდა ყოველთვიური გამოშვებების სახით 1836 წლის აპრილიდან 1837 წლის ნოემბრამდე.

„ოლივერ ტვისტი“ (Oliver Twist), 1837 წლის თებერვალი – 1839 წლის აპრილი.

„ნიკოლას ნიკლბი“ (The Life and Adventures of Nicholas Nickleby), 1838 წლის აპრილი – 1839 წლის ოქტომბერი.

„სიძველეთა სკივრი“ (The Old Curiosity Shop), ყოველკვირეული გამოშვებები, 1840 წლის აპრილი – 1841 წლის თებერვალი.

„ბარნები რაჯი“ (Barnaby Rudge: A Tale of the Riots of 'Eighty'), 1841 წლის თებერვალ-ნოემბერი.

„საშობაო მოთხრობები“ (The Christmas books):

„საშობაო სიმღერა“ (A Christmas Carol), 1843;

„ზარები“ (The Chimes), 1844;

„კერიის მახრა“ (The Cricket on the Hearth), 1845;

„სიცოცხლის ბრძოლა“ (The Battle of Life), 1846;

„შენუხებული კაცი და აჩრდილის გარიგება“ (The Haunted Man and the Ghost's Bargain), 1848.

„მარტინ ჩეზლვიტი“ (The Life and Adventures of Martin Chuzzlewit), 1843 წლის იანვარი-1844 წლის ივლისი.

„დომბისა და ვაჟის სავაჭრო სახლი“ (Dombey and Son), 1846 წლის ოქტომბერი-

1848 წლის აპრილი.

„დევიდ კოპერფილდი“ (David Copperfield), 1849 წლის მაისი-1850 წლის ნოემბერი.

„ცივი სახლი“ (leak House), 1852 წლის მარტი-1853 წლის სექტემბერი.

„მძიმე დროება“ (Hard Times: For These Times), 1854 წლის აპრილი-აგვისტო.

„პატარა დორიტი“ (Little Dorrit), 1855 წლის დეკემბერი-1857 წლის ივნისი.

„ორი ქალაქის ამბავი“ (A Tale of Two Cities), 1859 წლის აპრილი-ნოემბერი.

„დიდი იმედები“ (Great Expectations), 1860 წლის დეკემბერი-1861 წლის აგვისტო.

„ჩვენი საერთო მეგობარი“ (Our Mutual Friend), 1864 წლის მაისი-1865 წლის ნოემბერი.

„ედვინ დრუდის საიდუმლო“ (The Mystery of Edwin Drood), 1870 წლის აპრილი- სექტემბერი. გამოქვეყნებულია მხოლოდ 6 გამოშვება სავარაუდო თორმეტიდან, რომანი დაუმთავრებელი დარჩა.

რატომ არ უყვარს ჩვენს თავისუფლებას?

გიორგი ბადრიძე

საქართველოს ისევე, როგორც საუკუნეების განმავლობაში, დღესაც უწევს ბრძოლა საკუთარი თავისუფლებისა და სახელმწიფოებრიობის განსამტკიცებლად. მთავარი გამოწვევა, რომელთანაც ჩვენ გვინევს ჭიდილი, ჩვენი გიგანტური მეზობლის – რუსეთის ამბიციებია, რუსეთისა, რომელსაც უმთავრეს მიზნად თავისუფლებასთან ბრძოლა დაუსახავს, როგორც შინ, ისე თავის სამეზობლოში. იმისათვის, რომ გავერკვეთ, თუ რატომ მტრობს რუსეთი თავისუფლებას, ამ ცნებისა და თავად რუსეთის ისტორიას უნდა გადავხედოთ.

ცივილიზებულ სამყაროში დიდი ხანია შეთანხმდნენ, რომ კაცობრიობის კეთილდღეობა და უსაფრთხოება თითოეული პიროვნების თავისუფლებას და თანასწორობას ეფუძნება. მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ შექმნილმა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალურმა ასამბლეამ მიიღო ადამიანის უფლებათა საყოველთაო დეკლარაცია, რომელიც აცხადებს, რომ სიცოცხლის, თავისუფლების, უსაფრ-

თხოების, საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მონაწილეობის, სოციალური და მრავალი სხვა უფლებები ყველასთვის უნდა იყოს გარანტირებული და, რაც მთავარია, ეს უფლებები უნივერსალურია – ანუ თითოეული ქვეყნის ეროვნულ კანონებსა და ტრადიციებზე უფრო მნიშვნელოვანია.

მიუხედავად ზემოთქმულისა, 21-ე საუკუნეშიც მრავალია ისეთი ქვეყანა, სადაც ადამიანის უფლებები ან საერთოდ არაა დაცული, ან მათზე წარმოდგენა განსხვავდება დასავლურ ცივილიზაციაში შექმნილი ნორმებისგან. ეს განსხვავებები ხშირად რელიგიურ, კულტურულ ან ადგილობრივ პოლიტიკურ ტრადიციებს ეფუძნება. მაგალითად, ახლო აღმოსავლეთის და ზოგიერთი სხვა რეგიონის ქვეყნებში, სადაც სამოქალაქო კანონების ნაცვლად რელიგიური კანონები მოქმედებს, წარმოდგენა ადამიანის უფლებების შესახებ რადიკალურად განსხვავდება გაეროს დეკლარაციაში აღწერილი სტანდარტებისგან. ყველაზე მეტად თვალში საცემია განსხვავება ქალთა უფლებებს შორის: დასავლური ცივილიზაცია მამაკაცთა და

ქალთა თანასწორუფლებიანობას აღიარებს, ქალთა უფლებებს აქტიურად იცავს და ცდილობს წაახალისოს მათი უფრო აქტიური მონაწილეობა საზოგადოებრივ ცხოვრებასა და სახელმწიფოს მართვაში. ისლამური სამყაროს გარკვეულ ქვეყნებში კი ქალების ბედს მამაკაცები წყვეტენ.

მთავარი განსხვავება დემოკრატიულ და არადემოკრატიულ ქვეყნებს შორის ერთ მთავარ საკითხშია – ძალაუფლების წყაროში, ანუ იმაში, თუ საიდან წარმოიქმნება სახელმწიფო ხელისუფლება და რა მექანიზმით ხორციელდება იგი.

„დემოკრატია“ ბერძნული სიტყვაა და ხალხის მმართველობას ნიშნავს. ამავეს ნიშნავს სიტყვა „რესპუბლიკა“, ოღონდ ლათინურად. **დემოკრატიის და რესპუბლიკის მთავარი არსი გულისხმობს, რომ სახელმწიფო ძალაუფლება ხალხისგან მომდინარეობს და ხალხისვე არჩეული სამთავრობო ინსტიტუტებით ხორციელდება. ამგვარი სისტემის ეფექტურად და სამართლიანად ფუნქციონირებას კი მისი ქვაკუთხედი – კანონის უზენაესობა უზრუნველყოფს.**

მაგრამ არის კი ადამიანის უფლებები, კანონის უზენაესობა და ზოგადად თავისუფლება საბოლოოდ დამკვიდრებული თუნდაც იმ სახელმწიფოებში, რომლებიც თავს ევროპულ ცივილიზაციას მიაკუთვნებენ? ერთი თვალმისაცემი გამონაკლისი რუსეთია.

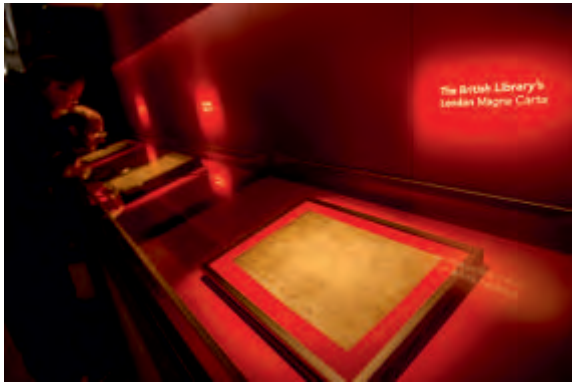
რუსეთი მსოფლიოში ყველაზე დიდი სახელმწიფოა და მისი საზღვრები აღმოსავლეთ ევროპიდან წყნარ ოკეანემდეა გადაჭიმული. მას ჩრდილოეთიდან ჩრდილოეთის ყინულოვანი ოკეანე, ხოლო სამხრეთიდან კავკასია, ცენტრალური აზია და ჩინეთი ესაზღვრება.

ამგვარი გეოგრაფიის მიუხედავად, რუსეთი ევროპული ცივილიზაციის ნაწილად ითვლება. თუმცა შესაძლოა სწორედ აქ იყოს რუსეთთან დაკავშირებული ყველაზე დიდი გაუგებრობა – ეს „ევროპული“ სახელმწიფო თითქმის მთელი საუკუნის მანძილზე აქტიურადაა დაპირისპირებული ყოველივე ევროპულთან და დასავლურთან და ამის მიზეზი მხოლოდ გეოპოლიტიკური პაექრობა არაა – სრულიად ამკარაა განსხვავება რუსეთის და ევროპის ფასეულობებს შორის. ამაში უკეთ გასარკვევად ისტორია დაგვეხმარება.

წელს ორი დიდი ისტორიული მოვლენის იუბილე აღინიშნება, რომლებმაც დიდწილად განსაზღვრეს ალტერნატიული პოლიტიკური სისტემების ჩამოყალიბება ევროპასა და რუსეთში. ივნისში მთელ ცივილიზებულ მსოფლიოში დიდი ზემოთ აღნიშნეს „მაგნა კარტას“ – თავისუფლების დიდი ქარტიის 800 წლისთავი, რომელიც 1215 წელს ინგლისში შეიქმნა და თანამედროვე დემოკრატიის, კანონის უზენაესობისა და ადამიანის უფლებების საფუძვლები ჩამოაყალიბა.

მეორე მოვლენა, რომელსაც წელს 450 წელი შეუსრულდა, ზარზემით არ აღინიშნება, მაგრამ ისიც დიდ გავლენას იწვევს თანამედროვე პოლიტიკაში – 1565 წელს ივანე მრისხანემ მოსკოვის სამთავროში „ოპრიჩნინა“ – ქვეშევრდომების უმონყალო ხოცვა-ჟლეტა დაიწყო, რითაც საკუთარი ძალაუფ-

„მაგნა კარტა“, გამოფენილი ბრიტანეთის ბიბლიოთეკაში

ლების აბსოლუტურობა, ანუ თვითმპყრობელობა საბოლოოდ დაამკვიდრა. დღევანდელი რუსეთის ჭეშმარიტი ბუნების გასაგებად ეს ისტორიული მოვლენა ძალიან მნიშვნელოვანია.

ქვემოთ მოკლედ მიმოვიხილავთ ორივე პოლიტიკურ სისტემას – დემოკრატიასა და ავტორიტარიზმს და მათ შორის არსებულ განსხვავებებს.

დემოკრატიის ცნება, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ძველ საბერძნეთში დაიბადა, მაგრამ ბერძნული ცივილიზაციის დაცემის შემდეგ მალევე დაივიწყეს. 800 წლის წინ ინგლისმა ეს პრინციპები არა მხოლოდ ახლიდან ჩამოაყალიბა, არამედ განამტკიცა კანონის უზენაესობის მწყობრი სისტემით და შემდეგ მთელ მსოფლიოში გაავრცელა. შედეგი – პროგრესი და წარმატება არა მხოლოდ სახელმწიფოსი, არამედ პიროვნებისა. საიდან ვიცით, რომ ადამიანთა თავისუფალ ნებასა და კანონის უზენაე-

სობაზე დამყარებული დემოკრატიული სისტემა უფრო წარმატებულია, ვიდრე რომელიმე სხვა პოლიტიკური სისტემა? ამის დადგენა საკმაოდ ადვილია. თუ ქვეყნების ეკონომიკურ, სოციალურ და კულტურულ განვითარებას შევადარებთ, აღმოვაჩინებთ, რომ თითქმის უკლებლივ ყველა წარმატებულ სახელმწიფოში სწორედ დემოკრატიული სისტემა მოქმედებს. ამერიკის შეერთებული შტატები, კანადა, ევროკავშირის ქვეყნები, ავსტრალია, იაპონია, სამხრეთ კორეა და ბევრი სხვა ამის ნათელი მაგალითია.

ოპრიჩინა და მის შედეგად ჩამოყალიბებული თვითმპყრობელობის სისტემა დემოკრატიის სრული ანტიპოზია – ის სრულ ძალაუფლებას ანიჭებს უზენაეს მმართველს, რომელსაც ერთპიროვნული გადაწყვეტილებების მიღება შეუძლია, მათ შორის, ნებისმიერი ადამიანის სიცოცხლის და ქონების განკარგვა.

სიტყვა „ოპრიჩინა“ მომდინარეობს ივანე მრისხანეს სპეციალური გვარდიის წევრების სახელწოდებიდან, რომელთაც „ოპრიჩნიკები“ ეწოდებოდათ. ივანემ ლალატთან და დაუმორჩილებლობასთან ბრძოლის საბაბით საკუთარი ქვეშევრდომების წინააღმდეგ ნამდვილი ომი წამოიწყო და ჯერ მსხვილი მინათმფლობელი ფეოდალები გაანადგურა, ხოლო შემდეგ დანარჩენ მოსახლეობაზეც გადავიდა და მოსკოვში, სუზდალში, ნოვგოროდსა და რუსეთის სხვა მხარეებში სისხლის მდინარეები დააყენა. თუკი თავიდან ოპრიჩნიკების სისასტიკეს რალაც ლოგიკა ჰქონდა – ივანეს ძალაუფლების გამყარება – მოგვიანებით უდანაშაულო ხალხის მასობრივმა ხოცვა-ჟლეტამ სრულიად

ივანე მრისხანე (1530-1584)

„ოპრიჩინა“ – საგანგებო ზომების სისტემა, რომელიც რუსეთის მეფე ივანე IV მრისხანემ შემოიღო 1565-1572 წწ-ში, საკუთარი ძალაუფლების გასამტკიცებლად. სიტყვა „ოპრიჩინა“ ძველ რუსულად ნიშნავს „განსაკუთრებულს“.

ოპრიჩნიკები, ნ.ნევრევის ტილო. გამოსახულია პოიარ ი.ფიოდოროვის სიცოცხლის ბოლო წუთები. 1568 წ. ივანე IV მრისხანემ ის დაადანაშაულა ხელისუფლების ხელში ჩაგდების მცდელობაში, აიძულა სამეფო სამოსი ჩაეცვა, ასულიყო მეფის ტახტზე და შემდეგ მოკლა.

წარმოუდგენელი მასშტაბები მიიღო. ივანემ მოსპო არა მხოლოდ ფეოდალური არისტოკრატიის დიდი ნაწილი, არამედ მრავალი ქალაქი და სოფელიც გაანადგურა, რომელთა გარეშეც ის ეკონომიკურად თავად დასუსტდა.

ივანე მრისხანე საკუთარი ქმედებების გასამართლებლად თავისებურ იდეოლოგიას იყენებდა – ის ამტკიცებდა, რომ ღვთის ნებას ასრულებდა. ერთი მხრივ, ის მოსკოვის სამთავროს განმტკიცებით „მესამე რომის“ იდეას ასხამდა ხორცს და ამავე დროს, ქვეშევრდომების მიმართ სისასტიკით, წამებით და სიკვდილით დასჯით, ის ხალხს განკითხვის დღისთვის – უფლის სამსჯავროსთვის ამზადებდა.

თითქოს ეს სისხლიანი ისტორია შეშლილი მეფის გარდაცვალებასთან ერთად უნდა დასრულებულიყო, მაგრამ რეალობაში ავტორიტარიზმი რუსეთში ივანეს არ გამოუგონია, მან ის მხოლოდ აბსოლუტურ ხარისხში აიყვანა, ხოლო მისმა შთამომავლებმა ეს სისტემა სიამოვნებით მოირგეს და გააგრძელეს.

რუსეთის ისტორიაში ერთ-ერთ უდიდეს რეფორმატორად პეტრე პირველია აღიარებული. მისი მეფობის დროს რუსეთმა მოდერნიზაციის თვალსაზრისით მართლაც დიდი ნახტომი გააკეთა. პეტრემ განახორციელა სახელმწიფო აპარატის რეფორმა და მმართველობის ინსტიტუტები, შეიარაღებული ძალები და ფლოტი ევროპულ ყაიდაზე მოაწყო. „ურიადებს“ და სადიაკვნოებს მან „სამინისტროები“ და „დეპარტამენტები“ დაარქვა, ხოლო ფეოდალებს და სახელმწიფო აპარატის სხვა თანამშრომლებს წვერი იძულებით გაპარსა და

პეტრე I
(1672-1725) –
რუსეთის უკანასკნელი მეფე
(1682-1721) და
სრულიად რუსეთის
იმპერატორი
(1721-1725)

ევროპულად ჩააცვა. მოკლედ, პეტრემ რუსეთი ევროპას დაამსგავსა, თუმცა მან არ შეცვალა ყველაზე მთავარი – ივანე მრისხანეს მიერ შექმნილი თვითმპყრობელობის პოლიტიკური სისტემა, რომელსაც აზიურ დესპოტიზმთან უფრო ახლო კავშირი ჰქონდა, ვიდრე ევროპულ ტრადიციასთან. ეს სისტემა მონობაში ამყოფებდა რუსეთის მოსახლეობის აბსოლუტურ უმრავლესობას.

ბატონყმობის ფეოდალური სისტემა რუსეთში მხოლოდ XIX საუკუნის მეორე ნახევარში გაუქმდა, მაშინ, როდესაც ევროპაში უკვე არაერთი დემოკრატიული სახელმწიფოს მშენებლობა მიმდინარეობდა. რუსმა ხალხმა მონობისგან განთავისუფლება იმპერატორ ალექსანდრე მეორისგან ყოველგვარი ბრძოლის გარეშე საჩუქრად მიიღო და რამდენადაც

ალექსანდრე II
(1818-1881) –
რუსეთის
იმპერატორი
1856-1881 წწ. -ში.

რუსეთის იმპერიის გერბი

დიდი საიმპერატორო გვირგვინი –
რუსეთის მონარქიის ძალაუფლების მთავარი
სიმბოლო. სწორედ ეს გვირგვინი ამშვენებდა რუსეთის
ყველა იმპერატორს მოყოლებული
ეკატერინე II-ის დროიდან.

საკვირველი უნდა იყოს, ამ დიდსულოვანმა ნაბიჯმა ის რუსი ხალხის გმირად სულაც არ აქცია. ალექსანდრე ტეროროისტებმა მოკლეს, ხოლო მისი სახელი დიდნილად დავინყებულა – რუსეთში მისი ძეგლიც კი არ დგას.

სამაგიეროდ, დღევანდელ რუსეთში აქტიურად მიმდინარეობს იოსებ სტალინის კულტის რეაბილიტაცია – პიროვნების, რომელმაც რუსი გლეხი ისევ ყმის მდგომარეობაში დააბრუნა, ხოლო მათი ყველაზე წარმატებული ფერმერული ნაწილი ფიზიკურად გაანადგურა. დღევანდელი ხელისუფლება რუსებს ნოსტალგიით ახსენებს, თუ როგორი დიადი იყო საბჭოთა რუსეთი სტალინის მმართველობის დროს – თუ როგორ გავრცელდა მათი ქვეყნის გავლენა ნახევარ ევროპაზე და სხვა კონტინენტებზე. თუმცა, ბევრი არ ფიქრობს იმაზე, რომ ეს „სიდიადე“ მილიონობით მათივე თანამემამულის თავისუფლების და სიცოცხლის ფასად მოვიდა.

სტალინის ღვანლზე რუსეთის მოდერნიზაციის საქმეში აშკარად გაზვიადებული წარმოდგენა აქვთ მის თაყვანისმცემლებს. იმ დროს, როდესაც მოხდა ინდუსტრიალიზაცია, რაც რუსეთისთვის დიდი ნახტომი აღმოჩნდა, დანარჩენმა ცივილიზებულმა სამყარომ კიდევ უფრო სწრაფი პროგრესი განიცადა და შედეგად განსხვავება დასავლეთის და რუსეთის ტექნოლოგიურ და, მით უმეტეს, სოციალურ განვითარებაში არათუ არ შემცირებულა, არამედ რუსეთის ჩამორჩენა კიდევ უფრო გაიზარდა. რუსეთი დღესაც მისტირის დროს, როდესაც საბჭოთა კავშირმა გერმანია დაამარცხა და ერთ-ერთი სუპერსახელმწიფო გახდა, მაგრამ მიუხედავად იმისა, რომ მისი სამხედრო და პოლიტიკური სიძლიერე უზომოდ იყო გაზრდილი, ქვეყანა ღარიბი და ჩამორჩენილი დარჩა. ის შეიარაღებული იყო ბირთვული ქობინებით აღჭურვილი რაკეტებით, რომლებსაც დედამიწის განადგურება შეეძლოთ, მაგრამ ამავე დროს ვერ აწარმოებდა პირველადი მოთხოვნის საქონელს. დასავლეთის ქვეყნებში მოსახლეობაში საკუთარი ავტომობილები უკვე ჩვეულებრივი მოვლენა იყო, ასევე – ტელევიზორები, სარეცხი მანქანები და სხვა

საყოფაცხოვრებო ტექნიკა. საბჭოთა კავშირში კი კერძო ავტომობილი მხოლოდ ერთეულებს თუ ჰყავდათ, ტელევიზია მხოლოდ 1956 წელს დაარსდა (საქართველოს სსრ-ში კი – 1963 წელს), თუმცა ტელევიზორი კიდევ დიდხანს დარჩა ეგზოტიკურ იშვიათობად. მოგვიანებით, როდესაც 1970-იან და 80-იან წლებში კერძო მანქანების რაოდენობა შედარებით გაიზარდა, მათი ხარისხი და დიზაინი მაინც უბადრუკი იყო.

კომუნიზმის დამარცხებამ და საბჭოთა კავშირის დაშლამ რუსეთს ახალი შანსი მისცა ნორმალური, დემოკრატიული და, შესაბამისად, წარმატებული სახელმწიფოს შესაქმნელად. თუმცა ელცინის პერიოდის დემოკრატიული ექპერიმენტი უსახელოდ ჩაფლავდა და ბოლო 15 წლის მანძილზე რუსეთი ავტორიტარული სისტემის გამყარებითაა დაკავებული.

რუსეთის მთავარი პრობლემა დღეს ისაა, რომ მისი მმართველები ვერ აყალიბებენ ახალ იდეოლოგიას, რაც ერს მომავლის პერსპექტივას შეუქმნიდა. ამიტომ ეროვნული კონ-

საბჭოთა საავტორიტარო პლაკატი

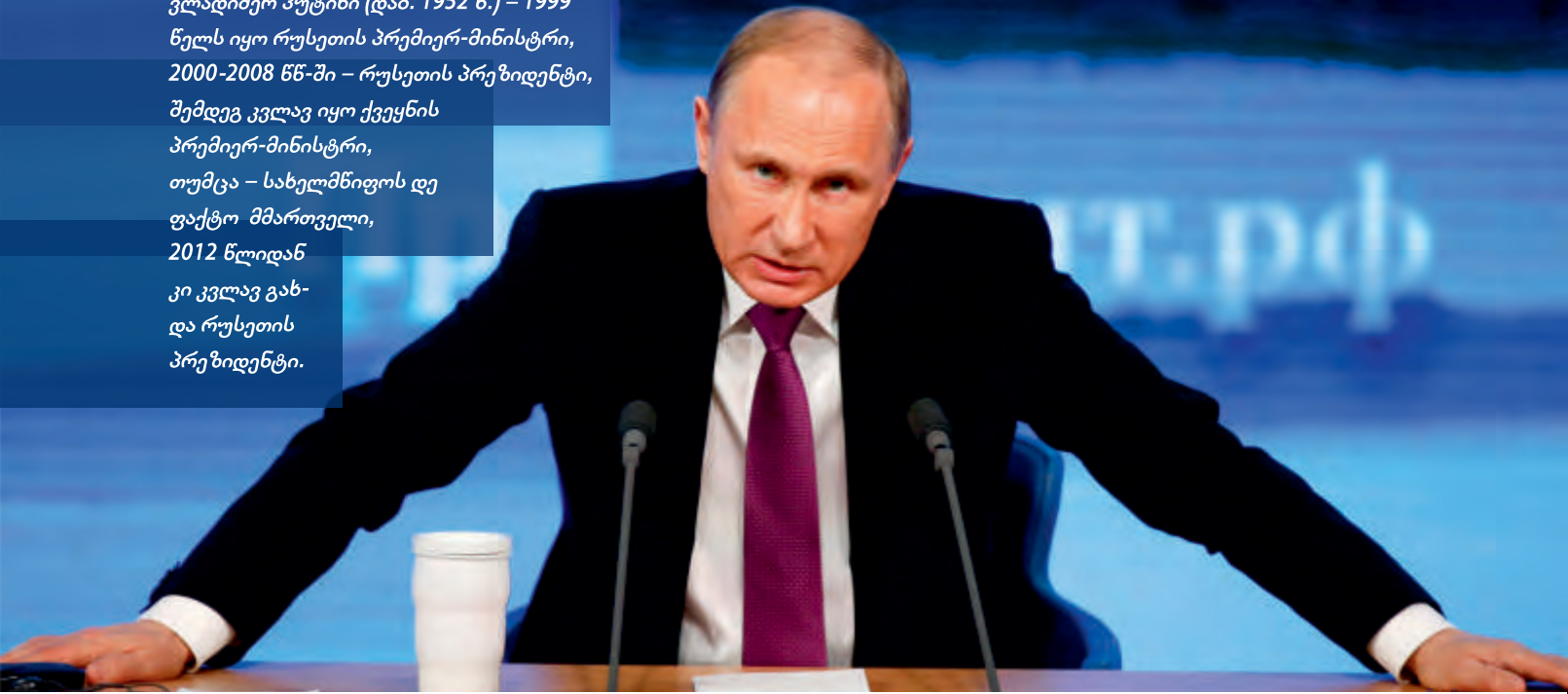

საბჭოთა რუსეთი

სოლიდაციისთვის (რაც ძალაუფლების გამყარებისთვისაა საჭირო) ისინი იღებენ წარსულში ეძებენ. პუტინი, რომელსაც არ გააჩნია მომავლის ხედვა, ცდილობს „წარსულის დიდებას“ მოებლაუჭოს: მას სურს უკან დააბრუნოს დრო, როდესაც რუსეთი ბევრად უფრო მეტ ტერიტორიას აკონტროლებდა და მრავალი ქვეყანა იყო მისი გავლენის ქვეშ მოქცეული. მაგრამ ამაზე მნიშვნელოვანი ისაა, რომ რუსეთის დღევანდელი ელიტა ვერ ხედავს ქვეყნის და მისი მმართველობის მოდერნიზაციის აუცილებლობას, რაც მას თანამედროვე სამყაროში უფრო კონკურენტუნარიანს გახდიდა. დღევანდელი რუსული ეკონომიკის განუვითარებლობაზე ყველაზე ნათლად მეტყველებს ის, რომ იგი დიდწილად ნავთობის და გაზის მოპოვებაზეა დამოკიდებული – რუსეთის საბიუჯეტო შემოსავლების 50%-ზე მეტი სწორედ ენერგომატარებლების გაყიდვის შედეგად ივსება. ამის გამო რუსული ვალუტისა და ეკონომიკის სტაბილურობაც საერთაშორისო ბაზრებზე ნავთობისა და გაზის მაღალ ფასზეა დამოკიდებული, რასაც, ბუნებრივია, რუსეთი ვერ აკონტროლებს და ბოლო დროს ფასების ვარდნის გამო სერიოზულ კრიზისს განიცდის. პუტინის ხელისუფლებაში მოსვლის შემდეგ

ცივილიზაცია

ვლადიმერ პუტინი (დაბ. 1952 წ.) – 1999 წელს იყო რუსეთის პრემიერ-მინისტრი, 2000-2008 წწ-ში – რუსეთის პრეზიდენტი, შემდეგ კვლავ იყო ქვეყნის პრემიერ-მინისტრი, თუმცა – სახელმწიფოს დე ფაქტო მმართველი, 2012 წლიდან კი კვლავ გახდა რუსეთის პრეზიდენტი.

მმართველობის სისტემის დახვეწის, მაგალითად, დემოკრატიული ინსტიტუტების გამყარების ნაცვლად, პუტინი და მისი გუნდი ცდილობენ ავტორიტარული მმართველობის სისტემის გამყარებას და შთაგონებას კვლავაც წარსულში ეძებენ.

პუტინის ადრეული პერიოდის ქმედებები მართლაც ეხმიანება წინა საუკუნეების მმართველების გამოცდილებას. როგორც ივანე მრისხანემ, პუტინმა იმით დაიწყო, რომ ქონება წაართვა ან დააპატიმრა მისთვის არასასურველი ოლიგარქები (თანამედროვე ფეოდალები). მან სახელმწიფო და ეკონომიკური მმართველობის სადავეები კრემლში დააბრუნა და რეალურად თვითმპყრობელობა ააღორძინა.

საქმე ისაა, რომ შუასაუკუნეების რელიგიურ საფუძვლებზე წარმოშობილი იდეების აღორძინებას და დღევანდელ რუსეთში დაწერგვას ცდილობს ხალხი, რომელსაც რელიგიისადმი სრულიად ცინიკური დამოკიდებულება და მისი ბუნდოვანი ცოდნა აქვს. ისინი, ვინც რუსეთის „წარსულ დიდებას“ ქმნიდნენ,

თავიანთ მოღვაწეობაში მტკიცედ ჩამოყალიბებული იდეოლოგიით ხელმძღვანელობდნენ. მიუხედავად ივანე მრისხანეს ზღვარგადასული სისასტიკისა, ის დარწმუნებული იყო, რომ ღვთის საქმეს ემსახურებოდა. იოსებ სტალინი მსოფლიოს ყველა დროის ერთ-ერთი ყველაზე სისხლიანი ტირანი იყო, მაგრამ მიუხედავად პიროვნული ძალაუფლებისკენ მანიაკალური სწრაფვისა, მისი ქმედების უდიდესი

ვლადიმერ პუტინი

ნაწილი მარქსისტული იდეოლოგიით იყო მოტივირებული. პუტინის და მისი გუნდის წევრების რელიგიურობაზე ლაპარაკიც კი სასაცილოა – საბჭოთა სახელმწიფომ ისინი **ჰომო სოვეტიკუსებად** აღზარდა, მაგრამ კომუნისტური იდეოლოგია მათ თვალწინ გაკოტრდა და მის მიმართაც ვერ ექნებათ რაიმე სიმპათია.

როგორც ჩანს, რუსეთის დღევანდელ ხელისუფლებას ისტორიის ძალიან მწირი ან შერჩევითი ცოდნა აქვთ – მათ მხოლოდ ის იცინან, რომ რუსეთი უფრო წარმატებული იყო მაშინ, როდესაც სახელმწიფოს სათავეში შეუზღუდავი უფლებების მქონე დესპოტი იდგა. მათ არ იციან ან არ ადარდებთ, რომ მიუხედავად ივანე მრისხანეს, პეტრეს, ეკატერინეს ან სტალინის ტერიტორიული ექსპანსიისა, რუსეთი უმეტესად ჩამორჩენილ და ღარიბ ქვეყნად რჩებოდა.

მარქსისტული იდეოლოგია – XIX საუკუნეში მოღვაწე გერმანელი ფილოსოფოსების კარლ მარქსის და ფრიდრიხ ენგელსის მიერ შექმნილი პოლიტიკური და ეკონომიკური თეორია, რომელიც გულისხმობს კლასთა შორის ბრძოლას და შედეგად იდეალური საზოგადოების შექმნას – კაპიტალიზმის კომუნისტური ჩანაცვლებას, კერძო საკუთრების გაუქმებასა და მუშათა კლასის გაბატონებას.

რუსეთის ფედერაცია მსოფლიოში ყველაზე დიდი ქვეყანაა და უკავია 17,075,400 კვადრატული კილომეტრი ფართობი. მისი მოსახლეობა 2015 წელს შეადგენდა 142,098,141-ს. რუსეთის მოქალაქეთა აბსოლუტური უმრავლესობა ქვეყნის ევროპულ ნაწილშია დასახლებული – ას მილიონს ტერიტორიის მესამედი უკავია, ხოლო ტერიტორიის თითქმის 70% ან მწირად ან სრულიად დაუსახლებელია და იქ ჯამში სამ მილიონ ადამიანზე ნაკლები ცხოვრობს.

საინტერესოა, რომ ბანგლადეშის მოსახლეობა 150 მილიონზე მეტია, ხოლო მისი ტერიტორია 147,610 კვადრატული კილომეტრია, ანუ რუსეთზე უფრო მრავალრიცხოვანი მოსახლეობა რუსეთზე თითქმის ათასჯერ (!) უფრო მცირე ტერიტორიაზე ეტევა და ტერიტორიალური დავა არავისთან აქვს.

- რუსეთის ევროპული ნაწილი
- რუსეთის აღმოსავლეთი ნაწილი (ციმბირი)

ბორის ელცინი (1931 - 2007)

ამიტომ ერთადერთი, რაც დღეს პუტინის გუნდს ამოძრავებს, პირადი ძალაუფლებისა და სიმდიდრის მოხვეჭაა. სწორედ ამისთვისაა საჭირო გარე საფრთხეების გამოგონება, „დაკარგულ“ მიწებსა და ღირსებაზე მუდმივად საუბარი, საზოგადოების დარაზმვა „ძველი დიდების“ აღსადგენად. შემთხვევითი არაა, რომ პუტინის მთავრობამ რუსეთისთვის მთავარ საფრთხედ ნატო გამოაცხადა – დემოკრა-

ტიულ სახელმწიფოთა სამხედრო-პოლიტიკური ალიანსი. რუსეთის მთავრობამ კარგად იცის, რომ ნატო არ აპირებს ბირთვული რაკეტებით შეიარაღებულ რუსეთზე თავდასხმას, მაგრამ სრულიად გულწრფელია, როდესაც მისი პანიკურად ეშინია. ოღონდ ეს შიში უკავშირდება არა სამხედრო საფრთხეს, არამედ თავისუფლებას, რაც რუსეთის ხელისუფლებას ყველაზე მეტად აშფოთებს. მის საზღვრებთან, განსაკუთრებით, ყოფილი საბჭოთა ბლოკის ქვეყნებში გამარჯვებული დემოკრატიული სისტემა კრემლს მოსვენებას არ აძლევს და მზადაა 2008 წლის საქართველოს და 2014 წლის უკრაინის მსგავს სამხედრო ავანტიურაზეც კი წავიდეს, რომ „დემოკრატიის სენის“ გავრცელება არ დაუშვას საკუთარ სამეზობლოში.

ნიკოლოზ I (1796-1855)
სრულიად რუსეთის იმპერატორი 1825-1855 წწ-ში, პოლონეთის მეფე და ფინეთის დიდი მთავარი, ალექსანდრე I-ის ძმა და ალექსანდრე II-ის მამა.

დღეს ალბათ მთავარი კითხვა ისაა, თუ რატომ აღმოჩნდა რუსი ხალხი ამდენად დამყოლი თითქმის ყველა დესპოტური ხელისუფლების დროს და რატომ არ გამოიყენა დემოკრატიის განვითარების შანსი 1990-იან წლებში? რატომ უჭერენ მხარს დღესაც პუტინის სისტემას, რომელიც აშკარად ძარცვავს რუსეთს და მას მომავლის პერსპექტივას უკლავს? პასუხი ალბათ იმ სამწუხარო რეალობაშია, რომ რუსებს საკუთარი ისტორიის მანძილზე თავისუფლება პრაქტიკულად არასოდეს უგემიათ. თავიანთი ისტორიის მანძილზე მათ მხოლოდ ერთხელ აირჩიეს ლეგიტიმური ლიდერი – ბორის ელცინი, მაგრამ თავისი მმართველობის განმავლობაში მან დემოკრატიისა და თავისუფლების იდეას ალბათ ყველაზე დიდი ზიანი მიაყენა. ელცინის ხანა რუსებს ემახსოვრებათ კორუფციით, კრიმინალის აღზევებითა და სიდუხჭირით, ხოლო მისი

მთავარი მემკვიდრეობა თავად ვლადიმერ პუტინია, რომელსაც ელცინმა ძალაუფლება პირადად გადაულოცა.

მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ პუტინის რეჟიმი, მის მიმართ რუსი ხალხის ამჟამინდელი მხარდაჭერის მიუხედავად, დიდხანს იქნება წარმატებული. მან ივანე მრისხანეს მსგავსად დაიწყო, მისი ბოლო წლების ქმედებები კი ძალიან ჰგავს ნიკოლოზ I-ის მმართველობას, რომელიც ისტორიაში უკიდურესი კონსერვატივით შევიდა და რომლის მოღვაწეობა გამოიჩინა საშინაო რეპრესიებითა და საგარეო ექსპანსიით. პუტინის მსგავსად, ნიკოლოზი აქტიურად ეწინააღმდეგებოდა რეფორმებს

სა და შედეგად მასშტაბური ეკონომიკური და ფინანსური კრიზისი მიიღო. მისი ადმინისტრაციული პოლიტიკა გამორჩეულად უვარგისი იყო, ხოლო ბიუროკრატიული აპარატი – სრულად კორუმპირებული. როგორც ჩანს, პუტინს არ სურს ისტორიის გაკვეთილების გავალისწინება, რაც რუს ხალხს, დიდი ალბათობით, ძვირად დაუჯდება. მეორე მხრივ, არ არის გამორიცხული, რომ მოსალოდნელი პოლიტიკური და ეკონომიკური კატაკლიზმები რუსი ხალხისთვის ახალი შესაძლებლობის მიმცემი გახდეს – აირჩიოს თავისუფლებაზე დამყარებული დემოკრატიული მმართველობის სისტემა და საკუთარ ხელში აიღოს პასუხისმგებლობა თავისი ქვეყნის ბედზე.

რა არის

ინფლაცია?

მერაბ კაკულია

სიტყვა ინფლაცია ლათინური წარმოშობისაა და გაბერვას ნიშნავს. როგორც ეკონომიკური მოვლენის აღმნიშვნელი ტერმინი, იგი პირველად აშშ-ში გამოიყენეს სამოქალაქო ომის დროს (1861-1865), როდესაც მიმოქცევაში არსებული ბანკნოტების (ქალაქის ფულის ნიშნების) რაოდენობამ ბევრად გადააჭარბა ძვირფასი ლითონის (ოქროს და ვერცხლის) რაოდენობას, რომელზედაც ბანკნოტები თავისუფლად უნდა გადაცვლილიყო მათზე საგანგებოდ მითითებული თანაფარდობით (პარიტეტით). შედეგად, აღნიშნული ფულის ნიშნები გაუფასურდა. ამრიგად, ტერმინი ინფლაცია თავდაპირველად მიმოქცევაში ქალაქის ფულის რაოდენობის „გაბერვას“ აღნიშნავდა, რაც ძვირფასი ლითონის მიმართ მის გაუფასურებას მოასწავებდა.

ინფლაციის თანამედროვე გაგება

ინფლაციის თანამედროვე გაგება განსხვავდება მისი თავდაპირველი მნიშვნელობისგან. ტრადიციულად მიიჩნევენ, რომ ინფლაცია არის ეროვნული ვალუტის მსყიდველობითი უნარის დაცემა, რაც გამომწვეულია მიმოქცევაში ფულის სიჭარბით საქონლისა და მომსახურების რაოდენობასთან შედარებით. მიუხედავად ამისა, დღეისათვის ეკონომისტთა უმრავლესობა თვლის, რომ **ინფლაცია ნიშნავს საქონელსა და მომსახურებაზე ფასების საერთო დონის (და არა მათ ცალკეულ სახეობებზე ფასების) მატებას, რაც მხოლოდ მიმოქცევაში ჭარბი ფულის არსებობით არ არის გამომწვეული.**

ეკონომისტები თანხმდებიან იმაზეც, რომ გრძელვადიან პერიოდში ინფლაცია ძირითადად მაინც ფულის მიწოდების ზრდით არის განპირობებული. ამიტომ *ფასების სტაბილუ-*

რობის, ანუ ინფლაციის დაბალი და პროგნოზირებადი ტემპის მიღწევა და შენარჩუნება ცენტრალურ (ეროვნულ) ბანკებს ეკისრებათ, რომლებსაც ამა თუ იმ ქვეყანაში ფულის ემისიის (გამომშვების) ექსკლუზიური უფლება აქვთ. ფასების სტაბილურობის რაოდენობრივ პარამეტრად განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში ინფლაციის წლიური 2-3 პროცენტთან ტემპი მიიჩნევა, რაც იმას ნიშნავს, რომ ფასების საერთო დონე, წინა წლის შესაბამის პერიოდთან შედარებით, 2-3 პროცენტით იზრდება. განვითარებადი ქვეყნებისათვის, როგორც საქართველოც, ეს მაჩვენებელი უფრო მაღალია.

ინფლაცია უნდა განვასხვავოთ დევალვაციისგან. დევალვაციამ შეიძლება გამოიწვიოს ფასების საერთო დონის ზრდა (ინფლაცია), თუმცა ეს შესაძლოა არ მოხდეს მყისიერად და პროპორციულად. მაგალითად, 2014 წლის ნოემბრიდან 2015 წლის თებერვლის

დევალაცია ნიშნავს ეროვნული ვალუტის გაცვლითი კურსის შემცირებას, ანუ მის გაიაფებას უცხოური ვალუტის (ვალუტების) მიმართ.

ჩათვლით ლარის საშუალო თვიური გაცვლითი კურსი აშშ დოლარის მიმართ 18%-ით დაეცა მაშინ, როდესაც სამომხმარებლო ფასების ზრდის ტემპი 2,8%-დან 1,3%-მდე შემცირდა, ანუ ინფლაციის მაჩვენებელმა დაინია. ამ მოვლენას ეკონომისტები **დეზინფლაციას** უწოდებენ.

ინფლაციის საპირისპირო პროცესს, ანუ საქონელსა და მომსახურებაზე ფასების საშუალო დონის შემცირებას კი **დეფლაცია** ეწოდება.

ინფლაციის მიზეზები

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ფასების ინფლაციას, ანუ უბრალოდ ინფლაციას, არაერთი მიზეზი აქვს. მათ შორისაა:

თანაფარდობის დარღვევა საქონლის (მომსახურების) მასასა და ფულის მასას შორის, რაც ფულის მინოდების მკვეთრი ზრდით შეიძლება იყოს გამოწვეული.

მიმოქცევაში ჭარბი ფულის წარმოქმნა რამდენიმე ფაქტორთანაა დაკავშირებული, რომელთაგანაც პირველ რიგში **სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტის (შემოსავლების ნაკლებობა ხარჯებთან შედარებით) მატება** უნდა დავასახელოთ. დეფიციტის დასაფარად მთავრობა ცდილობს ან ცენტრალური (ეროვნული) ბანკისგან აილოს სესხი, ან კიდევ გაზარდოს საგარეო ვალი.

ეროვნული ბანკიდან დიდი მოცულობის სესხის აღება მიმოქცევაში ფულის რაოდენობის შესაბამის ზრდას იწვევს, რითაც შესაძლოა მკვეთრად დაირღვეს თანაფარდობა საქონლისა და მომსახურების არსებულ მასასა და ფულის მასას შორის და გაიზარდოს ფასების საერთო დონე. ამიტომ დღეისათვის ცენტრალურ ბანკებს, მათ შორის, საქართველოს ეროვნულ ბანკს, ეკრძალებათ ბიუჯეტის დეფიციტის პირდაპირი დაფინანსება, თუმცა 90-იან წლებში საქართველოს მთავრობა ხშირად მიმართავდა ამ მიზნით ეროვნული ბანკისგან დიდი ოდენობით გრძელვადიანი კრედიტების აღებას.

რაც შეეხება საგარეო ვალებს, მათ მთავრობა იღებს უცხოური ვალუტით. ბიუჯეტის ხარჯებში ამ სახსრების გასაწერად აუცილებელია უცხოური ვალუტის ეროვნულ ვალუტაში გადაყვანა, რასაც ეროვნული ბანკი ახორციელებს. შედეგად, ვალად აღებული უცხოური ვალუტით ივსება ქვეყნის სავალუტო რეზერვები, ხოლო მიმოქცევაში საბიუჯეტო არხებით იზრდება ლარის მასა, რასაც შესაძლოა ინფლაციური ეფექტი მოჰყვეს.

მიმოქცევაში ჭარბი ფულის წარმოქმნა შეიძლება ეკონომიკის **დაკრედიტების** მკვეთ-

რი ზრდითაც იყოს გამოწვეული, კერძოდ, მაშინ, როდესაც კომერციული ბანკების საკრედიტო რესურსების ფორმირება მნიშვნელოვანწილად ფულის დამატებითი ემისიის ხარჯზე ხდება. ამგვარ მოვლენას ჰქონდა ადგილი საქართველოში 90-იანი წლების დასაწყისში: კომერციული ბანკები ეროვნული ბანკისგან დაბალი საპროცენტო განაკვეთით იღებდნენ დიდი მოცულობის ემისიურ კრედიტებს რეფინანსირებისთვის, ანუ საკუთარი კლიენტებისთვის გასაცემად, რამაც ხელი შეუწყო ინფლაციური პროცესების განვითარებას.

ფულის ჭარბი ემისიის კიდევ ერთი მიზეზი შეიძლება იყოს **პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ერთბაშად დიდი ნაკადები**. ეს ინვესტიციები, ცხადია, უცხოური ვალუტით ხორციელდება, ამდენად, მიმღებ ქვეყანაში მათი დაბანდება საჭიროებს უცხოური ვალუტის დიდი მოცულობის კონვერსიას (გადაცვლას) ეროვნულ ვალუტაში, რაც ქვეყანაში ფულის მასის მნიშვნელოვნად გაზრდის აუცილებლობას წარმოშობს. მიმოქცევის არხებში დიდი ოდენობის ეროვნული ვალუტა შემოდის, რასაც ფასების საერთო დონის მატება მოჰყვება. მსგავსი რამ მოხდა საქართველოში 2006-2008 წლებში, როდესაც პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მსხვილი ნაკადების შემოდინებამ ინფლაციის გაღვივებას შეუწყო ხელი.

მიმოქცევაში ჭარბი ფულის არსებობა საქონელზე (მომსახურებაზე) მოთხოვნის ზრდას განაპირობებს. **ფასების საერთო დონის მატებას, რომელიც მოთხოვნის ზრდასთან არის დაკავშირებული, მოთხოვნის ინფლაცია ეწოდება**. იგი შეიძლება გამოწვეული იყოს კრედიტის სიიარაღით და ხელმისაწვდომობით, რაც მომხმარებლებს საქონლის (მომსახურების) შეძენისკენ უბიძგებს.

საქონლისა და მომსახურების წარმოების ხარჯების ზრდა

საქონლისა და მომსახურების წარმოების ხარჯების ზრდა, რასაც ფასების საერთო დონის მატება, ანუ ინფლაცია მოსდევს, შეიძლება გამოწვეული იყოს ისეთი მიზეზებით, როგორცაა წარმოებაში დასაქმებული მუშა-მოსამსახურეების ხელფასის ზრდა ან კიდევ წარმოებისათვის საჭირო ნედლეულისა და მასალების ან ელექტროენერჯის გაძვირება. ყოველივე ეს ამცირებს მწარმოებლის მოგებას და ქმნის წარმოების მოცულობის შემცირების წინაპირობას მაშინ, როდესაც მოთხოვნა უც-

ვლელია. ამ დროს, ცხადია, პროდუქციის (მომსახურების) ფასები ზრდის ტენდენციას ავლენს. სწორედ ამიტომ წარმოების ხარჯების ზრდით პროვოცირებულ ინფლაციას *მწარმოების ინფლაცია*ს უწოდებენ. ამგვარი ინფლაციის მიზეზი შეიძლება იყოს აგრეთვე:

ცალკეული კომპანიების საბაზრო ძალაუფლება, რომელიც მათ საშუალებას აძლევს გავლენა მოახდინონ ფასებზე

როდესაც ამა თუ იმ საქონლის ან მომსახურების ბაზარზე ერთი ან რამდენიმე კომპანია დომინირებს (მონოპოლია ან ოლიგოპოლია), მათ შესაძლებლობა აქვთ პროდუქციის (მომსახურების) ფასი იმაზე უფრო მაღალ დონეზე განსაზღვრონ, ვიდრე თავისუფალი კონკურენციის პირობებში იქნებოდა. ამდენად, საბაზრო ძალაუფლების არსებობა, განსაკუთრებით ისეთ ბაზრებზე, როგორცაა ნავთობპროდუქტების, მედიკამენტების და სხვა, ფასების საერთო დონის ზრდის, ანუ ინფლაციის მნიშვნელოვან რისკფაქტორს წარმოადგენს.

მონოპოლია არის საბაზრო სიტუაცია, როდესაც ბაზარზე არის ერთი მწარმოებელი და მრავალი მომხმარებელი, ხოლო ოლიგოპოლია – საბაზრო სიტუაცია, როდესაც ბაზარზე არის რამდენიმე მწარმოებელი და მრავალი მომხმარებელი.

ინფლაციის მოლოდინი, ანუ ინფლაციის დონე, რომელსაც ელოდებიან მწარმოებლები და მომხმარებლები მომავალში და ითვალისწინებენ ფასების განსაზღვრის, აგრეთვე შემოსავლების და ხარჯების დაგეგმვის დროს

ინფლაციის გაღვივების მოლოდინი დიდ როლს თამაშობს ინფლაციური პროცესების განვითარებაში, რადგანაც ფასების შესაძლო ზრდის რისკი დაუყოვნებლივ აისახება, ერთი მხრივ, მწარმოებლების საფასო პოლიტიკაში,

ხოლო მეორე მხრივ, მომხმარებელთა ქცევაში, რომლებიც შეეცდებიან ფასების მომატებამდე შეიძინონ საქონელი (მომსახურება). ყოველივე ეს ფასების საერთო დონის ზრდის დამოუკიდებელი ფაქტორია.

ინფლაციის სახეობები

განასხვავებენ ინფლაციის შემდეგ სახეობებს:

მცოცავი ინფლაცია – ინფლაცია, რომელიც ზომიერი ტემპით (წლიური 10 პროცენტამდე) ხასიათდება.

ეკონომისტები მიიჩნევენ, რომ ინფლაცია ფულის მასის ზომიერი ტემპით მატების პირობებში არ აფერხებს, პირიქით, ხელს უწყობს საქონლის (მომსახურების) წარმოების მოცულობის ზრდას და საინვესტიციო აქტიურობას. ამიტომაც, რომ განვითარებად ქვეყნებში, როგორცაა საქართველო, 5-პროცენტის ინფლაცია ნორმალურად ითვლება.

გალოპით ინფლაცია: ინფლაცია, რომელიც მაღალი ტემპით (წლიური 10-50 პროცენტამდე) ხასიათდება და წარმოშობს კიდევ უფრო მაღალი ინფლაციის მოლოდინს.

ამ მასშტაბის ინფლაცია მნიშვნელოვნად აფერხებს სამეწარმეო აქტიურობას, რადგანაც ინფლაციის გაღრმავების მძაფრ მოლოდინს წარმოშობს, რაც გამოიხატება ხელფასებთან შედარებით ფასების წინმსწრებ ზრდაში, ფულის დაუყოვნებლივ დასაქონლებასა და საპროცენტო განაკვეთების მატებაში.

ჰიპერინფლაცია – ინფლაცია, რომელიც ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე (6 თვის და უფრო მეტი ხნის განმავლობაში) ფასების ასტრონომიული ტემპით (თვეში 50 პროცენტზე მეტი) ზრდით ხასიათდება.

ჰიპერინფლაცია იწვევს ფულის მიმოქცევის მოშლას, რაც იმაში გამოიხატება, რომ ეროვნული ფულადი ერთეული ველარ ასრულებს ღირებულების საზომისა და მიმოქცევის საშუალების ფუნქციებს, რომ აღარაფერი ვთქვათ დაგროვების საშუალების ფუნქციაზე. შედეგად, მის ადგილს იკავებს უცხოური ვალუტა. ამას მოჰყვება საბანკო საქმიანობის დეფორმაცია და ეკონომიკური კოლაფსი. საქართველომ 1993-1994 წლებში გამოსცადა ჰიპერინფლაცია: ამ პერიოდში ფასების საერთო დონე თვეში საშუალოდ თითქმის 70 პროცენტით იზრდებოდა, ხოლო დროებით ფულადი ერთეული – კუპონი მიმოქცევაში რუსულმა რუბლმა და აშშ დოლარმა ჩაანაცვლა.

ინფლაციის გაზომვა: სამომხმარებლო ფასების ინდექსი

ინფლაციის ყველაზე გავრცელებული საზომია **სამომხმარებლო ფასების ინდექსი (სფი)**, რომელიც წარმოადგენს მიმდინარე პერიოდში მომხმარებელთა მიერ შეძენილი საქონლისა და მომსახურების ფასების საშუალო დონის მაჩვენებელს საბაზო პერიოდთან შედარებით.

სამომხმარებლო ფასების ინდექსის გამოთვლის პროცესი შემდეგ ეტაპებს მოიცავს:

აკონომიკა

1 სამომხმარებლო კალათის სტრუქტურის განსაზღვრა: ქვეყანაში ყველაზე ხშირად მოხმარებადი საქონლის (მომსახურების) ჩამონათვალის დადგენა და საქონლის (მომსახურების) ცალკეული სახეობების სვედრითი წონების განსაზღვრა ტიპური მომხმარებლის მთლიან მოხმარებაში. ამჟამად სამომხმარებლო კალათა საქართველოში შედგება 295 დასახელების სამომხმარებლო საქონლისა და მომსახურებისგან, რომლებსაც მინიჭებული აქვთ შესაბამისი სვედრითი წონა.

2 ფასების დადგენა: სამომხმარებლო კალათში შემავალი საქონლის (მომსახურების) სახეობათა ფასების რეგისტრაცია, რომელიც ხორციელდება ყოველი თვის 10-დან 20 რიცხვის ჩათვლით. საქართველოში ეს პროცესი ხუთ ქალაქს (თბილისი, ქუთაისი, ბათუმი, გორი, თელავი) და საცალო ვაჭრობისა და მომსახურების 1500-ზე მეტ ობიექტს მოიცავს.

3 სამომხმარებლო კალათის ფასის განსაზღვრა: სამომხმარებლო კალათის ღირებულების გამოთვლა რეგისტრირებულ ფასებზე დაყრდნობით.

4 საბაზო წლის არჩევა და ინდექსის გამოთვლა: წინა პერიოდებიდან ირჩევა

საბაზო პერიოდი (მაგალითად, 2013 წელი), რომლის სფი იქნება 100. შემდეგ, სამომხმარებლო კალათის ფასი მიმდინარე პერიოდში (მაგალითად, 2015 წელს) იყოფა კალათის ფასზე საბაზო პერიოდში (2013 წელს), შემდეგ კი ეს შეფარდება მრავლდება 100-ზე.

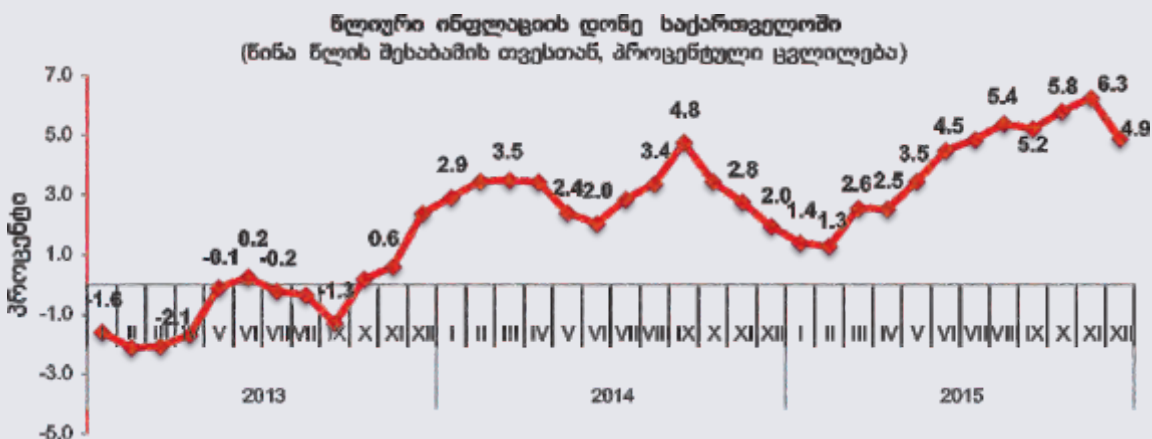
5 ინფლაციის დონის გამოთვლა: სამომხმარებლო ფასების ინდექსის პროცენტული ცვლილების დადგენა წინა პერიოდთან (მაგალითად, 2014 წელთან) შედარებით, რომლის ინდექსიც საბაზო პერიოდის (2013 წლის) მიმართ არის დათვლილი.

ანტიინფლაციური პოლიტიკა

სახელმწიფოს მიერ გატარებული ანტიინფლაციური პოლიტიკა დამოკიდებულია ინფლაციის ტიპზე.

მოთხოვნის მხრიდან ინფლაციის დროს ხელისუფლების ღონისძიებები მოთხოვნის განეიტრალებაზეა მიმართული, რაც, უწინარეს ყოვლისა, გულისხმობს ფულის მიწოდების შეზღუდვას. ამ მიზნით მთავრობა ცდილობს შეამციროს ბიუჯეტის დეფიციტი და არ გაზარდოს სახელმწიფო ვალი, რათა არ მოხდეს მიმოქცევაში ფულის მასის მკვეთრი ზრდა. იმავდროულად ცენტრალური (ეროვნული) ბანკები ამკაცრებენ მონეტარულ (ფულად-საკრედიტო) პოლიტიკას, ანუ მათ ხელთ არსებული ინსტრუმენტებით ცდილობენ ფულადი რესურსების გაძვირებას. ამ შემთხვევაში ცენტრალური (ეროვნული) ბანკები მიმართავენ შემდეგ ღონისძიებებს:

- ზრდიან მონეტარული პოლიტიკის (რეფინანსირების) განაკვეთს, რაც იმას ნიშნავს,

რომ კომერციულ ბანკებს უძვირდებათ ცენტრალური (ეროვნული) ბანკიდან სახსრების მოზიდვა. ეს, საბოლოო ჯამში, იწვევს საპროცენტო განაკვეთების მატებას ბანკების მიერ გაცემულ კრედიტებზე, რაც, თავის მხრივ, ზღუდავს კრედიტის ხელმისაწვდომობას და ბოჭავს მოთხოვნას საქონელზე (მომსახურებაზე);

- ზრდიან მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნის ნორმას, რაც ასევე აძვირებს ბანკების მიერ იურიდიული და ფიზიკური პირებისგან ფულადი რესურსის მოზიდვის ხარჯებს და შესაბამისად იწვევს გაცემულ სესხებზე საპროცენტო განაკვეთების მატებას;

მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნა – კომერციული ბანკების მიერ მოზიდული სახსრების (დეპოზიტები, ნასესხები სახსრები) ნაწილის სავალდებულო განთავსება ეროვნულ ბანკში. საქართველოში ამჟამად მოქმედი სარეზერვო მოთხოვნები შეადგენს 10%-ს ლარით მოზიდულ სახსრებზე და 15%-ს – უცხოური ვალუტით მოზიდულ სახსრებზე.

- ჭარბი ფულის ამოღებას მიმოქცევიდან ე.წ. ღია ბაზრის ოპერაციებით, ანუ ცენტრალური (ეროვნული) ბანკების ხელთ არსებული სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების (სახაზინო ვალდებულებები და ობლიგაციები, აგრეთვე ცენტრალური (ეროვნული) ბანკების სადეპოზიტო სერტიფიკატები) გაყიდვა კომერციულ ბანკებზე;

- ჭარბი ფულის ამოღებას მიმოქცევიდან სავალუტო ინტერვენციების გზით, ანუ ცენტრალური (ეროვნული) ბანკის მიერ უცხოური ვალუტის გაყიდვა კომერციულ ბანკებზე.

მინოდების მხრიდან ინფლაციის შემთხვევაში ხელისუფლების (მთავრობის) ღონისძიებები მოიცავს:

- ფასებისა და ხელფასების პირდაპირი კონტროლის დანერგვას, რაც გულისხმობს ფასების ზრდის ზღვრული ლიმიტების დად-

გენას და ხელფასების მატების შეზღუდვას ან კიდევ „გაყინვას“. ამგვარ პოლიტიკას მხოლოდ მოკლევადიანი ეფექტი შეიძლება ჰქონდეს და იშვიათად მიმართავენ;

- პროდუქციის (მომსახურების) წარმოების მოცულობის ზრდის სტიმულირებას, ე.წ. მინოდების ეკონომიკის მეთოდებით, კერძოდ, გადასახადების შემცირების გზით;
- ოლიგოპოლიების საბაზრო ძალაუფლების შეზღუდვას, რაც იმას გულისხმობს, რომ სახელმწიფო ატარებს აქტიურ პოლიტიკას ბაზარზე კონკურენტული გარემოს გაუმჯობესების მიზნით, რათა საქონლისა და მომსახურების უმსხვილეს მიმწოდებლებს არ მიეცეთ ფასების თვითნებურად გაზრდის საშუალება;
- ეროვნული ვალუტის გაცვლითი კურსის სტაბილიზაციას (მისი დაცემის შეჩერება) ან/და გამყარებას, რასაც შეუძლია იმპორტულ პროდუქციაზე ფასების ზრდის და, შესაბამისად, „ინფლაციის იმპორტის“ შესუსტება ან განეიტრალება.

განსაკუთრებით რთულია ჰიპერინფლაციის დაძლევა, რაც მთავრობის და ცენტრალური (ეროვნული) ბანკის მხრიდან მოითხოვს ისეთი რადიკალური ზომების გატარებას, როგორცაა ფასების ლიბერალიზაცია, ანუ ფასწარმოქმნის მთლიანად მოთხოვნა-მინოდების მექანიზმზე გადაყვანა, სახელმწიფო სანარმოთა ფართომასშტაბიანი პრივატიზება (გაყიდვა-გაყიდვობა), ბიუჯეტის დეფიციტის და ფულის მინოდების ერთბაშად მკვეთრი შემცირება და სხვა. აღნიშნული ღონისძიებების ერთობლიობა, რომელსაც ეკონომისტები **შოკურ თერაპიას** უწოდებენ, იწვევს ეროვნული ვალუტის გაცვლითი კურსის სტაბილიზაციას და ინფლაციის ტემპის დავარდნას. ამ ფონზე შეიძლება მოხდეს ეროვნული ვალუტის გაცვლითი კურსის ფიქსირება (ერთ ნიშნულზე გაყინვა) და ხელისუფლების მიერ გატარებული პოლიტიკის მიმართ ნდობის აღდგენა. ფინანსური სტაბილიზაცია ქმნის ნიადაგს **ფულის რეფორმისთვის**, ანუ ძველი, გაუფასურებული ვალუტის ახალი ვალუტით ჩანაცვლებისათვის. დაახლოებით ასე განვითარდა მოვლენები საქართველოში 1994-1995 წლებში. სრულფასოვანი ეროვნული ვალუტის – ლარის შემოღებამ (1995 წლის სექტემბერი) ზღვარი დაუდო ჰიპერინფლაციას ჩვენს ქვეყანაში.

ამერიკის სამოქალაქო ომი

AMERICA CIVIL WAR

★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ვასილ კაჭარავა

ამერიკის შეერთებული შტატების ისტორიაში ამერიკული რევოლუციის შემდეგ ყველაზე მნიშვნელოვან მოვლენად ამერიკის სამოქალაქო ომი ითვლება. თუ 1775 წელს დაწყებულმა ამერიკულმა რევოლუციამ ამერიკულ კოლონიებს დამოუკიდებლობა მოუტანა, 1861 წელს დაწყებულმა ამერიკის სამოქალაქო ომმა ახალი, ერთიანი და დემოკრატიული ამერიკული სახელმწიფო ჩამოაყალიბა. ეს იყო უმძიმესი, მეტად სისხლიანი და წინააღმდეგობრივი მოვლენა, მაგრამ სწორედ აქედან იწყება ახალი ამერიკული ისტორია.

მართალია, ომი 1861 წლის 12 აპრილს დაიწყო, როდესაც უკვე შეერთებული შტატების შემადგენლობიდან გასულმა სამხრეთის შტატების შეიარაღებულმა ძალებმა ცეცხლი გაუხსნა ცენტრალური ხელისუფლების დაქვემდებარებაში მყოფ ფორტ სამტერსს, მაგრამ ომის წინაპირობები კარგა ხნით ადრე წარმოიქმნა და სწორედ მათ განაპირობეს კიდევ მისი გარდაუვალობა.

ე.წ. სამხრეთის და ჩრდილოეთის შტატების სოციალურ-ეკონომიკური სტრუქტურა, მათი ცხოვრების წესი იმდენად გან-

სამოქალაქო ომის ცნობილი მკვლევარი **შელბი ფუტი** აღნიშნავდა: „ჩვენი ერის ნებისმიერი კუთხით შემეცნება უნდა დაეფუძნოს სამოქალაქო ომის შესწავლას. მან განსაზღვრა, თუ როგორები ვართ... სამოქალაქო ომმა გვაქცია ისეთებად, როგორებიც ვართ, განსაზღვრა ჩვენი დადებითი და უარყოფითი მხარეები. თუ აპირებთ ჩანვდეთ ამერიკულ ხასიათს, თქვენთვის აუცილებელია შეისწავლოთ XIX საუკუნის ეს უდიდესი კატასტროფა. ეს იყო ჩვენი ყოფიერების გზაჯვარედინი და ეს გზაჯვარედინი იყო ჯოჯოხეთური“.

აბრაამ ლინკოლნის ქანდაკება, დგას ლინკოლნის მემორიალში ვაშინგტონში, მოქანდაკე დანიელ ჩესტერ ფრენჩი, 1920

სხვაგვარად ერთმანეთისგან, რომ რიგ შემთხვევაში აშკარა წინააღმდეგობაში მოდიოდა ქვეყნის ერთიანობის პრინციპებთან.

სამხრეთის შტატებში მონათმფლობელობის საფუძველზე აგებული პლანტაციური მეურნეობა სულ უფრო უპირისპირდებოდა თავისუფალ შრომაზე დაფუძნებულ ინდუსტრიულ და ფერმერულ ჩრდილოეთს. აქედან გამომდინარე, სამხრეთში შემორჩენილი არისტოკრატიულ-პატრიარქალური ცხოვრების წესი სულ უფრო დიდ წინააღმდეგობაში მოდიოდა ჩრდილოეთში სწრაფი ინდუსტრიალიზაციის ტალღაზე განვითარებულ თანამედროვე კაპიტალიზმთან.

1820 და 1850 წელს ამერიკის კონგრესში, სხვადასხვა სახის კომპრომისების საფუძველზე, ორჯერ მოხერხდა ამ წინააღმდეგობის დაძლევა, თავისუფალ და მონათმფლობელურ შტატებს შორის არსებული პრობლემების დაბალანსება და ამერიკის შეერთებული შტატების ერთიანობის შენარჩუნება. მაგრამ როდესაც 1860 წლის საპრეზიდენტო არჩევნებში რესპუბლიკური პარტიის ანტიმონათმფლობელური განწყობილებით ცნობილიმა კანდიდატმა აბრაამ ლინკოლნმა გაიმარჯვა, და-

ძაბულობამ კულმინაციას მიაღწია. მართალია, ლინკოლნი მონათმფლობელურ შტატებში არსებულ წყობას არ ემუქრებოდა, მაგრამ აცხადებდა, რომ არ დაუშვებდა ახალ ტერიტორიებზე ჩამოყალიბებულ შტატებში მონობის დანესებას. ამის შედეგად, ამერიკის სენატში დაირღვეოდა თავისუფალ და მონათმფლობელურ შტატებს შორის არსებული თანასწორი რაოდენობის პარიტეტი და ჩრდილოეთის მესვეურნი ყოველთვის მათთვის სასურველ და სამხრეთისთვის საზიანო პოლიტიკას გაატარებდნენ. ამიტომაც სამხრეთის შტატების ელიტამ სისრულეში მოიყვანა თავისი დიდი ხნის მუქარა და კავშირიდან გასვლა, ანუ სეცესია, გადაწყვიტა. თავდაპირველად ეს იყო 7 შტატი: სამხრეთი კაროლინა, მისისიპი, ფლორიდა, ალაბამა, ჯორჯია, ლუიზიანა და ტექსასი, რომლებსაც მოგვიანებით კიდევ ოთხი შტატი – ვირჯინია, არკანზასი, ჩრდილოეთი კაროლინა და ტენესი შეუერთდა. დარჩა კიდევ ოთხი ე.წ. მოსაზღვრე მონათმფლობელური შტატი – მერილენდი, კენტუკი, მისური და დელავერი, მაგრამ ლინკოლნის ზენოლითა და ამ შტატების მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილის ნებიდან გამომდინარე, ისინი კავშირის შემადგენლობაში დარჩნენ.

ამერიკის კონფედერაციული შტატები

1861 წლის თებერვალში სამხრეთის შტატებმა გამოაცხადეს ახალი სახელმწიფოს – ამერიკის შტატების კონფედერაციის შექმნის შესახებ და ახალი კონსტიტუციაც შეიმუშავეს, პრეზიდენტად ყოფილი სენატორი მისისიპის შტატიდან ჯეფერსონ დეივისი აირჩიეს, დედაქალაქად კი ვირჯინიის დედაქალაქი რიჩმონდი დაასახელეს.

ჩრდილოეთმა არ ცნო ეს სახელმწიფო წარმონაქმნი და სამხრეთელები უბრალოდ მეამბოხეებად გამოაცხადა.

მიუხედავად იმისა, რომ 1853 წელს გამოსულმა ჰარიეტ ბიჩერ სტოუს წიგნმა „ბიძია თომას ქოხი“ (პირველივე წელს 300 ათასი გაიყიდა) შეძრა ამერიკელთა სული და ანტიმონათმფლობელური, აბოლიციონისტური განწყობილების უპრეცედენტო ზრდა გამოიწვია, განსაკუთრებით, ჩრდილოეთის შტატებში და მთელ მსოფლიოშიც, ომის დაწყების მიზეზად მონობის საკითხი არ გამოცხადებულა. სამხრეთელებმა განაცხადეს, რომ მათთვის მი-

ჯეფერსონ დეივისი (1808-1889) – ამერიკის კონფედერაციული შტატების პირველი და ერთადერთი პრეზიდენტი (1861-1865), 1853-1857 წწ.-ში იყო აშშ-ის ომის მინისტრი, ხოლო 1857-1861 წწ.-ში – სენატორი მისისიპის შტატიდან.

ჰარიეტ ბიჩერ სტოუ (1811-1896) და მისი „ბიძის თომას ქოხი“

აბოლიციონიზმი – საზოგადოებრივი მოძრაობა, რომლის მიზანია რომელიმე კანონის გაუქმება. ტერმინი პოლიტიკურ მეცნიერებებში დამკვიდრდა XVIII საუკუნის ბოლოსა და XIX საუკუნის დასაწყისში შეერთებულ შტატებში გავრცელებული მოძრაობის გავლენით, რომელიც მიზნად ისახავდა მონებით ვაჭრობისა და, საერთოდ, მონობის აკრძალვას.

უღებელი იყო ჩრდილოეთის შტატების ცხოვრების წესი, მასთან არსებული ეკონომიკური დაპირისპირება და ჩათვალეს, რომ ამერიკის კონგრესი და პრეზიდენტის ხელისუფლება ბღალავდა მათი შტატების სუვერენულ უფლებებს. ჩრდილოეთმა კი ომის მიზეზად კავშირის ერთიანობის შენარჩუნება გამოაცხადა.

აღბათ ბევრს გინახავთ სამოქალაქო ომის თემაზე გადაღებული ცნობილი ფილმი „ქარნალებულნი“ (თუ არ გინახავთ, ძალიან გირჩევთ ნახოთ), რომელიც არა მარტო მხატვრული ღირსებებით, არამედ ისტორიის საკმაოდ რეალისტური ასახვითაც გამოირჩევა. ფილმში კარგად ჩანს ის ენთუზიაზმი, რომლითაც სამხრეთელი „ჯენტლმენები“ „ვაჭრუკანა იანკებთან“ ომის დაწყებას ეგებებიან.

როგორც ეს ხშირად მომხდარა ისტორიაში, ორივე მხარე დარწმუნებული იყო, რომ ომი მალე დასრულდებოდა და ყველა მათგანი მიზანს მიაღწევდა – სამხრეთელები დამოუკიდებელ და თავის ჭკუაზე მორგებულ სახელმწიფოს შექმნიდნენ, ჩრდილოელები კი ფიქრობდნენ, რომ ადვილად დაამარცხებდნენ სამხრეთელ მემბოხეებს და კავშირის ერთიანობას შეინარჩუნებდნენ.

როგორც სულ მალე გამოჩნდა, ორივე მხარე მწარედ ცდებოდა.

კონფლიქტის მონაწილე მხარეები ომის დასაწყისს სრულიად განსხვავებული მატერიალურ-ტექნიკური პოტენციალით შეხვდნენ, რაც საბოლოო ჯამში სერიოზულად აისახა ომსა და მის შედეგებზე.

კავშირიდან გამოსვლის შემდეგ სამხრეთ შტატების ტერიტორიაზე მდებარე ფორტები,

ფედერალური (ცენტრალური) ხელისუფლების სამხედრო რესურსები და არსენალი პრაქტიკულად ყოველგვარი სისხლისღვრის გარეშე გადავიდა კონფედერაციის ხელში, მაგრამ ამან რეალური ბალანსი ვერ შეცვალა.

ცნობილი ისტორიკოსი რიჩარდ კურენტი, როდესაც კავშირის მატერიალურ-ტექნიკურ პოტენციალსა და რესურსების სტატისტიკურ მაჩვენებელს მიმოიხილავს, აღნიშნავს: „რესურსების უთანასწორო ფლობის პირობებში, რა თქმა უნდა, მხოლოდ სასწაული თუ შეაძლებინებდა სამხრეთს მოეგო ეს ომი“.

კავშირის (შტატები: მენი, ნიუ-იორკი, ნიუ-ჰემფშირი, ვერმონტი, მასაჩუსეტსი, კონექტიკუტი, როდ-აილენდი, პენსილვანია, ნიუ-ჯერსი, ოჰაიო, ინდიანა, ილინოისი, კანზასი, მიჩიგანი, ვისკონსინი, მინესოტა, აიოვა, კალიფორნია, ნევადა, ორეგონი) მოსახლეობა შეადგენდა დაახლოებით 23 მილიონამდე ადამიანს, კონფედერაციის ტერიტორიაზე კი ცხოვრობდა დაახლოებით 9 მილიონი ადამიანი, რომელთაგან მხოლოდ 5,5 მილიონი იყო თეთრკანიანი, დანარჩენ 3,5 მილიონს კი აფროამერიკელი მონები წარმოადგენდნენ.

ჩრდილოეთის ინდუსტრიული სიმძლავრეებიც გაცილებით აღემატებოდა კონფედერაციის მაჩვენებელს. შეერთებული შტატების ქარხნების 85 პროცენტი და მუშათა 90 პროცენტი ჩრდილოეთში იყო. ქვეყნის განვითარების ისეთი აუცილებელი წინაპირობა, როგორიც რკინიგზა იყო, ჩრდილოეთში 22 ათასი მილის სიგრძისა იყო, სამხრეთში კი მხოლოდ 9 ათასი მილისა. ფინანსურ სფეროში ჩრდილოეთი ეროვნული სიმდიდრის 70 პროცენტს ფლობდა.

რობერტ ლის ჯარი ჩრდ. ვირჯინიაში, სპოტსილვანიასთან ბრძოლა, 1864, მხატვარი ტიურ დე ტულსტრუპი

ანალოგიური სიტუაცია იყო სოფლის მეურნეობაშიც. ბრინჯისა და თამბაქოს გამოკლებით, ჩრდილოეთში მოყვანილი სოფლის მეურნეობის პროდუქტი და შინაური ცხოველების რაოდენობა კონფედერაციის მაჩვენებლებს დაახლოებით ორჯერ აღემატებოდა.

ჯარისკაცების მხრივაც კავშირს უდავო უპირატესობა ჰქონდა. ომში ჩრდილოელთა საველე სამხედრო ფორმირებების საერთო რაოდენობა 2 128 948 ადამიანს შეადგენდა, კონფედერაციის იგივე მაჩვენებელი კი – 1 082 119 ადამიანს.

სამხრეთის არმიის უდიდესი ნაწილი წერილი მინათმფლობელებისა და ფერმერებისაგან შედგებოდა. ჯარისკაცთა 80 პროცენტზე მეტს თავის ცხოვრებაში ერთი მონაც კი არ ჰყოლია. ამდენად, ერთ-ერთი გავრცელებული სტერეოტიპის საწინააღმდეგოდ, კონფედერაციის არმია არ ყოფილა მონათმფლობელური არმია. ომში წასვლა ბევრ ახალგაზრდას უნდოდა, თუმცა კავშირის არმიაში 16 წლამდე ასაკის მოზარდებს ფორმას არავინ ჩააცმევდა. პროტესტანტული სულით აღზრდილი ჩრდილოელებისთვის ასაკთან დაკავშირებით ტყუილის თქმა მიუღებელი იყო და უდიდეს ცოდვადაც

სამოქალაქო ომის სიმბოლო

მიიჩნეოდა, ამიტომ განვევის ბიუროში მისვლამდე 16 წლამდე მოზარდები ფესსაცმლის ფსკერზე იდებდნენ ფურცელს წარწერით 18, რის შემდეგაც დაწყნარებული სინდისით შეეძლოთ ეთქვათ – „18-ზე ზემოთ ვარ“ (I am over 18).

მიუხედავად ყველაფრისა, ომის პირველ ეტაპზე სწორედაც რომ სამხრეთელები იმარჯვებდნენ.

1861 წელს თითქმის ყველა სამხრეთელი ფიქრობდა, რომ თანაბარ დაპირისპირებაში ერთი-ერთზე კონფედერატები გაცილებით უკეთესი ჯარისკაცები იყვნენ, ვიდრე ჩრდილოელები. ომამდელი სამხრეთი განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა სამხედრო საქმის

პროფესიულ დონეზე ცოდნას. სამხედრო საგანმანათლებლო კოლეჯების აბსოლუტური უმრავლესობა სწორედ მონათმფლობელურ შტატებში მდებარეობდა. ამერიკის გენერალთა ელიტის დიდ ნაწილს სამხრეთელები წარმოადგენდნენ. სამხედრო საქმის ექსპერტები თვლიან, რომ სამხრეთელი ფერმერები, რომლებმაც კარგად იცოდნენ ჯირითი და სროლა, გაცილებით უკეთესი ჯარისკაცები იყვნენ, ვიდრე ქარხნის მუშები, ინჟინრები თუ ბანკის კლერკები.

კონფედერაციას ასევე მნიშვნელოვანი ფსიქოლოგიური უპირატესობაც ჰქონდა: ისინი იცავდნენ საკუთარ სამშობლოსა და სახლს, ოჯახებს. მოტივაციის თვალსაზრისით ეს ფაქტი აძლიერებდა სამხრეთელების საბრძოლო სულისკვეთებას – მათ უკან მშობლები, ცოლები და შვილები იდგნენ. ჩრდილოელები კი უფრო ქვეყნის ერთიანობის აღდგენის თეორიული შესაძლებლობისათვის იბრძოდნენ.

მართლაც, მიუხედავად ჩრდილოეთის ამკარად გამოხატული ეკონომიკური უპირატესობისა, ომის პირველ ეტაპზე სწორედ სამხრეთელები იმარჯვებდნენ. მომავალშიც, როდესაც ჩრდილოეთის უსაზღვრო უპირატესობა სამხედრო საქმეშიც გამოიხატა და მათაც ისწავლეს გამარჯვება, სამხრეთელთა რიგ შემთხვევაში ფენშიშველი არმიები ჩრდილოეთის ყოველმხრივ უზრუნველყოფილ ჯარს მდგარ წინააღმდეგობას უწევდნენ და უდიდეს ზარალსაც აყენებდნენ.

გენერალი რობერტ ლი (1807 - 1870)

ომმა უამრავი ოჯახი დაყო და გააუბედურა. მაგალითად, ლინკოლნის მეუღლის მერი ტოდ ლინკოლნის ძმები და ბიძაშვილები, თითქმის ყველა, კონფედერატების ჯარში მსახურობდა და მხოლოდ ერთი ძმა იყო კავშირის არმიაში. ასეთი მრავალი ოჯახი იყო, განსაკუთრებით – ე.წ. მოსაზღვრე შტატებში. სამოქალაქო ომი 1200 ვესტპოინტელი ოფიცრისთვისაც საშინელი გამოცდა აღმოჩნდა. ერთ დროს კურსელები და სამუდამო მეგობრები მონინააღმდეგე ჯარებში აღმოჩნდნენ.

ომის დროს გამოიკვეთა გამოჩენილ გენერალთა სახეებიც.

სამხრეთში ეს, პირველ რიგში, გენერალი **რობერტ ლი** იყო, რომელიც კონფედერატების არმიის ხელმძღვანელი გახდა, თუმცა მანამდე მას ლინკოლნი სთავაზობდა კავშირის ჯარის ხელმძღვანელობას. ლის არ მოსწონდა სეცესიის იდეა, მაგრამ მშობლიური შტატის მოსახლეობის წინააღმდეგ ბრძოლა არ მოინდომა. როგორც ამერიკელი ისტორიკოსი აღნიშნავს, იგი იყო ამერიკის ერთ-ერთი საუკეთესო ჯარისკაცი.

თომას ჯექსონი, მეტსახელად „ქვის კედე-

ლი“ (ინგლ. Stonewall), რომელსაც ასე განსაკუთრებული სიმაძაცისა და შეუპოვრობისთვის შეარქვეს, უაღრესად ნიჭიერი სარდალი იყო. იგი ერთ-ერთ ბრძოლაში საკუთარმა მებრძოლებმა მოკლეს შემთხვევით, რაც უდიდესი დანაკლისი იყო ლისათვის, რადგან მას ჯექსონზე უკეთესი გენერალი არ ჰყავდა.

თომას ჯექსონი
(1824-1863)

უილიამ შერმანი
(1820-1891)

ჩრდილოეთის არმიაში უდავო ლიდერი იყო გენერალი **უილის გრანტი**, ჩრდილოეთის არმიის მთავარი გამარჯვებების ავტორი. ნიჭიერი და შეუპოვარი სარდალი არ ერიდებოდა დიდ მსხვერპლს – მთავარი იყო გამარჯვება მოეპოვებინა და მტერი დაესუსტებინა. როგორც ყველა წარმატებულ ადამიანს, მოშურნეები მასაც ჰყავდა. ვიქსბურგის გამარჯვების შემდეგ ლინკოლნს მოახსენეს, რომ გრანტი ლოთობდა და სულ ვისკის სვამდა. რომ ვიცოდე, სად შოულობს ასეთ ვისკის, ყველა ჩემს გენერალს ამ ვისკის თითო კასრს დავუგზავნიდიო, – მწარედ იხუმრა პრეზიდენტმა. შემდგომში გრანტი თავად გახდა ამერიკის პრეზიდენტი.

გენერალი **უილიამ შერმანი**, სხვა ყველაფერთან ერთად, ცნობილი იყო მისი 60-ათასიანი არმიის „მარშით ზღვისკენ“. ჯორჯიის შტატის დედაქალაქ ატლანტის გადაწვის შემდეგ იგი სავანასკენ წავიდა. გზაზე ის ყველაფერს სპობდა, რათა სამხრეთის ეკონომიკა საბოლოოდ გაენადგურებინა და სამხრეთელებში შიში და ძრწოლა გამოეწვია. როდესაც ადგილობრივმა მოსახლეობამ მას ამ ბარბაროსობაზე მიუთითა, შერმანმა მათ ომის დასრულება ურჩია.

ამ ოთხწლიანი გამაჩანაგებელი ომის დროს 2 ათასამდე დიდი და მცირე ბრძოლა გაიმარ-

თა. ორივე მხარის მეომრებმა საარაკო ვაჟკაცობაც გამოიჩინეს და ომისათვის დამახასიათებელი სისასტიკეც. ომს არც რაინდული სულისკვეთება დაკლებია და არც უღირსი საქციელი. ამავე დროს, ეს იყო ახალი სამხედრო ტექნოლოგიებით გაჯერებული თანამედროვე ტიპის ომი, რომელმაც უდიდესი მსხვერპლი გამოიწვია. ეს იყო პირველი დიდი ომი, რომე-

გენერალი უილის გრანტი (1822-1885)
აშშ-ის მე-18 პრეზიდენტი 1869-1877წწ.

ლიც ფოტოფირზე აღიბეჭდა და კაცობრიობას თვალნათლივ დაანახა ომის საშინელებანი.

პირველი დიდი ბრძოლა ვაშინგტონის მახლობლად **ბულ რანთან** გაიმართა 1861 წლის 21 ივლისს. სამხრეთელებმა უდიდესი მარცხი აგემეს ჩრდილოეთის გამოუცდელ არმიას და მეტი ენერგია და შემართება რომ გამოეცლინათ, ვაშინგტონსაც კი დაიკავებდნენ.

ბრძოლა ბულ რანთან

ბრძოლა ენტეტამთან

1862 წლის 17 სექტემბერს **ენტეტამთან ბრძოლაში** წარმატება უკვე ჩრდილოეთის მხარეს იყო, თუმცა ეს საკმაოდ სადავო გამარჯვება იყო.

1862 წლის 13 დეკემბერს **ფრედრისბურგთან** სამხრეთელებმა ჩრდილოეთის ორჯერ უფრო მრავალრიცხოვანი არმია დაამარცხეს და სამართლიანად მოიხრეს ტრიუმფალური დაფნის გვირგვინი. 1863 წლის 1 მაისს გამართული **ჩანსელორსვილის ბრძოლა** კვლავ ასეთივე შეფარდებით წარიმართა და კვლავ კონფედერატების გამარჯვებით დასრულდა. ეს იყო ლის ერთ-ერთი საუკეთესო გამარჯვება.

1863 წლის 1-3 ივლისს პენსილვანიის პატარა ქალაქ **გეტისბურგთან** გაიმართა სამოქალაქო ომის უაღრესად მასშტაბური და, შეიძლება ითქვას, გადამწყვეტი ბრძოლაც. გენე-

ჩანსელორსვილის ბრძოლა

რალმა ლიმ საბედისწერო გადაწყვეტილება მიიღო და წამოიწყო ფართო ფრონტალური შეტევა, რომელიც „პიკეტის შეტევის“ სახელით არის ცნობილი. ლი დარწმუნებული იყო, რომ დასვენებული 15000-იანი შენაერთი, რომლის ძირითად ნაწილს გენერალ პიკეტის დივიზია შეადგენდა, გაარღვევდა ფედერალური არმიის ცენტრს და საბოლოო გამარჯვებასაც უზრუნველყოფდა.

ეს იყო სამხედრო ისტორიაში ერთ-ერთი ყველაზე ვაჟკაცური და თავგანწირული შეტევა. კავშირის არტილერია პირდაპირ ხვრეტდა ფართო ველზე მწყობრად მიმავალ სამხრეთელებს, რომლებიც მაინც შეუპოვრად უტევდნენ. მოწინააღმდეგეს მხოლოდ გენერალ პიკეტის დივიზიის მცირე ნაწილმა მიაღწია, მაგრამ მტერმა უკვე ადვილად უკუაგდო გამოფიტული დივიზია. ამ ფრონტალურ შეტევას

ბრძოლა ფრედრისბურგთან

ბრძოლა გეტისბურგთან

6000-ზე მეტი კონფედერატი შეენირა. ოპერაციის ჩავარდნამ გეტისბურგის ბრძოლას საბოლოო წერტილი დაუსვა. ლი დამარცხდა, ვირჯინიის არმიის გეგმები ჩაიშალა და დიდი დანაკარგით სამხრეთელებმა მშობლიური შტატისკენ დაიხიეს (ამ თემაზეა გადაღებული ისტორიული ფილმი „გეტისბურგი“). ამ მარცხის შემდეგ ლიმ ველარასდროს შეძლო სერიოზულად შეეცა ჩრდილოეთისთვის.

4 ივლისს კი, დამოუკიდებლობის დღეს, გენერალ გრანტის ფედერალურმა არმიამ აიღო ქალაქი ვიქსბურგი, რითაც ორად გაყო სამხრეთის შტატები და მეორე უმძიმესი დარტყმა მიაყენა სამხრეთს.

ამერიკელი ისტორიკოსი როჯერ დევიდსონი: „თუ გეტისბურგის ბრძოლას ვიქსბურგის დაცემასთან ერთად საერთო კონტექსტში განვიხილავთ, დავინახავთ, რომ ამ დროიდან კონფედერაცია თავს კი აღარ იცავდა, არამედ უბრალოდ გადარჩენას ცდილობდა“.

გეტისბურგის გადამწყვეტი ბრძოლის შემდგომ კონფედერატი უფრო ხშირად მარცხდებოდნენ, როგორც ეს 1863 წლის ნოემბრის ბოლო დღეებში ტენესის შტატში, ჩატანუგასთან ბრძოლაში მოხდა. კავშირის ჯარმა მნიშვნელოვანი სტრატეგიული პოზიცია დაიკავა და გზა გაუხსნა შერმანის არმიას ჯორჯიისკენ, რომელიც სამხრეთის ბელელად ითვლებოდა და საფუძველი მოამზადა ე.წ. „შერმანის ზღვისკენ მარშისთვის“.

1864 წლის აგვისტოში შერმანმა აიღო ჯორჯიის დედაქალაქი ატლანტა, რომელიც კონფედერაციის ინდუსტრიული ცენტრი, მნიშვნელოვანი სარკინიგზო კვანძი და ამავე დროს სამხრეთის სიძლიერისა და სიამაყის სიმბოლო იყო. (დღეს ატლანტაში დგას ამ ბრძოლის ამსახველი ატლანტის ციკლორამა და სამოქალაქო ომის მუზეუმი).

1864 წლის 30 ნოემბერს ტენესიში, **ფრანკლინთან** მომხდარი ნაკლებად ცნობილი ბრძოლა სამოქალაქო ომის ისტორიაში ერთ-ერთი ყველაზე ხანგრძლივი და სისხლიანი დაპირისპირება იყო. ამ ბრძოლაში დაიჭრა 8 და

ბრძოლა ფრანკლინთან

დაიღუპა 6 გენერალი. ამ ერთ ბრძოლაში კონფედერაციის არმიამ ოფიცერთა ყველაზე დიდი დანაკარგი განიცადა.

კონფედერაციის უკანასკნელი გაბრძოლება იყო 1864 წლის გენერალ ჯუბალ ერლის **რეიდი ვაშინგტონზე**. ეს იყო კონფედერატების მესამე და უკანასკნელი შეჭრა ჩრდილოეთში. „ჩვენ ვერ ავიღეთ ვაშინგტონი, სამაგიეროდ, საშინლად შევაშინეთ ეიზ ლინკოლნი“, – აღნიშნა ერლიმ.

1865 წლის გაზაფხულისთვის რიჩმონდისა და ჩრდილოეთ ვირჯინიის არმიის ბედი უკვე გადანყვეტილი იყო. 29 მარტს დაიწყო და 9 აპრილამდე გაგრძელდა ე.წ. აპომატოქსის კამპანია. გენერალ გრანტის ფედერალურმა არმიამ ვირჯინიაში ფრონტის მთელ ხაზზე შეუტია კონფედერატებს.

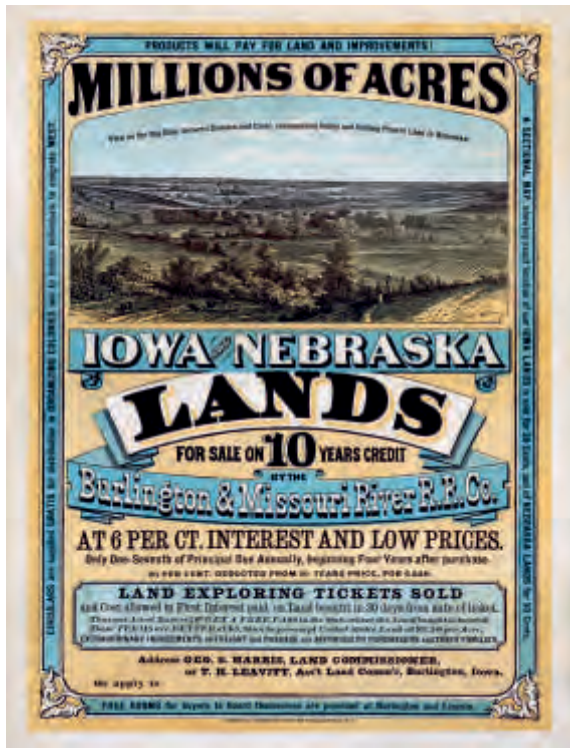
ამ ოთხი სისხლიანი წლის მანძილზე ჩრდილოეთმა თავისი გეგმა საბოლოოდ მაინც განახორციელა. ფლოტის მეშვეობით მან სამხრეთის საზღვაო ზოლის ბლოკირება მოახერხა, რათა სამხრეთს საზღვარგარეთიდან იარაღი

და სხვა საჭირო პროდუქცია არ მიეღო; ასევე, მდინარე მისისიპიზე კონტროლის აღებით სამხრეთი ორად გაყო და, ბუნებრივია, კონფედერატები ძალიან შეასუსტა; და მესამე, ოთხწლიანი შეუპოვარი შეტევების შემდეგ ომის ბოლოსთვის კონფედერაციის დედაქალაქი რიჩმონდი (ვირჯინია) აიღო.

აღსანიშნავია, რომ სანამ ეს მოხდებოდა, ლინკოლნმა, რომელიც ხედავდა, რომ 1862 წელს ომს ვერ იგებდა, ომში გარდატეხის შესატანად ორი უმნიშვნელოვანესი კანონი მიიღო:

1862 წლის მაისში ე.წ. ჰომსტედის კანონი, რომლის მიხედვითაც, ახალმოსახლეებს თითქმის სიმბოლურ ფასად გადაეცემოდათ 160 აკრი, ანუ 65 ჰექტარი მიწა, თუკი მასზე 5 წელი იცხოვრებდნენ. ეს სერიოზული მოტივაცია იყო ბევრი ახალმოსახლისთვის, რათა კავშირის დამცველთა რიგებში ჩამდგარიყო; მით უმეტეს, რომ ომის წლებში ამერიკაში დაახლოებით 800 ათასი ემიგრანტი ჩავიდა, მათ შორის, ბევრი გერმანელი, რომელთაც სამშობლოში კარგი სამხედრო წვრთნა გაიარეს.

„ჰომსტედის კანონი“

1863 წლის 1 იანვარს გამოქვეყნდა მონების განთავისუფლების პროკლამაცია. კონკრეტულად იმ დღეებში ამ კანონმა არცთუ ბევრი მონა გაათავისუფლა, ვინაიდან მონები თავისუფლდებოდნენ მხოლოდ მეამბოხე შტატების ტერიტორიებზე, რასაც, ბუნებრივია, სამხრეთის შტატები არ ცნობდნენ. მაგრამ ამ კანონს

1863 წლის მონების განთავისუფლების პროკლამაცია

დიდი მორალური ძალა აღმოაჩნდა, რადგან მისი მეშვეობით გამოჩნდა, რომ ომი არა მარტო კავშირის ერთიანობას, არამედ მონათა განთავისუფლების კეთილშობილ მიზანსაც ემსახურებოდა. ის მსოფლიოს თვალშიც ძალიან მომგებიანი იყო, ვინაიდან ვისაც სამხრეთის მხარდაჭერა უნდოდა, ამას უკვე ძნელად თუ

სამოქალაქო ომის გაღერვა, აფროამერიკული ისტორიისა და კულტურის ეროვნული მუზეუმი, ვაშინგტონი

დაასაბუთებდა. უალრესად ჩამორჩენილმა რუსეთმაც კი გააუქმა ბატონყმობა 1861 წელს, ასე რომ მონობა ამერიკაში სრულიად მიუღებელი ჩანდა უკვე მთელი მსოფლიოს თვალში, მით უმეტეს, რომ საფრანგეთის და ინგლისის მთავრობები სამხრეთისადმი დახმარებასაც კი აპირებდნენ, ვინაიდან მათ ორი შედარებით სუსტი სახელმწიფოს არსებობა ერჩივნათ, ერთიანი ძლევამოსილი კავშირის აყვავებას.

ომის დაწყებისას ინგლისმა ნეიტრალიტეტი გამოაცხადა, თუმცა სამხრეთი მეომარ მხარედ ცნო. ლინკოლნი, თავის მხრივ, აცხადებდა, რომ ეს ომი კი არა, საშინაო ამბოხება იყო და უცხოელები მასში არ უნდა ჩარეულიყვნენ.

საბოლოოდ, კავშირმა ამ რესურსების ომში გაიმარჯვა და სამხრეთელებმა 1865 წელს რამდენიმე ფრონტზე მოაწერეს ხელი კაპიტულაციას. მთავარი კი მაინც 9 აპრილს ჩრდილოეთ ვირჯინიის არმიის კაპიტულაცია იყო, რომელსაც გრანტის თანდასწრებით გენერალმა ლიმ მოაწერა ხელი. მანამდე ეს ორი გამოჩენილი გენერალი ორსაათ-ნახევარი საუბრობდნენ პირისპირ. კაპიტულაციის პირობები ძალზე ლმობიერი იყო. ვირჯინიის არმიის ჯარისკაცებს სახლში უშვებდნენ, თუ პირობას დადებდნენ, რომ მეტს აღარ იბრძობებდნენ კავშირის წინააღმდეგ. ოფიცრებს პირადი იარაღი და ცხენები საკუთრებაში დაუტოვეს. გენერალმა ლიმ თავისი ხმალი შეინარჩუნა. ამან

ბრენის ინციდენტი

მნიშვნელოვანი საერთაშორისო ხასიათის მოვლენა იყო ე.წ. ტრენტის ინციდენტი, როდესაც კავშირის გემის კაპიტანმა უილქსმა დააკავა ბრიტანულ გემ „ტრენტზე“ მყოფი სამხრეთელი სენატორები, რომლებიც ლონდონში მოლაპარაკებებისთვის მიემგზავრებოდნენ. ამერიკის კონგრესი მაღლიერებით გამოეხმაურა უილქსის ამ ნაბიჯს. სამაგიეროდ, ლონდონში ამას დიდი აღშფოთება მოჰყვა, ვინაიდან ბრიტანული გემი და დროშა შეურაცხვეს. ბრიტანელები ბოდიშსა და სამხრეთელთა განთავისუფლებას მოითხოვდნენ. მათ კანადაში 8 ათასი ჯარისკაცი გაგზავნეს და ომით იმუქრებოდნენ. ლინკოლნმა პრაგმატული გადაწყვეტილება მიიღო. ასეთ დაძაბულ სამოქალაქო ომში, როდესაც მისი არმია ისედაც წარუმატებელი იყო, მან ველარ გარისკა ინგლისთან ომი და სამხრეთელი პოლიტიკოსები გაათავისუფლა. კონგრესის განცხადების შემდეგ ეს შეიძლება არცთუ ისე ლამაზად ჩანდა, მაგრამ მაშინ ასეთი უკანდახევა გამართლებული აღმოჩნდა. როდესაც სამოქალაქო ომში ბედი კავშირის მხარეს გადაიხარა, ლინკოლნი ინგლისელებს გაცილებით მკაცრად დაელაპარაკა და ყველა შანსი მოუსპო სამხრეთს დახმარებოდა. სამხრეთს კი ინგლისელთა დიდი იმედი ჰქონდა, ვინაიდან ინგლისის საფეიქრო წარმოება სამხრეთის ბაზაზე იყო დამოკიდებული. როდესაც ეს გარიგება არ გამოვიდა, ინგლისმა ბამბის შესყიდვა ეგვიპტეში დაიწყო და ეს პრობლემა მოავგარა.

დიდი პრობლემა იყო ინგლისის მიერ კონფედერატებისთვის გემების აშენება, რასაც ამერიკის ელჩი ლონდონში, ადამსი, კატეგორიულად აპროტესტებდა. ნაწილობრივ ამან შედეგი გამოიღო, თუმცა რამდენიმე გემი მაინც გადაეცა კონფედერატებს. მაგალითად, გემმა „ალაბამა“ დიდი ზარალი მიაყენა კავშირს და 52 გემი ჩაუძირა. ომის შემდეგ ამერიკამ ბრიტანეთს ამისთვის 15 მილიონი გადაახდევინა.

კაპიტანი ჩარლზ უილქსი (1798-1877)

აშშ პრეზიდენტ ლინკოლნის მკვლელობა – ჯონ ბუტი ემზადება ლინკოლნზე თავდასხმისათვის „ფორდის თეატრში“ წარმოდგენის მსვლელობისას, 1865

ჟურნალ “THE NATIONAL NEWS”-ის მემორიალური გამოცემა, მიძღვნილი ლინკოლნის მკვლელობის წლისთავისადმი

გრანტის ჯარისკაცები ალაშფოთა, მაგრამ გრანტმა დაანუნრა – „მეამბოხეები კვლავ ჩვენი თანამემამულეები გახდნენ“.

მალევე აღმოჩნდა, რომ გრანტის ოპტიმიზმი ნადრევი ყოფილა. ამ კაპიტულაციიდან რამდენიმე დღეში, 14 აპრილს, ფორდის თეატრში სამხრეთელთა მომხრე მსახიობმა ბუტმა ლოჯაში მყოფ აბრაამ ლინკოლნს თავში ესროლა და სისიკვდილოდ დაჭრა ეს გამოჩენილი პრეზიდენტი.

როდესაც რამდენიმე დღის შემდეგ პოლიციამ სასიკვდილოდ დაჭრა ბუტი, მისი უკანასკნელი სიტყვები იყო: „გადაეცით დედაჩემს, რომ მე სამშობლოსათვის დავიღუპე“.

ამგვარად, მიუხედავად იმისა, რომ სამომავარი მოქმედებები შეწყდა, წინააღმდეგობა სამხრეთსა და ჩრდილოეთს შორის არ დასრულებულა და ეს ე.წ. რეკონსტრუქციის წლებმაც დაადასტურა (1865-1877), როდესაც ჩრდილოეთი ოკუპირებულ სამხრეთში ომის შედეგებს და, უპირველეს ყოვლისა, შავკანიანთა უფლებებს ამკვიდრებდა. მართალია, რეკონსტრუქციის შედეგი საკმაოდ მწირი იყო, მაგრამ მთავარი მაინც მოხდა – ამერიკა ერთიანი

დარჩა და იმ დროისთვის ფორმალურად მაინც ცნო ყველა მოქალაქის თანასწორობა.

სამოქალაქო ომი ამერიკის ისტორიაში ყველაზე სისხლიანი სამხედრო კონფლიქტია. ბრძოლის ველზე და ჭრილობებისგან დაახლოებით 620 000-მდე ადამიანი გარდაიცვალა. ეს ნიშნავდა, რომ ნადრევიად დაიღუპა ჩრდილოეთის შტატების 20-დან 45 წლამდე ასაკის მამაკაცების 10 პროცენტი, ხოლო სამხრეთში – 30 პროცენტი. პრაქტიკულად, სამხრეთი გაუკაცრიელდა. ასეთი რაოდენობის მსხვერპლი ამერიკას არ ჰქონია არც ერთ სხვა დიდ სამხედრო კონფლიქტში. ყველა დანარჩენ ომში, ერთად აღებული, ამერიკამ 644 000 ადამიანი დაკარგა.

ფინანსური ზარალი 15 მილიარდამდე დოლარი იყო.

ალსანიშნავია, რომ ასეთი დიდი მსხვერპლის ფასად მიღწეულ გამარჯვებას უდიდესი შედეგები მოჰყვა:

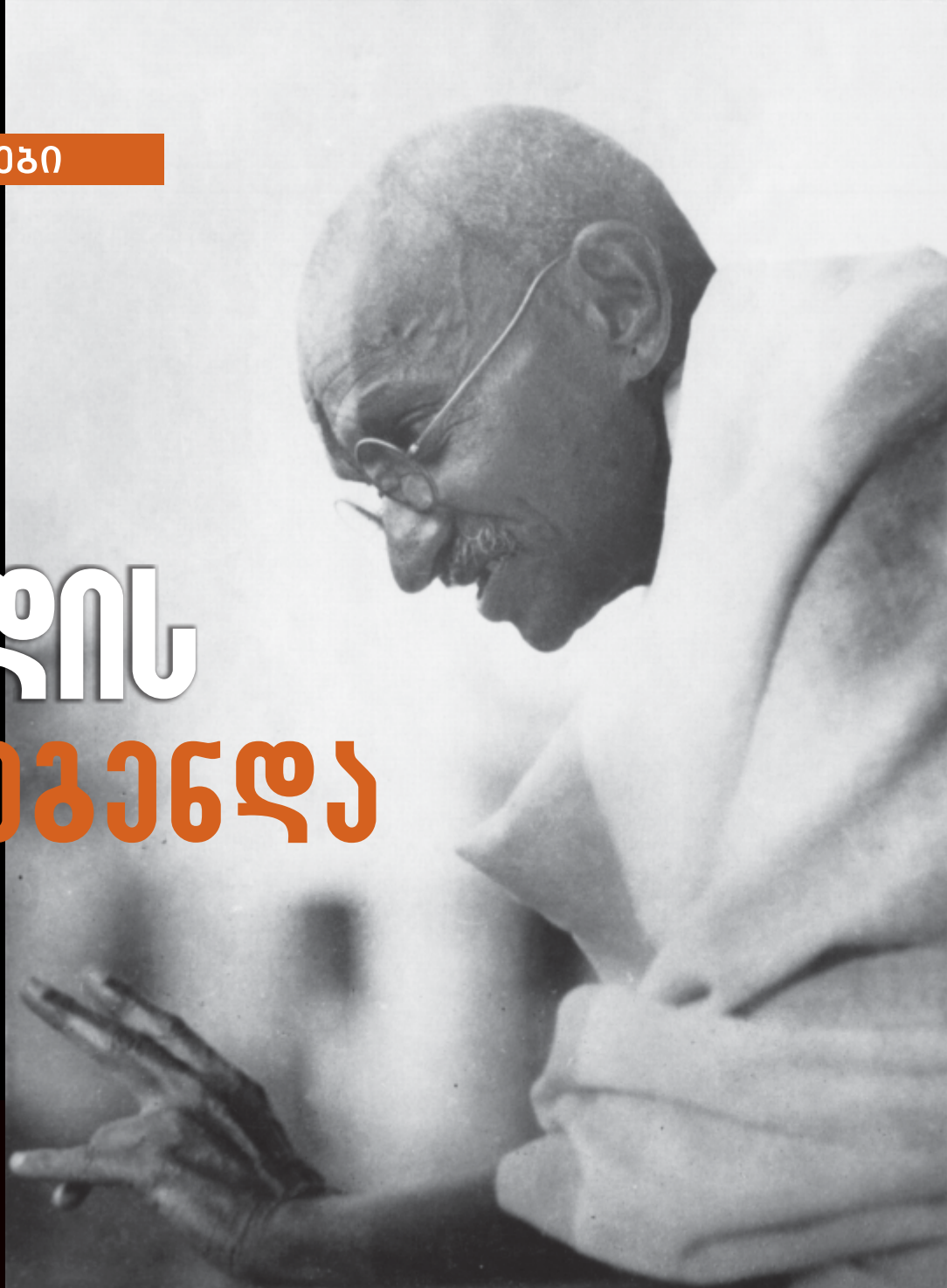

1. ამერიკის შეერთებულმა შტატებმა შეინარჩუნა პოლიტიკური ერთიანობა.
2. ამერიკა განთავისუფლდა იმ სამარცხვინო მოვლენისაგან, რასაც მონობა ერქვა, თუმცა შავკანიანთა რეალურ თანასწორობამდე კიდევ გრძელი გზა იყო, რომელიც 100 წელს გაგრძელდა.
3. მონობის გაუქმებამ საოცრად გაზარდა ამერიკის საერთაშორისო პრესტიჟი და იგი თანამედროვე ცივილიზებულ ერად აქცია.
4. უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა კონსტიტუციის მე-13 (მონობის გაუქმება) და მე-14 (სამოქალაქო უფლებების გარანტიები ყველასთვის, ვინც ამერიკაში დაიბადა) შესწორებებს. თუ წინა შესწორებები ამცირებდა ფედერალური ხელისუფლების უფლებებს, ამ შესწორებებმა, პირიქით, ძალზე გაზარდა ისინი.
5. ქვეყნის ეკონომიკა გაერთიანდა, ამჯერად უკვე ერთიან სოციალურ-ეკონომიკურ ბაზაზე.
6. ჩრდილოეთის გამარჯვების შედეგად ეკონომიკური სადავები ძირითადად ჩრდილოეთში დარჩა და დიდი ხნის მანძილზე ის განსაზღვრავდა ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას.
7. ომის დროს მობილიზებულმა ეკონომიკამ ძლიერი ბიძგი მისცა ამერიკის ეკონომიკურ განვითარებას. ასევე, უკვე ველარავინ შეუშალა ხელი ძლიერი და საერთო პროტექციონისტული პოლიტიკის გატარებას (რომელიც ომის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი იყო), რამაც ამერიკული მრეწველობის მასშტაბების უპრეცედენტო ზრდა განაპირობა.
8. შეიქმნა ახალი სახელმწიფო ინსტიტუტები, რომელთაც ბიძგი მისცეს ახალი ტიპის სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას. უფრო მეტიც, ბევრი ამ ომს ამერიკის მეორე რევოლუციასაც უწოდებს, რომლის შედეგად ყველა რასის ადამიანთა შორის თანასწორობის იდეის საფუძველზე ახალი ერი დაიბადა.

განდის ლეგენდა

თორნიკე შარაშენიძე

ადამიანი,
რომელმაც
შეცვალა
წარმოდგენა
კაცობრიობაზე

21-ე საუკუნეში საკმაოდ რთულია გავიგოთ რა მასშტაბის მოღვაწე იყო მაჰატმა განდი. ახლა ადამიანებს ბუნებრივად მიაჩნიათ ის, რომ აღარ არსებობს კოლონიები და რომ ყველა ერი თანასწორია. მაგრამ რაც დღეს ელემენტარული ჭეშმარიტებაა, სულ რაღაც ერთი საუკუნის წინ ბევრისათვის სასაცილო იყო, ბევრისათვის – აბსურდი, ბევრისათვის კი – აუხდენელი ოცნება.

ახლა, ალბათ, საკმაოდ რთული გასაგებია, რომ ბრიტანეთი აკონტროლებდა უზარმაზარ იმპერიას, რომელშიც შედიოდა კანადა, ავსტრალია, ახალი ზელანდია, რამდენიმე აფრიკული ქვეყანა და ინდოეთი. მაშინ-

დელ ინდოეთში კი იგულისხმება ინდოეთი, დღევანდელი პაკისტანი, დღევანდელი ბანგლადეში და დღევანდელი შრი-ლანკა.

როგორ ახერხებდა ბრიტანეთი ასეთი იმპერიის კონტროლს? მხოლოდ დღევანდელ ინდოეთში მოსახლეობა ახლა მილიარდ-ნახევარს უახლოვდება. ერთი საუკუნის წინ კი, მართალია, ინდოეთის მოსახლეობა ამაზე გაცილებით ნაკლები – მეოთხედი მილიარდი – იყო, მაგრამ ბრიტანეთის მოსახლეობას თითქმის შვიდჯერ მაინც აჭარბებდა. ამის მიუხედავად, ამხელა ქვეყანა კოლონია იყო და მას რამდენიმე ათასი ბრიტანელი იოლად აკონტროლებდა.

ეს პარადოქსი მარტივად აიხსნებოდა: ბრიტანელებს მიაჩნდათ, რომ ისინი ინდოელებზე გაცილებით მაღლა იდგნენ, რომ ისინი იყვნენ გაცილებით უფრო ორგანიზებული, უფრო განათლებული, უფრო განვითარებული და უფრო გაბედულიც. იმავეს ფიქრობდა ინდოელთა დიდი ნაწილიც. ერები არ იყვნენ თანასწორნი და ერთი ერი მეორის მსახური უნდა ყოფილიყო.

ცხადია, ეს მარტო ბრიტანელებსა და ინდოელებს არ ეხებოდა – კოლონიები ჰქონდა საფრანგეთსა და გერმანიასაც, მაგრამ ბრიტანეთისა და ინდოეთის ურთიერთობა მაინც განსაკუთრებული შემთხვევა იყო. ბრიტანეთს ყველაზე დიდი იმპერია ჰქონდა და ამ იმპერიის მშვენიერებას, ბრიტანელთა სიმდიდრისა და ძლიერების წყაროს სწორედ ინდოეთი წარმოადგენდა. თავის დროზე, როცა ნაპოლეონი ბრიტანეთის დასუსტებას შეეცადა, ეგვიპტეში ილაშქრა, რათა იქიდან ინდოეთში გადასულიყო (მაგრამ ეს არ გამოუვიდა). მოგვიანებით იგივე მოინდომა რუსეთის იმპერატორმა პავლემ და მან ინდოეთისკენ მხედრობა გაგ-

უკვე მე-18 საუკუნის ბოლოდან მოყოლებული ბრიტანეთი ინდოეთს აკონტროლებდა. თავად ბრიტანეთის კუნძულის უსაფრთხოების შემდეგ ლონდონის მთავარი პრიორიტეტი სწორედ ინდოეთის უსაფრთხოება იყო.

ზავნა (მაგრამ პავლე მოკლეს და ინდოეთზე ლაშქრობა ჩაიშალა), შემდეგ ისევ რუსეთი, მთელი მე-19 საუკუნის განმავლობაში, შუა აზიიდან უტრიალებდა ინდოეთს, რათა ბრიტანეთისათვის ეგრძნობინებინა, რომ რუსეთი ანგარიშგასაწევი ძალა იყო ევროპაში.

ცხადია, თავად ბრიტანელები ყველაზე უკეთ აცნობიერებდნენ ინდოეთის მნიშვნელობას. 20-იან წლებში იმპერიის საგარეო საქმეთა მინისტრმა (მანამდე კი სწორედ ინდოეთის გუბერნატორმა და მეფისნაცვალმა) ლორდმა ჯორჯ კერზონმა პირდაპირ განაცხადა: „თუკი ბრიტანეთი ინდოეთს დაკარგავს, მაშინ იგი ჩვეულებრივ, მეორეხარისხოვან სახელმწიფოდ იქცევა...“ კერზონი მართალი გამოდგა — მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, როცა ინდოეთი დამოუკიდებელი სახელმწიფო გახდა, ბრიტანეთი მეორეხარისხოვნად იქცა და პირველობა ამერიკასა და საბჭოთა კავშირს დაუთმო.

ტაჯ-მაჰალი – „მსოფლიო მერვე საოცრებად“ წოდებული XVII ს-ის უმშვენიერესი ტაძარი ინდოეთში, ქ. აგრამში

პირველი გაეოსდაზი

ადამიანი, რომელმაც ბრიტანეთის იმპერია დაანგრია და, რაც კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია, დაამტკიცა, რომ ყველა ერი თანასწორია, დაიბადა 1869 წელს ინდოელი მაღალჩინოსნის ოჯახში. იმპერიის სამსახურში დაწინაურება ბევრი ინდოელის ოცნება იყო, რომელიც მაჰათმა განდის მამას აუხდა. ამიტომ, ცხადია, ბევრი ფიქრობდა, რომ მაჰათმა მამის გზას დაადგებოდა, მით უფრო, რომ იგი ძმებში ყველაზე ნიჭიერი იყო. ბევრი თავისი თანამემამულისგან განსხვავებით, მაჰათმას კარგი განათლების მიღების საშუალებაც ჰქონდა, რაც ისევ და ისევ იმას ნიშნავდა, რომ იგი წესით წარმატებულ სახელმწიფო მოხელედ უნდა ქცეულიყო და იმპერიის სამსახურში მეტად კომფორტული ცხოვრება გაეტარებინა.

მაგრამ მაჰათმა თავიდანვე ავლენდა განსხვავებულ ხასიათს. 80-იანი წლების ბოლოს მან ლონდონს მიაშურა, რათა ადვოკატის პროფესიას დაუფლებოდა, მაგრამ იგი არ იქცეოდა ტიპური ინდოელივით, რომელიც კარგ კარიერას ესწრაფვოდა. ლონდონში იგი ინდურ რელიგიას ჩაულრმავდა, ვეგეტარიანულად ჩამოყალიბდა და, საერთოდ, მეტად თავშეკავებულ ცხოვრების წესზე გადავიდა. დიპლომის მიღების შემდეგ იგი სამშობლოს დაუბრუნდა, რათა ადვოკატის კარიერა გაეკეთებინა, მაგრამ მალე აღმოაჩინა, რომ სასამართლო პროცესებზე დაკითხვები და კამათი მისი საქმე არ იყო. 24 წლის განდი სამხრეთ აფრიკაში ჩავიდა და ინდოელი მუსლიმების კონსულტანტად დაიწყო მუშაობა.

მსოფლიო ისტორია ალბათ განსხვავებულიად წარმართებოდა, რომ არა განდის ეს

სამსარას ბორბალი

ინდოეთის მთავარი რელიგია არის ინდუიზმი, რომელსაც უღრმავებოდა კიდევაც განდი. ინდუიზმის მიხედვით, ადამიანი რამდენჯერმე იბადება და კვდება და ამგვარად ტრიალებს ე.წ. სამსარას ბორბალზე; წინა ცხოვრებაში ჩადენილი ცოდვები თუ ღირსეული საქციელი ყველა ადამიანს შემდეგ ცხოვრებაში მიეწევა, რასაც კარმა ეწოდება. ინდუიზმის გარდა ინდოეთი არის ისეთი რელიგიების სამშობლო, როგორიცაა ბუდიზმი, სიხიზმი და იანიზმი. ამასთან, განდის დროს ინდოეთში მრავლად იყვნენ მუსლიმებიც (მათი უდიდესი ნაწილი ახლანდელ პაკისტანში ცხოვრობს).

ნაბიჯი. სამხრეთ აფრიკაში ადგილობრივი თეთრკანიანები ინდოელებს განსაკუთრებული უპატივცემულობითა და აგდებით ეკიდებოდნენ (გაცილებით უფრო უარესად, ვიდრე ლონდონში). თავად განდი არაერთხელ დაამცირეს, რამაც მას საბოლოოდ გადააწყვეტინა თავისი და თავისი ხალხის უფლებებისათვის ებრძოლა. თუმცა, იმ პერიოდში ალბათ ისიც არ ფიქრობდა ინდოეთის დამოუკიდებლობაზე. როცა 1899 წელს ბრი-

ახალგაზრდა განდი სამხრეთ აფრიკაში

ბრიტანეთის იმპერიასა და სამხრეთ აფრიკას შორის გადამწყვეტი ომი 1899 წელს დაიწყო და 1902 წელს ბრიტანელთა გამარჯვებით დასრულდა. ბრიტანეთს ტრადიციულად ჰქონდა ინტერესები ამ რეგიონში და როცა სამხრეთ აფრიკაში დიდძალი სიმდიდრე (ბრილიანტები) აღმოჩნდა, კონფლიქტიც დაიწყო. სამხრეთ აფრიკა კონტინენტის ერთ-ერთი ყველაზე სწრაფად განვითარებადი ადგილი იყო და იქ მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრიდან მოყოლებული არაერთი ინდოელი გადასახლდა ბედის საძიებლად.

ტანეთსა და სამხრეთ აფრიკას შორის ომი დაიწყო, განდიმ ადგილობრივი ინდოელებისაგან სანიტართა ჯგუფი ჩამოაყალიბა, რომელიც ბრიტანელებს ემსახურებოდა. განდი ამით ესწრაფვოდა ბრიტანელთათვის დაემტკიცებინა, რომ ინდოელებსაც ბევრი რამე შეეძლოთ და რომ ისინი მეორეხარისხოვანი არ იყვნენ. განდის სანიტართა ჯგუფმა ომის დროს საოცარი სიმამაცე გამოავლინა და ბევრი ადამიანიც იხსნა.

სამხრეთ აფრიკაში ალბათ საბოლოოდ ჩამოყალიბდა განდის მსოფლმხედველობა – უსამართლობის წინააღმდეგ ბრძოლა არაძალადობრივი გზით. ბრიტანეთსა და სამხრეთ აფრიკას შორის ომი 1902 წელს დასრულდა და აქედან მოყოლებული გან-

დი ინდოელთა უფლებების დაცვაზე გადაერთო. ადგილობრივი ხელისუფლების დისკრიმინაციულ და დამამცირებელ პოლიტიკას განდის ჩაგონებით იქაური ინდოელები დაუმორჩილებლობით პასუხობდნენ. ადგილობრივმა ხელისუფლებამ ბევრი ინდოელი ციხეში გამოკეტა და ამის წყალობით თავისი გაიტანა, მაგრამ განდიმ უკვე დიდი ყურადღება მიიპყრო, შეიძინა პოლიტიკური ბრძოლის გამოცდილება და ასევე – უამრავი მომხრე.

მთავარი ბრძოლები

1915 წელს განდი სამშობლოში დაბრუნდა. იმ დროისათვის უკვე არსებობდა ინდოეთის კონგრესი, რომელთანაც განდი აქტიურად თანამშრომლობდა, მაგრამ სანამ იგი სამშობლოს განშორს იმყოფებოდა, კონგრესი ძირითადად უაზრო კამათში ხარჯავდა დროს.

ინდოეთის ეროვნული კონგრესი 1885 წელს შეიქმნა და დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის უმთავრეს ინსტიტუტად იქცა. თავიდან მასში გამოჩენილი ინდოელი სასულიერო მოღვაწეები და სწავლულები ერთიანდებოდნენ, მოგვიანებით კი სახალხო ორგანიზაციად ჩამოყალიბდა.

განდი სწრაფად შეუდგა საქმეს. იგი თავიდან შეეცადა სამხრეთ აფრიკაში წამოწყებული საქმე გაეგრძელებინა და ბრიტანელებისათვის დაემტკიცებინა, რომ ინდოელები რაღაცას წარმოადგენდნენ, ამიტომაც თანამემამულეებს პირველ მსოფლიო ომში მონაწილეობისკენ მოუწოდა. მას იმის იმედიც ჰქონდა, რომ იმპერია ამას

მდ. განგში სალოცავად და განსაზღვრულ შესული მოსახლეობა

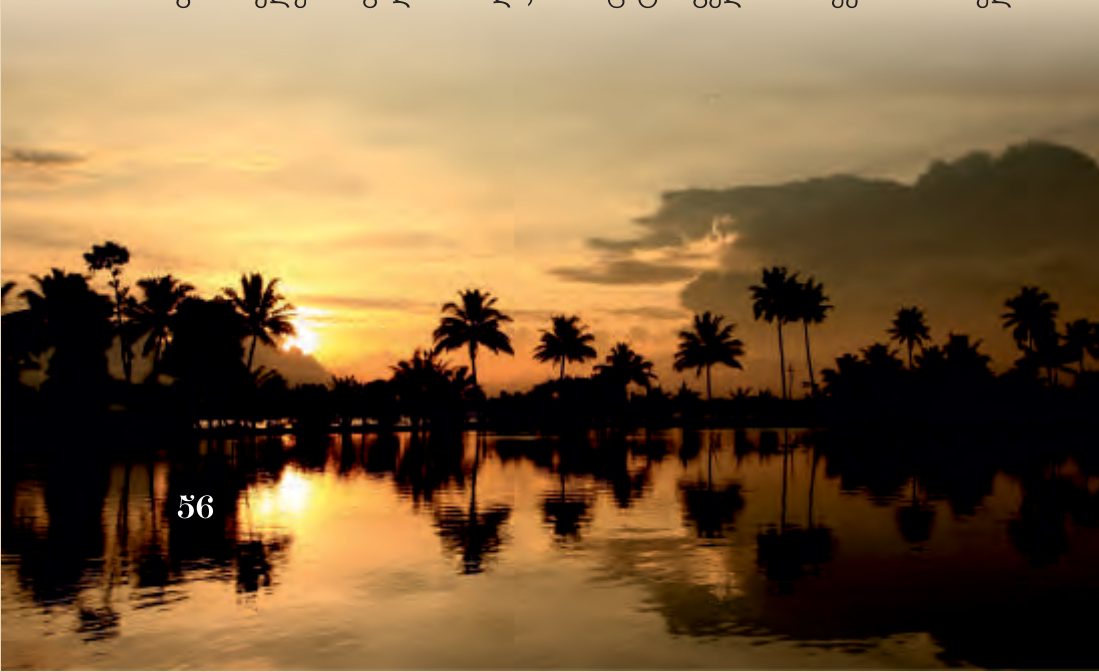
დიდი ადამიანები

დააფასებდა და ინდოელ ხალხს დამოუკიდებლობას აჩუქებდა. ცხადია, ასე არ მოხდა, პირველ მსოფლიო ომს კი დიდი რაოდენობით ინდოელი შეენირა და ამის გამო განდიმ ბრიტანეთის მთავრობას საშინელი კრიტიკა დაატეხა თავს. 1920 წელს იგი ინდოეთის კონგრესის ლიდერად აირჩიეს და იქიდან მოყოლებული იმპერიალისტების პირველ მტრად იქცა. განდი მრავალ გამორჩენილ ბრიტანელს სძულდა, მათ შორის — უინსტონ ჩერჩილსაც.

20-იანი წლებიდან მთელი ინდოეთი ნელ-ნელა ფეხზე დადგა. განდიმ მიაგნო დამოუკიდებლობის მოპოვების საიდუმლოს — ინდოელ ხალხს აღარ უნდა ეთანამშრომლა იმპერიასთან და მას უნდა შენინალმდეგებოდა, მაგრამ წინააღმდეგობა აუცილებლად მშვიდობიანი უნდა ყოფილიყო. ეს იყო მისი წარმატების გასაღები: თუკი ბრიტანეთი წინააღმდეგობას შეეგუებოდა და გადაყლაპავდა, მაშინ ინდოელები დამოუკიდებლობას თანდათანობით მოიპოვებდნენ, ხოლო თუკი ბრიტანეთი პასუხად ძალას გამოიყენებდა, მაშინ იგი საკუთარი მმართველობის დისკრედიტირებას მოახდენდა — ბრიტანეთს ხომ დემოკრატიის სამშობლოდ მოჰქონდა თავი და მისი მხრიდან ძალადობაზე წასვლა დიდ პროტესტს გამოიწვევდა, პირველ რიგში, სწორედ ბრიტანელთა მხრიდან. 1919 წლის აპრილში ძალადობამ თავი იჩინა კიდევ: ბრიტანელი ოფიცრის ბრძანებით ინდოელ მომიტინგეებს ცეცხლი გაუხსნეს, რასაც ასობით ადამიანი ემსხვერპლა. ამას არნახული პროტესტი მოჰყვა და ბრიტანეთის მთავრობა მიხვდა, რომ მსგავსი რამ აღარ უნდა გაემეორებინა.

განდიმ იგრძნო რა ძალა, თანამემამულეებს მოუწოდა ბოიკოტი გამოეცხადებინათ ყველანაირი ბრიტანული პროდუქციისათვის, ეტარებინათ მხოლოდ ინდური სამოსი (როგორც ამას თავად აკეთებდა), არ მიემართათ ბრიტანული უწყებებისათვის, ოღონდ ისევ და ისევ ყველანაირი პროტესტი და დაუმორჩილებლობა მშვიდობიანი და არაძალადობრივი უნდა ყოფილიყო. განდის ინდოელები თითქმის ბრმად მიჰყვებოდნენ უკან. ყველას აჯადოვებდა ეს ადამიანი, რომელიც ცხოვრობდა მეტად მოკრძალებულად და უბრალოდ და არ თავილობდა ინდოელების ყველაზე ღატაკ და დაბალ ფენებთან ურთიერთობასა და მეგობრობას.

მშვიდობიანი დაუმორჩილებლობა არც ისე იოლი საქმე გამოდგა. კამპანია ალაგ-ალაგ ამბოხებებსა და ძალადობრივ გამოსვლებში გადაიზარდა, რასაც ტრაგედია მოჰყვა: 1922 წელს

დომინიონი ეწოდებოდა ბრიტანეთის იმპერიის იმ კოლონიებს, რომლებმაც რეალური ავტონომია მიიღეს. ასეთები იყვნენ ავსტრალია, ახალი ზელანდია, კანადა, სამხრეთ აფრიკა. მათ ჰყავდათ საკუთარი მთავრობები და პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ პრაქტიკულად დამოუკიდებელ სახელმწიფოებად ჩამოყალიბდნენ, მაგრამ 50-იან წლებამდე მაინც დომინიონის სტატუსი ჰქონდათ. ინდოეთს იმპერია დომინიონის სტატუსს არ ანიჭებდა.

მაჰათმა განდი „მარილის მსვლელობის“ დროს

ჯავაჰარლალ ნერუ და მაჰათმა განდი, 1946

ინდოელმა გლეხებმა პოლიციის შენობა გადანვეს და 22 კაცი დაიღუპა. შოკირებულმა განდიმ დაუმორჩილებლობის კამპანია შეწყვიტა, ხელისუფლებამ კი, გაუჩნდა რა სათანადო მიზეზი, განდის უამრავი მომხრე დააპატიმრა. თავად განდიც დაატყვევეს და ექვსი წელი მიუსაჯეს, მაგრამ ორ წელიწადში ჯანმრთელობის მდგომარეობის გამო გაათავისუფლეს.

განდის ციხეში ყოფნისას კონგრესში განხეთქილება დაიწყო, ასევე გამოიკვეთა წინააღმდეგობები ჰინდუებსა და მუსლიმებს შორის. განდი ამ კონფლიქტების მოგვარებაზე გადაერთო, რადგან კარგად ესმოდა, რომ ერთიანობის გარეშე დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლა გაჭირდებოდა. მაგრამ ინდოელთა გაერთიანებას მალე თავად იმპერიამ შეუწყო ხელი: 1927 წელს ლონდონში კონსტიტუციური რეფორმის კომისია შექმნეს, რომელსაც სხვა ყველაფერთან ერთად ინდოეთის ბედზეც უნდა ემსჯელა, მაგრამ კომისიაში არც ერთი ინდოელი არ შეიყვანეს. ამის საპასუხოდ კომისიას ყველა ინდოელმა პოლიტიკოსმა ბოიკოტი გამოუცხადა, განდიმ კი ინდოეთისათვის დომინიონის სტატუსი მოითხოვა (ანუ რეალური ავტონომია — ამ სტატუსით ბრიტანეთის იმპერიაში უკვე სარგებლობდნენ ავსტრალია, ახალი ზელანდია და კანადა), წინააღმდეგ შემთხვევაში კი, სრული დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად ახალი სახალხო კამპანიის დაწყებით დაიმუქრა. ლონდონიდან ამაზე არანაირი პასუხი არ მოვიდა და 1930 წლის 26 მაისს ინდოეთის კონგრესმა დამოუკიდებლობა გამოაცხადა.

ლონდონმა, ცხადია, ინდოეთის დამოუკიდებლობა არ ცნო, რასაც სულ მალე განდის მხრიდან ახალი დიდი სიურპრიზი მოჰყვა. მისი მეთაურობით ასიათასობით ინდოელმა გრანდიოზული მსვლელობა მოაწყო ინდოეთის დასავლეთ სანაპიროზე. მსვლელობით ისინი მარილზე იმპერიის მონოპოლიას აპროტესტებდნენ. საქმე ისაა, რომ ინდოელებს მარილის მოპოვება

და გაყიდვა ეკრძალებოდათ, მარილს იმპერია ყიდდა და ძალიან ძვირად აც. განდი და მისი მომხრეები სანაპიროზე მარილს ამზადებდნენ, რითაც იმპერიას პირდაპირ გამოწვევას ესროდნენ. მსვლელობამ არნახული მასშტაბი მიიღო და მისმა მონაწილეებმა დაახლოებით 400 კილომეტრი გაიარეს. იმპერიამ ამას ძალადობით უპასუხა. განდის მომხრეებს, ქალების, ბავშვებისა და მოხუცების ჩათვლით, დაუნდობლად ურტყამდნენ, მაგრამ მათ ნაკადს მაინც ვერ აჩერებდნენ. განდის მომხრეები ძალადობას არაფერით პასუხობდნენ. საბოლოოდ იმპერიამ 60 ათას კაცამდე დაატყვევა, მათ შორის განდიც, მაგრამ მარილის მსვლელობამ მთელი მსოფლიოს ყურადღება მიიპყრო და ინდოელთა ლიდერი მალე ისევ გამოუშვეს ციხიდან. ამის შემდეგ განდი კიდევ არაერთხელ მოხვდა ციხეში, მაგრამ პატიმრობა დიდხანს არ გრძელდებოდა, რადგან მარილის მსვლელობის შემდეგ იმპერია უკვე დისკრედიტირებული იყო. 1935 წელს იგი გარკვეულ დათმობებზე წავიდა და ინდოეთს თვითმმართველობის უფლებები მიანიჭა.

დამოუკიდებლობა და ალსასრული

საბოლოო დამოუკიდებლობის მოპოვება მეორე მსოფლიო ომმა დააჩქარა. როცა ბრიტანეთი გერმანიის წინააღმდეგ ომში ჩაება ინდოეთის მეფისნაცვალმა ომში ჩართულად ინდოეთიც გამოაცხადა ისე, რომ ადგილობრივ ლიდერებთან არანაირი კონსულტაცია არ გაუვლია. განდომ და მისმა თანამებრძოლებმა ეს ამბავი გააპროტესტეს. გერმანიასთან და იაპონიასთან მძიმე ომში ჩაბმულ ბრიტანეთს ინდოეთში პრობლემები არ სჭირდებოდა და ჩერჩილმა 1942 წელს განდის დომინიონის სტატუსი შესთავაზა ოღონდ იმ პირობით, რომ ინდოეთის შემადგენლობიდან ნებისმიერ პროვინციას უნდა ჰქონოდა გასვლის უფლება. განდომ ეს შესთავაზება არ მიიღო და ბრიტანელებისგან ინდოეთის დატოვება მოითხოვა. პასუხად იგი კიდევ ერთხელ ჩასვეს ციხეში, სადაც ისევ ორი წელი გაატარა. ეს ორი წელი განსაკუთრებით მძიმე გამოდგა, რადგან ციხეში გარდაიცვალა განდის მეუღლე, მისი თანამოაზრე და თანამებრძოლი, რომელზეც მათმა 13 წლისა დაინიშნა. 1944 წელს ინდო-

სახალხო დღესასწაული განდის ნაპირებთან

ელთა ლიდერმა ციხე დატოვა და უკვე ამკარა იყო, რომ მისი ქვეყნის დამოუკიდებლობას ველარაფერი დაუდგებოდა წინ.

მაგრამ დამოუკიდებლობის მოპოვება ისე არ მოხდა, როგორც განდის წარმოდგინა. მართალია, ბრიტანეთი უკვე ყველაფერზე თანახმა იყო, მაგრამ იმპერიის დამარცხებასთან ერთად კიდევ უფრო მეტად იჩინა თავი ჰინდუებსა და მუსლიმებს შორის წინააღმდეგობამ. მუსლიმებს გამოყოფა და დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნა უნდოდათ, რასაც განდი თავიდან ეწინააღმდეგებოდა. მისთვის მიუღებელი იყო ძალადობა, დაპირისპირება და გაყოფა რელიგიურ ნიშნულზე და ამიტომ უბრალოდ არ ესმოდა, რატომ უნდა ნდომოდათ ინდოელ მუსლიმებს ცალკე ცხოვრება. მაგრამ ერთიანობის შენარჩუნების მცდელობები ტრაგიკულად სრულდებოდა — მუსლიმები და ჰინდუები ერთმანეთს დაერივნენ და ძალადობის შეჩერება მხოლოდ განდის უზარმაზარი პირადი ავტორიტეტის წყალობით მოხერხდა. 1947 წელს ინდოეთი გაიყო — მუსლიმებმა დამოუკიდებელი სახელმწიფო მიიღეს პაკისტანის სახით.

1948 წლის 30 იანვარს მთელი მსოფლიო შეძრა ცნობამ განდის დაღუპვის შესახებ. განდი მოკლა ფუნდამენტალისტმა ჰინდუმ ნათჰურამ გოდსემ, რომელიც აპროტესტებდა ინდოეთის გაყოფას და რომელსაც არასოდეს მოსწონდა განდის არაძალადობრივი ბრძოლის გზა. იგი 30-იანი წლებიდან ცდილობდა განდის მოკვლას. ინდოელთა ლიდერი ხუთჯერ გადარჩა, მაგრამ ბოლოს და ბოლოს გოდსეს გაუმართლა...

განდის მეუღლე –
კასტურბა მოჰანდას განდი
(1869-1944)

მარტინ ლუთერ კინგი
(1929- 1968)

ნელსონ მანდელა
(1918- 2013)

განდის თაყვანისმცემლებთან ერთად ბევრი კრიტიკოსიც ჰყავს. იგი ბრიტანეთის იმპერიის მხარეს იყო სამხრეთ აფრიკასთან ომის დროს, პირველ მსოფლიო ომშიც ინდოელებს ბრიტანეთის მხარეს ომისკენ მოუწოდებდა, რითაც არაძალადობრივი ბრძოლის საკუთარ პრინციპებსავე ეწინააღმდეგებოდა. მეორე მსოფლიო ომში კი ბრიტანეთს ნაცისტური გერმანიის წინააღმდეგ დახმარებაზე უთხრა უარი... ამ გადახვევებს ერთი მარტივი ახსნა აქვს: განდისათვის მთავარი ინდოეთის დამოუკიდებლობა იყო. თავისი სიცოცხლის უკანასკნელ დღეებში იგი ძალიან განიცდიდა, რომ ინდოეთის დამოუკიდებლობას მოჰყვა ის, რასაც თავად ასე ებრძოდა მთელი ცხოვრება — საშინელი ძალადობა და მსხვერპლი.

რაც არ უნდა იყოს, ვერავინ უარყოფს განდის როლს არა მხოლოდ ინდოეთის, არამედ უამრავი სხვა კოლონიის განთავისუფ-

ლების და საერთოდ რასობრივი უთანასწორობის დამარცხების საქმეში. მისი მაგალითის შემდეგ არაერთმა ერმა მოიპოვა დამოუკიდებლობა. რომ არა მისი მაგალითი, ალბათ არ იქნებოდა მე-20 საუკუნის კიდევ ერთი ლეგენდა — ნელსონ მანდელა, რომელმაც განდის მიერ დაწყებული საქმე დაასრულა და სამხრეთ აფრიკაში რასობრივ უთანასწორობას მოუღო ბოლო. რომ არა განდი, ალბათ არც ამერიკაში შავკანიანთა უფლებებისათვის ლეგენდარული მებრძოლი მარტინ ლუთერ კინგი იქნებოდა. ეს ორი დიდი ლიდერი სწორედ განდისეულ არაძალადობრივი ბრძოლის მეთოდებს იყენებდა. ისინი კარგად მიხვდნენ, რომ ძალადობით უსამართლობას ვერ დაამარცხებ. ეს მაგალითი მათ მისცა ადამიანმა, რომელმაც ცხოვრებაში უამრავ გაჭირვებას, დამცირებასა და დარტყმას გაუძლო, რომელიც არაერთხელ გადაურჩა თავდასხმას და ამის მიუხედავად არასოდეს აღუმართავს ხელი სხვა ადამიანზე.

ივანე ჯავახიშვილი

თარხუჯ ჯავახიშვილი

ქართლში, მდინარე თეძამის ხეობაში, დგას ციხე, უფრო სწორად, ციხის ნანგრევები, რომელსაც დრის ციხეს ან, მეორენაირად, ჯავახიანთ ციხეს უწოდებენ. აქედან არც ისე შორს არის რკონის მონასტერი, სავარაუდოდ, VII საუკუნისა. სწორედ ამ მონასტრისათვის შეუწირავს 1259 წელს მეჭურჭლეთუხუცეს კახა თორელს მონღოლებისგან გამოსყიდული სოფელი ხოვლე.

კიდევ რამდენიმე სიტყვა თორელთა შესახებ: მათი წინაპრები ჯავახეთიდან ყოფილან; დაახლოებით XII საუკუნეში ქართლში გადმოსახლებულან, კერძოდ, სოფელ ხოვლეში. XIV საუკუნემდე ისევ თორელებად იწოდებოდნენ, XIV საუკუნეში – თორელ ჯავახიშვილებად, ხოლო XV საუკუნიდან – ჯავახიშვილებად. სწორედ ამ გვარის შთამომავლის, ალექსანდრე ჯავახიშვილის და მისი მეუღლის, სოფიო ვახვახიშვილის ოჯახში 1876 წლის 23 (ძვ. სტილით 11) აპრილს დაიბადა ვაჟი, რომელსაც იმავე წლის 9 მაისს, ნათლობისას, სახელად ივანე დაარქვეს.

დრის ციხე.
ფოტო ნიკო ჯავახიშვილისა

რკონის ხეობა,
თამარის ხიდი

ივანე ჯავახიშვილზე ძალიან ბევრი თქმულა და არანაკლები დაწერილა. ეს ადამიანი იმდენად მრავალმხრივი და, არ მოვერიდები გამოთქმას, უნივერსალური იყო, რომ მისი ცხოვრების სრულ (თუნდაც მოკლე) აღწერას ერთი საჭურნალო წერილი ვერ დაიტევს. ამიტომ მე შევეცდები თქვენი ყურადღება მივაპყრო მის სამეცნიერო და საზოგადოებრივ საქმიანობას, ხოლო ბიოგრაფიას მხოლოდ იმდენად შევეხები, რამდენადაც ეს საჭირო იქნება სრული სურათისათვის.

გამოჩენილი ადამიანების ბიოგრაფიებში ხშირად შეხვდებით ამბავს იმის შესახებ, თუ როგორ ავლენდნენ ბავშვობიდანვე განსაცვიფრებელ ნიჭს, როგორ ჰქონდათ გარკვეული თავიდანვე პროფესია და ა.შ. უმეტესად ეს ლეგენდებია, იმ გულუბრყვილო სურვილიდან გამომდინარე, რომ გამოჩენილი პიროვნება თავიდანვე უნდა იყოს არაჩვეულებრივი. მაგრამ ზოგჯერ ინტერესები მართლაც ადრე ვლინდება და ჩვენს შემთხვევაშიც ასე იყო.

„ვიმნაზიაში სწავლის დროს ჩემს საყვარელ საგნებს ბერძნული ენა და მწერლობა, ისტორია და ფილისოფია შეადგენდა. მთელს ჩემს დროს სამეცნიერო წიგნებისა და ჟურნალების კითხვას ვანდომებდი და თანაკლასელებზე მეტად გატაცებული ვიყავი მეცნიერებით.“

თხზულებების წერა ჩემთვის არავითარ სირთულეს არ წარმოადგენდა და ამხანაგებისთვისაც მიშველია წერა, მაგრამ მეექვსე კლასში რომ ვიყავი და დინჯი სამეცნიერო კვლევა-ძიების წყურვილი ვიგრძენი, სასკოლო თხზულებების წერის ყოველგვარი სურვილი გამიქრა. იმ დროს უკვე კარგად მესმოდა, რომ იმ თემებზე, რომელსაც მასწავლებელი გვაძლევდა, ისე როგორც მეცნიერულად საჭირო იყო, მე ჯერ არ შემეძლო დამეწერა – ბავშვურ თხზულებების ვარჯიში კი აღარ მესხალისებოდა“.

გიმნაზიაში სწავლის ბოლო წლებში ივანე ჯავახიშვილს უკვე გადაწყვეტილი ჰქონდა პეტერბურგის უნივერსიტეტში შესვლა და 1895 წლის აგვისტოდან აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტის ქართულ-სომხურ-ირანული განყოფილების სტუდენტი გახდა. ამავე დროს საკუთარი სურვილით ესწრებოდა ისტორია-ფილოლოგიის ფაკულტეტის ლექციებსაც. „მე საქართველოს ისტორია მაინტერესებდა, ამ დარგში კი არავინ მუშაობდა, ამიტომ მე თვითონ უნდა მეცადნა გზის გაკაფვა. ეს მით უფრო იყო საჭირო, რომ ისტორიის სწავლება, განსაკუთრებით საქართველოს და სომხეთის, იმ დროს იქ არ ხდებოდა“.

უნივერსიტეტში სწავლის დროს ივანე ჯავახიშვილის მასწავლებელი იყო ნიკო მარი. შემდგომში მას ხშირად უთქვამს: ივანეზე ნიჭიერი მონაწილე მე არ მყოლიაო. სწორედ მარმა შესთავაზა, ჯერ კიდევ სტუდენტს, უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ იქვე საპროფესოროდ მოსამზადებლად დარჩენა.

1901 წლის 27 იანვარს ივანე ჯავახიშვილი აბარებს გამოცდებს და ხდება ქართული სიტყვიერების მაგისტრანტი. 1901 წლის მაისში ივ. ჯავახიშვილს გზავნიან ბერლინის უნივერსიტეტში, თეოლოგიისა და ფილოსოფიის დოქტორ, ბერლინის უნივერსიტეტის რექტორ, პროფესორ ჰარნაკთან. ჰარნაკმა მას ბერლინის უნივერსიტეტში დარჩენა შესთავაზა, მაგრამ 1902 წლის მარტში ივანე პეტერბურგში ბრუნდება... და მაშინვე მიემგზავრება მართან ერთად სინას

ივანე ჯავახიშვილი და ნიკო მარი სინას მთაზე ექსპედიციაში

საინტერესო მოგონება აქვს ივანე ჯავახიშვილის გიმნაზიის და უნივერსიტეტის მეგობარს, ივანე ნიჟარაძეს: „...ვანოს მეთაურობით შედგა ქართველ სტუდენტთა კრება. ჩამოყალიბდა ქართული სათვისტომო... ეს ორგანიზაცია ცდილობდა ყველა ქართველი ჩაება თავის საქმიანობაში. ...პეტერბურგის უნივერსიტეტში მოღვაწეობდა დიდი ქართველი ფიზიოლოგი, აკადემიკოსი ივანე თარხნიშვილი, განთქმული არა მარტო პეტერბურგში, არამედ მთელს რუსეთსა და საზღვარგარეთ. ამ მეცნიერით დიდად ამაყობდნენ ქართველები. ერთი კი სწყინდათ, რომ მან ქართული ცუდად იცოდა. ორგანიზაციის წევრებმა თარხნიშვილს ქართული ჟურნალ-გაზეთები გამოუწერეს. როდესაც გაკვირვებულმა პროფესორმა იკითხა, ვინ გამოგზავნა ეს და რად გამოგზავნაო, მას მისცეს ბარათი, სადაც ეწერა: „ყოველი ქართველი მოვალეა იცოდეს ქართული და საკუთარ პრესას კითხულობდეს“.

ნიკო მარი (1865-1934)

ენათმეცნიერი, ფილოლოგი, ისტორიკოსი, აღმოსავლეთმცოდნე, არქეოლოგი, კულტურის ისტორიკოსი, კავკასიოლოგი და პედაგოგი. მამა შოტლანდიელი ჰყავდა, დედა – ქართველი.

ნიკო მარი იკვლევდა ქართული ენის წარმოშობას, ქართულ სასულიერო და საერო მწერლობას. დიდი დამსახურება აქვს ქართულ და სომხურ ენათმეცნიერებაში, საქართველოს ისტორიის მეცნიერულ შესწავლაში, არქეოლოგიაში. 1912 წლიდან იყო რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი, 1930 წლიდან – სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის ვიცე-პრეზიდენტი.

მთაზე (სხვათა შორის, ეს ექსპედიცია მისი იდეის ნაყოფი იყო), სადაც მონასტრებში ძველი ქართული ხელნაწერები ინახებოდა, რომელთა შესწავლა აუცილებელი იყო. 1903 წლიდან ივანე ჯავახიშვილი პეტერბურგის პრივატ-დოცენტად ინიშნება და იწყებს ლექციების კითხვას საქართველოს და სომხეთის ისტორიის შესახებ. 1906 წლის 30 ოქტომბერს ივანე ჯავახიშვილი ჯვარს იწერს ანასტასია ჯამბაკურ-ორბელიანზე. 1907 წელს იცავს სამაგისტრო დისერტაციას თემაზე „სახელმწიფო-ებრივი ნყობილება ძველ საქართველოში და ძველ სომხეთში“.

ივანე ჯავახიშვილის საქმიანობა პეტერბურგში 1917 წლის აპრილამდე გრძელდება, შემდეგ იგი სამშობლოში ბრუნდება. იწყება ბრძოლა ქართული უნივერსიტეტის დაარსებისათვის, რაც, როგორც ცნობილია, 1918 წლის 26 იანვარს უნივერსიტეტის გახსნით დაგვირგვინდა. ამ დროიდან 1919 წლამდე ივანე ჯავახიშვილი სიბრძნისმეტყველების ფაკულტეტის დეკანი, 1919 წლის 17 დეკემბრიდან კი – რექტორი. ამასთან ერთად, ექვთიმე თაყაიშვილის საზღვარგარეთ ნასვლის შემდეგ – საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფო საზოგადოების თავმჯდომარე. 1926 წელს ხსნიან რექტორობიდან, თუმცა ტოვებენ საქართველოს ისტორიის კათედრის გამგედ. 1931 წლის მაისში კი საბოლოოდ აგდებენ უნივერსიტეტიდან. ამავე წელს ნიშნავენ საქართველოს მუზეუმის კონსულტანტად.

პრივატ-დოცენტი – დასავლეთ ევროპის ქვეყნებსა და რევოლუციამდელ რუსეთში უმაღლესი სასწავლებლის შტატგარეშე მასწავლებლის სამეცნიერო ნოდებულება.

1937 წელს – რუსთაველის სახელობის მუზეუმის დირექტორად. 1939 წელს ირჩევენ საბჭოთა კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსად. 1940 წლის 18 ნოემბერს ივანე ჯავახიშვილი გარდაიცვალა ლექციის კითხვის დროს. ლექციის თემა იყო: „ქართული ფილოლოგიისა და ძველი მხატვრული მწერლობის ისტორიის ამოცანები“.

ივანე ჯავახიშვილის პირველი სამეცნიერო ნაშრომი გახლავთ III კურსზე დანერგილი „ანდრია მოციქულის და წმ. ნინოს მოღვაწეობა საქართველოში“. ამ ნაშრომს და მის ავტორს ნიკო მარი ასე ახასიათებს: „განხილული ეტიუდები იძლევა საკვლევი საკითხების ახალ, მეცნიერულად დასაბუთებულ გაშუქებას. ავტორში ჩანს მკვლევარი, რომელიც სავსებით მომზადებულია მეცნიერული მუშაობისათვის“.

აქ პირველად ჩნდება ის პრინციპები, რომლებიც ივანე ჯავახიშვილის სამეცნიერო საქმიანობის ერთგვარ პროგრამად შეიძლება ჩათვალოს.

„ძველ ხანას და ძველ ადამიანებს მიეცევათ ლეგენდების შექმნა, მაგრამ, თავის მხრივ, ჩვენ გვევალება განვასხვავოთ ლეგენდები ისტორიული ჭეშმარიტებისაგან“.

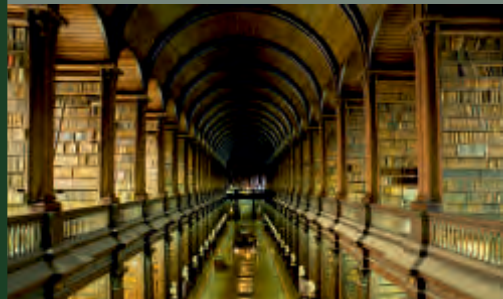
იგივე პრინციპი უკვე სრულიად ნათლად არის ჩამოყალიბებული 1904 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში: „მამულიშვილობა და მეცნიერება“.

„ყოველ განათლებულ ერისათვის, რომელსაც თვითმეცნება მოეპოვება, აუცილებლად საჭიროა იცოდეს თავისი წარსული საზოგადოებრივი ცხოვრების ისტორია; რასაკვირველია, უტყუარი, ჭეშმარიტი ისტორია და არა გაზვიადებული, ყალბი. გაზვიადებული ისტორიის საჭიროებას მხოლოდ ის უნდა შგრძნობდეს, ვისაც ჰსურს თავისი ეროვნული შელახული გრძნობა დააკმაყოფილოს და დაამშვიდოს. ხოლო ამგვარი სურვილი აზრდაც არ უნდა მოუვიდეს იმ ეროვნების წარმომადგენელს, რომელიც სიცოცხლესა და მოქმედებაზე ჰფიქრობს. ქართველმა ისტორიკოსმა სრულიად პირუთვნელად უნდა შეისწავლოს თავისი ერის წარსული, რადგან მას არ უნდა დაავინწყდეს – რა დიდი ღვაწლიც უნდა მიუძღოდეს ერს წარსულში, თუ იგი აწმყოში არას წარმოადგენს, ბრწყინვალე წარსული ვერას უშველის“.

თუ თვალს გადაავლებთ ივ. ჯავახიშვილის სამეცნიერო მემკვიდრეობას, არ შეიძლება გაკვირვების გრძნობა არ დაგეუფლოთ. ხოლო თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ უმეტეს შემთხვევაში ეს ერთგვარი გზის გამკვალავი ნაშრომებია, ანუ ამ თემაზე მანამდე ან საერთოდ, ან თითქმის არაფერი დანერგილა, ძნელი დასაჯერებელიც კი არის, რომ ყველაფერი ეს ერთი ადამიანის გონებრივი შრომის შედეგია. ფუნდამენტური შრომების გარდა, საკმაოდ ბევრია მცირე მოცულობის, მაგრამ საკმაოდ მნიშვნელოვანი გამოკვლევა და ნარკვევი.

- „ქართველი ერის ისტორია“ – ხუთი ტომი
- „ქართველი ერის ისტორიის შესავალი“, ორი ნიგნი:
  - პირველი ნიგნი – „საქართველოს, კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიულ-ეთნოლოგიური პრობლემები“;
  - მეორე ნიგნი – „ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა“.
- „ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლად“, კაპიტალური ნაშრომი, გამოცემული ხუთ ნიგნად:
  - „ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა“
  - „ქართული საფას-საზომთა მცოდნეობა ანუ ნუმიზმატიკა-მეტროლოგია“
  - „ქართული დამწერლობათმცოდნეობა ანუ პალეოგრაფია“
  - „ქართული სიგელთმცოდნეობა ანუ დიპლომატიკა“
  - „ძველი სომხური საისტორიო მწერლობა“
- „საქართველოს ეკონომიური ისტორია“ – ორი ნიგნი
- „ქართული სამართლის ისტორია“ – სამი ნიგნი
- „ქართული მუსიკის ისტორიის ძირითადი საკითხები“
- „ქართველი ერის მატერიალური კულტურის ისტორია“, ოთხი ნიგნი: პირველი ნიგნი – „მშენებლობის ხელოვნება ძველ საქართველოში“, მეორე – „საფენელ-საგებელი, ავეჯი და ჭურჭელი“, მესამე – „ტანისამოსი, ქსოვილები, ხელსაქმე“.
- მეოთხე – „საომარი საჭურველი და სამხედრო საქმე“.

ივანე ჯავახიშვილი

„ქართველი ერის ისტორია“ ყველაზე ცნობილი და პოპულარული ნაშრომია ივანე ჯავახიშვილისა, მისი მთელი ცხოვრების შრომა და შესაძლოა ამიტომაც ქართველი კაცის წარმოდგენაში მის სახელთან არის შერწყმული.

„ქართველი ერის ისტორია“ ხშირად ისეთ წყაროებზე მაქვს დამყარებული, რომლებთანაც წინად არ სარგებლობდნენ ხოლმე და სამაგიეროდ, მე არ მიხელმძღვანელობია ისეთი წყაროებით, რომლებზედაც განსაკუთრებით დამყარებული იყო წინად საქართველოს უძველესი ისტორია. ამის გამო არც გასაკვირველია, თუ რომ ჩემი შეხედულება ჩვენი ერის წარსულზე ჩვეულებრივ შეხედულებებისაგან არსებითად განირჩევა“.

წიგნმა უდიდესი გამოხმაურება გამოიწვია საზოგადოებაში. „ივანე ჯავახიშვილმა ისეთი საჩუქარი უძღვნა ქართველ ერს, რომელიც წარუხოცელ კვალს დაასვა მთელ ჩვენს ანმყოფსა და მომავალს. მარტო მეცნიერი როდი კმაროდა – კეთილშობილი და თავგადადებულად სამშობლოს მოყვარული მამულიშვილი იყო საჭირო, რომ ასეთი წიგნი მოეცა, მოეცა ასეთი ცხოველი სურათი წარსულისა“, – წერდა კიტა აბაშიძე. არ დარჩენილა საქართველოს ისტორიის არც ერთი საკითხი, ისტორიის დამხმარე დარგების არც ერთი საკითხი, რომელსაც ივანე ჯავახიშვილი არ შეხებოდა.

„გამოცდილებამ დამარწმუნა, რომ ქართული ისტორიული და ფილოლოგიური მეცნიერებისათვის მტკიცე საფუძვლის შესაქმნელად ეგრედნოდებული დამხმარე სამეცნიერო დარგების – ქართული ეპიგრაფიკა – პალეოგრაფიისა, დიპლომატიკისა, ქრონოლოგიისა და ნუმიზმატიკა-მეტროლოგიის შესწავლა და შექმნა იყო აუცილებელი“.

საქმე ის გახლავთ, რომ ძველი დროის ისტორიკოსები უფრო ჟამთააღმწერლები იყვნენ, რომლებსაც ძველი ნაწარები, წაკითხული თუ გაგონილი, პირდაპირ, გარჩევის და შეფასების, კითხვის დასმის გარეშე გადაჰქონდათ პერგამენტსა თუ ქალაღზე. კრიტიკული მიდგომა ევროპაში XVIII საუკუნეში ჩნდება, მაგრამ საქართველოში ეს მეთოდი XIX საუკუნეში ჯერ კიდევ არ არსებობდა. მიუხედავად ამისა, ივანე ჯავახიშვილი ძალიან მორიდებულად აფასებდა თავის შრომას: „ჩემს ნაშრომებს არაერთი ნაკლი აქვს. ეს მე თითონ სხვებზე უკეთესად ვიცი. მაგრამ მე ისეთ პირობებში მარგუნა

ბედმა მოღვაწეობის დაწყება, როდესაც მარი ბროსეს, დიმიტრი ბაქრაძის, თედო ჟორდანისა, ექვთიმე თაყაიშვილის და მოსე ჯანაშვილის თითო-ოროლა ნაშრომს გარდა საქართველოს ისტორიაში თითქმის არაფერი იყო; და ყველაფერი უნდა ერთ ადამიანს და შეძლებისამებრ მალე გაეკეთებინა. გზის გაკაფვა ადვილი საქმე არ არის და თვით გამკაფველისათვის უმადურს სამუშაოს წარმოადგენს. ასეთ გარემოებაში, რაც არ უნდა ვცდილიყავ, ჩემი გაკეთებული უნებლიედ ჰავეხელად დაწერილის მსგავსი უნდა გამოსულიყო...“

პრინციპული სიახლე, რაც ივანე ჯავახიშვილმა შემოიტანა ქართულ საისტორიო მეცნიერებაში, არის ისტორიული წყაროების კრიტიკული ანალიზი.

მარი ბროსე (1802-1880) – ფრანგი ორიენტალისტი, ევროპაში მეცნიერული ქართველოლოგიის ფუძემდებელი და ქართული კულტურის დიდი მოამბე. პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის წევრი. საქართველოში იმყოფებოდა 1847-1848 წლებში. ფრანგულად თარგმნა „ქართლის ცხოვრება“.

დიმიტრი ბაქრაძე (1826-1890) ისტორიკოსი, არქეოლოგი, ეთნოგრაფი. პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი. მისი თაოსნობით შეიქმნა კავკასიის ისტორიისა და არქეოლოგიის საზოგადოება, ასევე – თბილისის საეკლესიო მუზეუმი. წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დაარსების თანამონაწილე.

თედო ჟორდანია (1854-1916) ისტორიკოსი, ფილოლოგი, პედაგოგი. დიდი წვლილი მიუძღვის ძველი ქართული მწერლობის პირველწყაროთა გამოვლინების და კრიტიკული შესწავლის საქმეში.

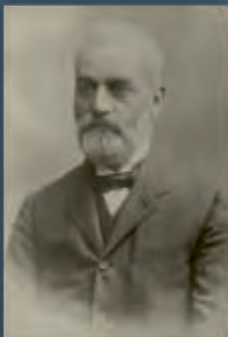
უნივერსიტეტის დაარსებით საქართველოში საფუძველი ჩაეყარა უმაღლესი განათლების და მეცნიერების მთელ სისტემას; ვინაიდან პრაქტიკულად ყველა უმაღლესი სასწავლებელი და სამეცნიერო ინსტიტუტი უნივერსიტეტის წიაღიდან არის აღმოცენებული.

მოსე ჯავახიშვილი (1855-1934) – ისტორიკოსი, ენათმეცნიერი, ეთნოგრაფი, პუბლიცისტი, პედაგოგი, საზოგადო მოღვაწე, ქართული ეთნოგრაფიის ერთ-ერთ ფუძემდებელი.

ნიკო ცხვედაძე (1845-1911) – საზოგადო მოღვაწე, პუბლიცისტი, პედაგოგი. წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დამფუძნებელი. ქართული გიმნაზიის შენობის (ამჟამად თბილისის სახ. უნივერსიტეტის პირველი კორპუსი) აგების ინიციატორი და განმახორციელებელი.

პეტრე მელიქიშვილი (1850-1927) – დიდი ქართველი მეცნიერი, ქიმიკოსი. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პირველი რექტორი.

1900 წლის 14 ოქტომბერს ნიკო ცხვედაძის ძალისხმევით საფუძველი ჩაეყარა თბილისის სათავადაზნაურო გიმნაზიის შენობას. ამავე წლის 24 ივლისს „ივერიაში“ პეტრე მირიანაშვილი წერდა: „ახლო მომავალში აიგება განათლების ტაძარი, რომლის ზადალი ჩვენს ქალაქში არ იქნება. ეს ჩვენი სკოლა ისეთი დიადი რამ იქნება, რომ უნივერსიტეტსაც კი დაიტევს ღვთით!“ ჩვიდმეტი წლის შემდეგ 1918 წლის 26 იანვარს სწორედ ამ შენობაში გაიხსნა თბილისის უნივერსიტეტი. ამასთან დაკავშირებით მოსე ჯავახიშვილი წერდა გაზეთ „საქართველოში“: „...ჯავახიშვილის მხნეობამ ყოველივე დაბრკოლებას სძლია და ახალი ლამპარი აგვინთო. ქართული გიმნაზიის შენობა გვიქცია ეროვნული დიდების ტაძრად, მისი უნივერსიტეტის საფანედ...“ რომ ქვეყნის განვითარებისათვის უმაღლესი სასწავლებლის – უნივერსიტეტის ქონა აუცილებელია, ეს XIX საუკუნის მოწინავე ქართველობას, უპირველესად ილიას და თერგდალეულებს, მშვენივრად ესმოდათ. მაგრამ იმ დროს ამ იდეას აღსრულება არ ეწერა. დავესესხები ბატონ კობა გურულს: „ილია ჭავჭავაძის ეროვნული პროგრამის იდეათაგან უმთავრესთა შორის, საქართველოს ისტორიის შექმნა და ქართული უნივერსიტეტის დაარსება გახლდათ“. სწორედ ამიტომ უწოდებენ ივანე ჯავახიშვილს ილიას გზის გამგრძელებელს, რადგან მან იტვირთა ამ იდეის ხორცშესხმა და განახორციელა კიდევ.

ივანე ჯავახიშვილი წერდა: „დაბალსა და საშუალო ეროვნულს სკოლას ბუნებრივი და სალი განვითარება არ შეუძლიან, თუ რომ ეროვნულ განათლებას უმაღლესი სამეცნიერო დანესებულება, ეროვნული უმაღლესი სასწავლებელი არ ავვირგვინებს“. ამ მიზნის განხორციელებას რუსეთის ხელისუფლების წინააღმ-

დეგობის გარდა მეორე სერიოზული ფაქტორი უშლიდა ხელს – „ქართველთა საკმაო ნაწილმა აღარ იცოდა ხეირიანად ქართულად ლაპარაკი. ...რასაკვირველია, მასა განაგრძობდა ამ ენაზე ლაპარაკს, მაგრამ მრავალთათვის ეს ენა უკვე დედა ენა აღარ იყო“. აქედან გამომდინარე იყო საზოგადოების საგრძნობი ნაწილის გულგრილობა და ურწმუნოება, რომ ეროვნული უნივერსიტეტი შეძლებს მეცნიერების ამტყველებას ქართულ ენაზე.

რა უნდა გაკეთებულიყო, რომ ასეთ უმწიკო მდგომარეობაში მყოფი საქმე გამოსწორებულიყო? ამ მიზნით 1907 წელს პეტერბურგში, ივ. ჯავახიშვილის ხელმძღვანელობით, დაარსდა ქართული სამეცნიერო წრე, სადაც მოხსენებები იწერებოდა ქართულად, მსჯელობა ქართულად წარმოებდა – შედეგად ახალგაზრდობამ განივითარა ქართული მეტყველების უნარი, რომელიც მანამდე არ ჰქონდა. შემდეგ უნდა გამორკვეულიყო, არსებობდა თუ არა სამეცნიერო ძალები მომავალი უნივერსიტეტისათვის. ამ მიზნით ჩატარდა გამოკვლევა. შედეგი უალრესად იმედის მომცემი იყო. 1917 წლის 1 მარტს პეტროგრადში, ივ. ჯავახიშვილის ბინაში შედგა

თათბირი, სადაც გადაწყდა, რომ „აუცილებლად უნდა გვეცადა, კერძო სასწავლებლის სახით მაინც გაგვეხსნა უმაღლესი სასწავლებელი“. 12 მაისს უკვე თბილისში ჩატარდა საჯარო სხდომა, სადაც დაარსდა თბილისის უნივერსიტეტის დამხმარე საზოგადოება, რომელსაც მატერიალური სახსრების შეკრება უნდა ეთავა. „მაგრამ შემდეგ, როგორც ქართველ საზოგადოებაში არაერთხელ მომხდარა, ეს აღფრთოვანება როგორღაც განელდა. ....საქმე შესაძლებელია კატასტროფით დამთავრებულიყო და გამკილავი ჩვენში ბევრი მოიძებნებოდა მაშინ...“

აი, ასეთ სიტუაციაში, 1918 წლის 26 იანვარს, დავით აღმაშენებლის ხსოვნის დღეს, გაიხსნა უნივერსიტეტი. ამ დღის ხუთი წლის თავზე გაზეთი „ტრიბუნა“ წერდა: „მიუხედავად დიდი სურვილისა და მონადინებისა, ყველანი მაინც ნაჩქარევად თვლიდნენ უნივერსიტეტის გახსნას. მხოლოდ ერთადერთი ივანე ჯავახიშვილი წინ აღუდგა უნივერსიტეტის გახსნის შეგვიანებას და თავისი ფოლადისებური სიმტკიცით წინ წარუძღვა“. საგანგებოდ უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეს აქტი ბევრად აღემატება ერთი, ცალკე აღებული, თუნდ პირველი უმაღლესი სასწავლებლის გახსნის მნიშვნელობას.

თავიდან უნივერსიტეტში ძალიან მძიმე პირობებში უხდებოდათ სწავლა და მუშაობა. პროფესორის ხელფასი გიმნაზიის მასწავლებლის ხელფასის ნახევარს უდრიდა. პეტრე მელიქიშვილი საერთოდ უსასყიდლოდ ასრულებდა რექტორის მოვალეობას. არ იყო გათბობა, მაგრამ როგორც იგონებენ, არც ერთი ლექტორი პალტოთი არ შესულა ლექციაზე.

1919 წლის 11 ოქტომბერს პეტრე მელიქიშვილი გადადგა და რექტორად ივანე ჯავახიშვილი აირჩიეს. სხვა კანდიდატურა არც ყოფილა. ჩამოთვლაც კი ძნელია იმ უზარმაზარი დატვირთვისა, რაც ივანე ჯავახიშვილს მხრებზე დააწვა. პედაგოგიური, სამეცნიერო და ადმინისტრაციული საკითხების გადაწყვეტა, სამხედრო ტერმინოლოგიის შემდგენელ კომისიაში მუშაობა, რუსულ-ქართული ლექსიკონის შედგენა იოსებ ყიფშიძესთან ერთად, სატერმინოლოგიო და სახელმძღვანელოების შემფასებელი კომიტეტის თავმჯდომარეობა და კიდევ სხვა მრავალი საქმე. მიუხედავად ამისა, მას არასოდეს გაუცდენია ლექცია და არც დატვირთვა შეუმცირებია.

აღსანიშნავია, რომ რუსეთის ქალაქ სანქტ-პეტერბურგს ეს სახელი ერქვა დაარსებიდან 1914 წლამდე, შემდეგ, 1914-1924 წწ-ში, პეტროგრადი დაარქვეს, 1924-1991 წწ-ში – ლენინგრადი, ხოლო 1991 წლიდან კვლავ სანქტ-პეტერბურგად იწოდება.

ალბათ თქვენთვისაც უკვე ცხადი გახდა, რომ მოსე ჯანაშვილის სიტყვებს, რითაც თხრობა დავიწყეთ, სიხარულით გამოწვეული აღტაცების გარდა რეალური საფუძველი ჰქონდა... და ასეთივე ჭეშმარიტებაა პეტრე მელიქიშვილის ეს სიტყვები: „**ივანე ჯავახიშვილი ბრძანდება ერთადერთი დამაარსებელი, სულისჩამდგმელი და ერთადერთი რაინდი ჩვენი უნივერსიტეტისა. აქ მას ვერავინ შეეტოვება და შეეზიარება...**“

ნარკვევში ივანე ჯავახიშვილის შესახებ თამაზ კვაჭანტირაძე წერს: „იშვიათია მეცნიერი, ვინც ესოდენ დაფასებული ყოფილიყოს თავის ხალხში... და იშვიათია მეცნიერი, ვისაც ასეთი უმადურობა ეწვნიოს, ამდენი უსამართლობა დასტეხოდეს თავს“. ამ სიტყვების მეორე ნახევარზე მოგვიანებით ვისაუბრებთ, რაც შეეხება პირველ ნაწილს, ის, რაც წაიკითხეთ ივანე ჯავახიშვილის სამეცნიერო და საუნივერსიტეტო საქმიანობის შესახებ, სრულიად გასაგებს ხდის ამ აღიარების და დაფასების საფუძველს. მაგრამ იყო კიდევ რაღაც, რაც ამ დამოკიდებულებას აძლიერებდა და განსაკუთრებულ ხასიათს სძენდა. ეს იყო მისი ადამიანური, ზნეობრივი თვისებები და ახლა ამის შესახებ მინდა მოგიხსნათ.

დავით კარიჭაშვილი (1862-1927) – მწერალი, ისტორიკოსი, ლიტერატურათმცოდნე, ენათმეცნიერი.

ექვთიმე თაყაიშვილი თავის მოგონებებში წერს: „იშვიათია კაცი, რომელსაც რაიმე ნაკლი არ ჰქონდეს, თუნდ სულ მცირე. ივანე ჯავახიშვილში, სანთლით რომ გეძებათ, ვერავითარ ნაკლს ვერ აღმოაჩენდით. ის სრული უნაკლო ადამიანი იყო: ზნეობით სპეტაკი, ზრდილი, ალერსიანი, თავმდაბალი, კაცთმოყვარე და გულშემმატიკვარი. ერთს უკადრის სიტყვას მისგან ვერ გაიგონებდით“. შესაძლოა ეს სიტყვებიც, მოსე ჯანაშვილის და პეტრე მელიქიშვილის ნათქვამის მსგავსად, სიყვარულითა და პატივისცემით გამოწვეულ გულწრფელ გადაჭარბებულ გეჩვენოთ. შესაძლოა! თუმცა ეკლესიის მიერ წმინდანად შერაცხული ადამიანის სიტყვას ალბათ ცოტა სხვა ფასი აქვს. და

მანც, რათა გულის სიღრმეში რაიმე ეჭვი არ ჩაგრჩეთ, ვნახოთ კონკრეტული ფაქტები და შემდეგ, დაე, ყოველმა თქვენგანმა საკუთარი დასკვნა გამოიტანოს.

ივანე ჯავახიშვილის თანაკლასელი, ცნობილი ექიმი გაბრიელ ფონდოევი იგონებდა, „ვანო არა თუ ჩვენი საყვარელი ამხანაგი იყო, ის იყო ჩვენი კლასის სინდისი... თუკი რაიმე საკითხი გვანუხებდა, ვჩქარობდით გაგვეგო მისი აზრი. სწორედ ვანო ჯავახიშვილი იყო, ვინც ცუდი ქცევისგან თავს გვაკავებინებდა. ვანოსთან წარმოუდგენელი იყო ვინმეს უწმინური ანეკდოტი ეთქვა...“

1915 წელს გარკვეული წინააღმდეგობა წარმოშობილა ფილიპე გოგჩაიშვილსა და მიხეილ ჯავახიშვილს შორის და რაკი პოზიციების შეჯერება ვერ ხერხდებოდა, შეთანხმდნენ არბიტრად ივანე მოენვიათ და პირობა დადეს, რომ მის გადაწყვეტილებას უპირობოდ მიიღებდნენ. ასეც მოხდა.

კიდევ ერთი ნიმუში მიუეკრძოებლობისა და ობიექტურობისა: 1918 წელი. 22 მაისი. „*გთხოვთ წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობას მოახსენოთ ჩემი თხოვნა, რუსულ-ქართული ლექსიკონის განხილვისაგან განთავისუფლებისა. ჩემი შეხედულება ლექსიკონის შედგენის შესახებ სულ სხვანაირია, ვიდრე ის გზა, რომელიც დავით კარიჭაშვილს არჩეული აქვს. ამიტომ, რომ მსჯელობის დროს სრული პირუთვნელობა დაცული იყოს, უნდა ამ ლექსიკონის განხილვა ისეთ პირს მიენდოს, რომელსაც ამ საგანზე არაფერი დაუწერია*“.

1915 წელს წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობამ ივანე ჯავახიშვილს შესთავაზა „ქართველი ერის ისტორიის“ საკონკურსო სიაში შეტანა. ივანე ჯავახიშვილმა უარი განაცხადა „შემდეგ პრინციპიალურ მოსაზრების გამო: *პრემიები...ამიტომ არის დანესებული, რომ ახალგაზრდა მკვლევარნი ან წახალისონ, ან ქონებრივი დახმარება გაუწიონ. მე ჩემდა საბედნიეროდ ისედაც შეძლებისდაგვარად ვმუშაობ და ჩემთვის არც რაიმე ნახალისებაა საჭირო და არც ქონებრივი დახმარება; ...ამისთანა პირობებში ზნეობრივად შეუძლებლად მიმაჩნია სხვებს, რომელთაც ნახალისებაცა და დახმარებაც სჭირიათ, შევეცილო*“.

დიდი ქართველები

სინას მთაზე ყოფნისას ივანე ჯავახიშვილს ხელში ჩაეგდინა „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“. ხელნაწერი მას ნიკო მარისათვის გადაუცია – პირველ რიგში ძეგლის გაცნობა-შესწავლა თქვენ გეკუთვნითო. ეს ამბავი თვით ნიკო მარისგან გახდა ცნობილი. როგორც ჩანს, მისთვის სრულიად უცხო იყო პრიორიტეტის მოპოვების თუ შენარჩუნების სურვილი. პირიქით, ბუნებრივი და თავისთავად ცხადია – აზრის გაზიარება, მეცნიერული დახმარება და, საერთოდ, სხვისი წარმატებით სიხარული. ეს მისი სიტყვებია: „მეცნიერებაში ხშირად არც არის საჭირო, რომ დაწყებული საქმე ერთდამავე პირმა დაამთავროს; ოღონდ მიზანი ნათლად იყოს გათვალისწინებული, მუშაობის გარკვეული გეგმა არსებობდეს და დაწყებული საქმის გამგრძელებელი მკვლევარნიც საკმაოდ აღმოჩნდებიან“.

1923 წელს იგი სიმონ ჯანაშიას აძლევს გა-

მოსაცემად გამოუქვეყნებელ ხელნაწერს სინას მთის აღწერილობიდან; 1926 წელს – ვარლამ დონდუას – ბასილი ეზოსმოდღვარის „ცხოვრებას მეფეთ-მეფის თამარისი“ – რუსული პუბლიკაციისათვის.

ცნობილია, რომ უნივერსიტეტის დაარსების დროს ივანე ჯავახიშვილს შესთავაზეს რექტორობა, როგორც ამ საქმის ორგანიზატორსა და მოთავეს, მაგრამ მან უარი განაცხადა და მელიქიშვილის კანდიდატურა წამოაყენა – პეტრე მელიქიშვილი ცნობილი მეცნიერია, რუსეთშიც და საზღვარგარეთაც და მისი არჩევა დიდ პრესტიჟს შეუქმნის ჩვენს უნივერსიტეტსო.

ივანე ჯავახიშვილის მოწაფეები ხაზგასმით აღნიშნავდნენ მის კეთილმოსურნეობას. პროფესორი შოთა მესხია იგონებდა: „გაოცებას იწვევდა ის გულისხმიერება, რასაც ეს დიდი მეც-

ვახტანგ კოტეტიშვილი (1893-1937) – ლიტერატურათმცოდნე, კრიტიკოსი, ფოლკლორისტი, მოქანდაკე, ხელოვნებათმცოდნე, დახვრიტეს 1937 წელს.

ვახუშტი კოტეტიშვილს თავის მოგონებათა წიგნში ასეთი შემთხვევა აქვს აღწერილი: ერთხელ ვახტანგ კოტეტიშვილი და ივანე შეკამათებულან – ვინ არის ქართულ ფოლკლორში მზე – ქალი თუ ვაჟი? ვახტანგი ამტკიცებდა, რომ ხან – ერთი, ხან – მეორე. ივანე არ ეთანხმებოდა. ისე დაშორდნენ ერთმანეთს, რომ ვერ მორიგდნენ. რამდენიმე ხნის შემდეგ ივანე ჯავახიშვილი მისულა მუზეუმში, შეუკრებია ყველა, ვინც იმ კამათს ესწრებოდა და განუცხადებია, რომ დიდი ხნის ფიქრის შემდეგ დარწმუნდა, რომ ვახტანგი სწორი იყო. დაემშვიდობა და წავიდა. ვახუშტი კოტეტიშვილი ასეთ კომენტარს აკეთებს: „მას შემდეგ 70 წელი გავიდა, მაგრამ მსგავს კეთილმოპილურ საქციელს არც შევსწრებოვარ და არც მსმენია – თქვენ, პატივცემულო მკითხველო?“

ნიერი ჩვენს მიმართ იჩენდა. ...რაც მთავარია, შენიშვნები, როგორი კრიტიკულიც არ უნდა ყოფილიყო, არასოდეს თქმულა ჩვენი, დამწყები მკვლევარების შეურაცხმყოფლად“. ეს მისი სიტყვებია, რომ მეცნიერი კარგად გაკეთებული უნდა შეფასდეს და არა იმით, თუ რა ვერ გააკეთა. ამავე დროს უკიდურესად მკაცრია საკუთარი თავის მიმართ. „შეცდომებისგან თავის დაღწევა ძალიან ძნელია. მეცნიერებამ მრავალი მაგალითი იცის, როდესაც ფართოდ განმტკიცებული მოძღვრებაც, წინათ უწყვეტ შემართებლად მიჩნეული, სრულებით უკუგდებული ყოფილა. ...იმედია, მომავალში მანაც, სხვები ამ პირველი ცდის ავტორზე უკეთესად და დამაჯერებლად შესძლებენ ამ პრობლემის გაშუქებას“.

საგანგებოდ აღსანიშნავია ივანე ჯავახიშვილის უკომპრომისობა. 1921 წელს, შემოსვლის შემდეგ, ბოლშევიკებს მოუთხოვიათ უნივერსიტეტის შენობის ჩაბარება. როცა ეს გაუგია, ივანე შესულა უნივერსიტეტში, კარი მიგნიდან ჩაუკეტავს და უთქვამს: ახლა ვისაც როგორც უნდა, ისე შემოვიდესო. ერთი თუ ორი დღე ყოფილა ასე, შემდეგ, ეტყობა, კომუნისტებს ეყოთ ჭკუა და უნივერსიტეტის დაკავებაზე ხელი აიღეს. მეორე შემთხვევა ასეთია: ბერიამ მოინდომა მისი ცოლი უნივერსიტეტში მიეღოთ, ოღონდ, მისი თქმით, პრობლემა ის იყო, რომ სკოლის დამთავრების ატესტატი არ ჰქონია. ივანემ აუხსნა, რომ ამ შემთხვევაში ჩარიცხვა შეუძლებელი იყო. ბერიას კითხვაზე, ბრძანება რომ იყოსო? ივანეს უპასუხია: უნივერსიტეტში ბრძანებებს მე ვიძლევიო.

1936 წელს ივანე ჯავახიშვილს შესთავაზეს „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დამდგენი კომისიის ხელმძღვანელობა, რაზეც უარი განაცხადა; „...მოგეხსენებათ, მე მწერლობის ისტორიაში არასოდეს არ მიმუშავია. ...ამის გამო ასეთი პასუხსაგები კომისიის წევრობა და, მით უმეტეს, თავმჯდომარეობა არ შემიძლია ვიკისრო“.

სამწუხაროდ, ცხოვრების მანძილზე ივანე ჯავახიშვილს უსამართლობაც შეხვედრია, უმადურობაც და ცილისწამებაც, მაგრამ მუდამ პოულობდა ძალას, ადამიანთა სულმოკლეობაზე ამაღლებულიყო. „რექტორმა ორაგველიძემ სამსაათიანი მოხსენება წაიკითხა უნივერსიტეტში, სადაც ყველა ჩემი ნაშრომის უვარგისობის დამტკიცებას ლამობდა ... ბედმა ბევრი უსიამოვნება მარგუნა, მეტადრე უკანასკნელ ათეულში და ერთადერთი ნუგეში ჩემთვის სამეცნიერო კვლევა-ძიება

იყო. ყოველთვის ასეთ შემთხვევაში მღელვარება თანდათან მიმშვიდდებოდა და მოყენებული უსამართლობის სიმწარეს მაგინყებდა ხოლმე. ახლაც მუშაობა არ შემინყვეტია იმისდა მიუხედავად, რომ ასეთი საზიზღარი შეურაცხყოფა ჩემი მოღვაწეობისათვის ჯერ არავის მოუყენებია“.

დაბოლოს, კიდევ ერთი მაგალითი თავის მიმართ უკიდურესი მომთხოვნელობისა: „აკადემიკოსობას უნდა ჩემი სამეცნიერო-საზოგადოებრივი საქმიანობის გაორკეცება-გაორმაგება მოჰყვეს; ჩემი ძალ-ღონე კი უაღრესად დაძაბულია და ჩემს ჯანმრთელობას ამაზე მეტის ატანა არ შეუძლია. გამოვა ისე, რომ მე ახალ მოვალეობას პირნათლად ვერ შევასრულებ. ამას კი მიჩვეული არა ვარ და ეს ზნეობრივად დამტანჯავს“.

თუკი არსებობს ბუნებაში რაიმე კანონზომიერება, ივანე ჯავახიშვილის გარდაცვალება სწორედ ასე უნდა მომხდარიყო. ერისათვის თავდადებული, უაღრესად განვითარებული მოვალეობის გრძნობის მქონე ადამიანი, მეცნიერი, მიდის ამ ქვეყნიდან – საჯარო ლექციაზე, ისტორიულ თემაზე მსჯელობის დროს. ივანე ჯავახიშვილი გარდაიცვალა 1940 წლის 18 ნოემბერს. იგი დაკრძალულია თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბაღში.

ივანე ჯავახიშვილის საფლავი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბაღში

არჩილ ქიქოძე

ფრიტიოვ ნანსანი

– აქმოხენის ჟინით შეწყხოზილოთ აქაშიანი

ბავშვობაში ჩვენს სახლში იყო რუსული წიგნი – გამორჩეული პოლარული მკვლევარების ბიოგრაფიები. იმ წიგნიდან ყველაზე მეტად მოგზაურების სახეები დამამახსოვრდა – სიმპათიური მამაკაცები, რომელთა თვალეში ფანატიკური ცეცხლი ენთო. კიდევ სახლში გვექონდა ნამდვილი სკივრი, რომელიც მამაჩემმა მაშინდელი ლენინგრადიდან, დღევანდელი პეტერბურგიდან, ჩამოიტანა და ასე გვითხრა, რომ ეს სკივრი ოდესღაც რომელიღაც რუს პოლარულ მკვლევარს ეკუთვნოდა. შეიძლება, ეს ლეგენდა მამაჩემისავე მოგონილი იყო, მაგრამ ჩემთვის ეს სკივრი მჭიდროდ დაუკავშირდა წიგნში ნანას პორტრეტებს და ამიტომ იდუმალ ნივთად იქცა, თუმცა მასში განსაკუთრებულს არაფერს ვინახავდით.

ახალგაზრდობაში ვცდილობდი, რომ ჩემს ცხოვრებაში რაც შეიძლება მეტი თავგადასავალი ყოფილიყო – ვნადირობდი,

დავდიოდი მთაში, მაგრამ არც ყველაზე სახელგანთქმული მთამსვლელები და, მითუმეტეს, არც მონადირეები ყოფილან ოდესმე ჩემი გმირები. ვისაც გმირებად ვთვლიდი, მათი სამყარო ჩემთვის მიუწვდომლად დარჩა. მე არასოდეს მინახავს ჩრდილოეთი. დღესაც თბილისის ქუჩებში ალელვების გარეშე ვერ ვუყურებ ყველაზე ლამაზ ძაღლებს – მალამუტებსა და ჰასკებს. ეს მგლის მსგავსი ნახევრადველური არსებები ჩვენს დახუთულ ქალაქში მებრალებიან. მათი სამყარო ხომ აქედან ძალიან შორს, ჩრდილოეთის ციალით აჭრელებული ცის ქვეშ არის. მათ ვუცქერ და ქარბუქის ხმა, მათრახების ტკაცუნის, მარეკთა შეძახილები ჩამესმის და იმ თვალეზანთებულ მაგარ კაცებზე ვფიქრობ, ორმოცგრაფუსიან ყინვაში თხილამურებით უკან რომ მისდევდნენ მარხილებს. წინ ზოგს დიდება, ზოგს კი ყინულეთში, თეთრ მდუმარებაში სიკვდილი ელოდა...

ისინი ბევრნი არიან – არქტიკისა და ანტარქტიკის სახელოვანი და უსახელო გმირები, მაგრამ მათ შორის არის ერთი, რომელიც ყველასაგან გამოირჩეულია. კაცი, რომელიც მხოლოდ მკვლევარი და მოგზაური არ ყოფილა. ის, რაც ნორვეგიელმა ფრიტიოფ ნანსენმა შეძლო, სცდება ადამიანურ შესაძლებლობებს. ის იყო მეცნიერი, არქტიკის მკვლევარი, გამომგონებელი, კონსტრუქტორი, დიპლომატი, ქველმოქმედი, ერთა ლიგის კომისარი, ნობელის პრემიის ლაურეატი და მოუსვენარი კაცი, რომელსაც ახალგაზრდობიდან ერთადერთი სურვილი ჰქონდა – საკუთარი ცხოვრება მეცნიერებისთვის და ახალი გეოგრაფიული აღმოჩენებისთვის მიეძღვნა, მაგრამ პასუხისმგებლობამ, რომელსაც საკუთარი ქვეყნისა და მთელი მსოფლიოს მიმართ გრძნობდა, მრავალი სხვა საქმისთვის მოაკიდინა ხელი.

მაგრამ, მოდი, შორიდან, ნანსენის სამშობლოდან, დავიწყებ.

ნორვეგია ჩრდილოეთის ულამაზესი ქვეყანაა, რომელიც დღემდე მეჩხერადაა დასახლებული. შვედების, დანიელებისა და ისლანდიელების მსგავსად, ნორვეგიელები სკანდინავები არიან. მათი წინაპრები მსოფლიო ისტორიაში ერთ-ერთი ყველაზე სასტიკი და ძლიერი მეზობლები – ვიკინგები იყვნენ, რომლებიც შუა საუკუნეებში მთელ ევროპას შიშის ზარს სცემდნენ და რომელთა გემებმაც (დღეს ეს უკვე სრულიად დადასტურებული ფაქტია) ქრისტიანთა კოლუმბამდე რამდენიმე საუკუნით ადრე მიაღწიეს ჩრდილოეთ ამერიკის კონტინენტს. საინტე-

რესოა, რომ დაუნდობელი ვიკინგების შთამომავალი ნორვეგიელები ერთ-ერთი ყველაზე მშვიდობიანი ხალხია მსოფლიოში, მაგრამ წინაპართაგან მათ ფიზიკური ღონე და გოლიათური აღნაგობა დაჰყვათ და კიდევ, არსად გამქრალა მოგზაურობისა და აღმოჩენის წყურვილი. ნორვეგიელებს ძალიან უყვართ მოგზაურობა და სპორტი. განსაკუთრებით სპორტის ზამთრის სახეობები, რომლებშიც ტრადიციულად ძალიან ძლიერები არიან.

ფიზიკურად ძლიერი იყო ფრიტიოფ ნანსენიც. როდესაც ის 1861 წელს ქვეყანას მოევიდა, ნორვეგიული სახელმწიფო არ არსებობდა. ნორვეგია შვედეთის სამეფოს ნაწილი იყო. ნანსენების მრავალშვილიან ოჯახში,

ვიკინგები – სკანდინავიურ ენებზე ვიკინგი მეკობრეს ნიშნავს. ეს ზღვის ყაჩაღები ყველა დროის ერთ-ერთი საუკეთესო მეზღვაურები იყვნენ, ნადავლის მოსაპოვებლად თავიანთი პატარა გემებით ისინი მოულოდნელად ჩნდებოდნენ ევოპისა და აფრიკის ნაპირებთან და მათი გამოჩენა, ყველგან და ყველას შიშის ზარს სცემდა. XI საუკუნეში ვიკინგები შავ ზღვაში შემოვიდნენ და საქართველოშიც გამოჩნდნენ. მათ მეფე ბაგრატ IV-ის მხარეს ურჩი ფეოდალის ლიპარიტ ბაღვაშის წინააღმდეგ ბრძოლაში მიიღეს მონაწილეობა. მაგრამ ვიკინგები მხოლოდ ძარცვით არ იყვნენ დაკავებული. ახალ ადგილებზე ისინი კოლონიებს აარსებდნენ. დღევანდელი ისლანდია ერთი ასეთი კოლონიაა და იქ დღემდე ვიკინგთა შთამომავლები ცხოვრობენ. 980 წელს ვიკინგთა ერთ-ერთმა ბელადმა, ულალმა ერიკმა, კოლონია დააარსა კუნძულ გრენლანდიაზე, ხოლო 1000 წელს მისი ვაჟი, თავის თანამოძმეებთან ერთად, დღევანდელი კანადის ტერიტორიაზე დასახლდა. რკინის იარაღიანი მალალი და ქერა ხალხის შესახებ ლეგენდები ამერიკის მკვიდრმა მოსახლეობამ – ინდიელებმა და ესკიმოსებმა – შემოინახეს. მოგვიანებით ვიკინგების ამერიკის კონტინენტზე ყოფნა დადასტურდა არქეოლოგთა მიერ აღმოჩენილი მასალებითაც.

რომელიც, სხვათა შორის, შვედეთის ნაწილად ყოფნის მომხრე იყო, ვერავინ იფიქრებდა, რომ რიგით მეორე ფრიტიოფი (მას ჩვილობაში გარდაცვლილი ერთ-ერთი ძმის სახელი დაარქვეს), სხვა მრავალ მიღწევასთან ერთად, საკუთარი ქვეყნის განთავისუფლებაშიც შეიტანდა უზარმაზარ წვლილს.

ნანსენების ოჯახში სპორტს აღმერთებდნენ. ფრიტიოფ ნანსენი ორი წლის ასაკიდან იდგა თხილამურებზე, ადრეული ბავშვობიდან ნადირობდა და თევზაობდა. სრულიად ახალგაზრდა კაცი ქვეყნის ჩემპიონი გახდა თხილამურებით სირბილში, ციგურებით სირბილში კი ეროვნულ ჩემპიონატში მეორე ადგილი დაიკავა.

სკოლის დამთავრების შემდეგ ნანსენმა ქრისტიანიის (დღევანდელი ოსლო – ქვეყნის დედაქალაქი) უნივერსიტეტში ჩააბარა ზოოლოგიის ფაკულტეტზე. თავისი პროფესორის რჩევით გადაწყვიტა სელაპების ცხოვრება შეესწავლა და სულ მალე, 1882 წელს, სელაპების მომპოვებელ გემ „ვიკინგს“ გაჰყვა პირველ ჩრდილოურ ზღვაოსნობაში, საიდანაც დაბრუნდა გამობრძმედილ პოლარულ მკვლევრად, რომელსაც მტკიცედ ჰქონდა გადამწყვეტილი თავისი ცხოვრება ჩრდილოეთის შესწავლისთვის მიეძღვნა. სამეცნიერო მუშაობასთან ერთად მან მომავალ მოგზაურობაზე დაიწყო ფიქრი და ოცდაშვიდი წლის ასაკში განახორციელა კიდევ. მისი იდეა ბევრს სრულიად ფანტასტიკურად ეჩვენებოდა, მისი წარმატებისა ძალიან ცოტას სჯეროდა. პირველ დამოუკიდებელ ექსპედიციაში წასვლის წინ 27 წლის მეცნიერმა მიკრობი-

ოლოგიაში დაიცვა დისერტაცია. ერთ-ერთმა ოპონენტმა, რომელსაც ნანსენის სამეცნიერო ნაშრომი სადავოდ მიაჩნდა, დარბაზიდან ასეთი რეპლიკა ისროლა: „ამ ახალგაზრდა კაცის ლაშქრობიდან ცოცხლად დაბრუნების იმედი პრაქტიკულად არ არის. თუკი ის ბედნიერი იქნება იმით, რომ წასვლის წინ დოქტორის ხარისხი მიენიჭება, რატომაც არ უნდა ვაჩუქოთ ეს ბედნიერება!“

საქმე ისაა, რომ ნანსენს გრენლანდიის თხილამურებით გადასერვა ჰქონდა დაგეგმილი. მანამდე ამ უზარმაზარი კუნძულის მხოლოდ სანაპიროები იყო შესწავლილი და ისიც – ზერელედ, გრენლანდიის სიღრმეში შესვლას კი ვერავინ ბედავდა. ადგილობრივი მკვიდრი ესკიმოსებიც კი მხოლოდ სანაპიროებზე ცხოვრობდნენ, მაგრამ ახალგაზრდა მკვლევარს და სპორტსმენს სირთულეები არ აფრთხობდა. მან საგულდაგულოდ შეარჩია ჯგუფი, რომელთან ერთადაც გრენლანდია უნდა გადაესერა. ნანსენის ხუთი თანამგზავრიდან სამი ნორვეგიელი იყო, ორი კი – საამი.

ნანსენს ამ ექსპედიციაში არ გამოუყენებია ძაღლები. ის და მისი გუნდის წევრები თავად იყვნენ შებმული მარხილებში, რომელთა წონა დასაწყისში 100 კილოგრამს უდრიდა. გადაადგილება უწევდათ ორმოცგრადუსიან ყინვაში, მათი ტანსაცმელი არ იყო იდეალური, ხოლო საკვებს კალორიები აკლდა. ექსპედიციამ მაინც შეძლო ხუთ თვეში 470 კილომეტრის დაფარვა და 1888 წლის ოქტომბრის დასაწყისში გრენლანდიის დასავლეთ სანაპიროზე მდებარე დასახლება გოტჰიბში

მზის ჩასვლა ნორვეგიის ფიორდებში

საამებს ლაპლანდიელებსაც ეძახიან, მათი სამშობლო კი ნორვეგიის, შვედეთის და ფინეთის ჩრდილოეთს მოიცავს. საამები ძირითადად მეირმეობას მისდევენ და ნანსენის ორივე საამი თანამგზავრი, ბალტუ და რაენა, ირმების მწყემსები იყვნენ და არანაირი წარმოდგენა არ ჰქონდათ ექსპედიციის სამეცნიერო მნიშვნელობაზე. სამაგიეროდ შესანიშნავად იდგნენ თხილამურებზე და ჩრდილოეთში ცხოვრების და გარჩენისთვის აუცილებელ უნარებს ფლობდნენ.

ჩაალნიეს. დანიისკენ (მაშინაც და დღესაც კუნძული გრენლანდია დანიის სამეფოს საკუთრებაა) მიმავალ ერთადერთ გემზე მოგზაურებს დააგვიანდათ და გამოზამთრება გოტკიბში მოუწიათ. აღსანიშნვია, რომ ნანსენმა უარი თქვა ზამთარი დანიელი გუბერნატორის ფიცრულ სახლში გაეტარებინა და ესკიმოსების დასახლებაში, ადგილობრივების გვერდით დაიდო ბინა. ის ზამთარი ნორვეგიელმა მეცნიერმა ამ ხალხის ყოფის შესწავლას შეაღია და მათი ენაც ისწავლა.

სამშობლოში ექსპედიციის ნევრები 1889 წლის 30 მაისს გმირებად დაბრუნდნენ. გაზეთები ნანსენს ვიკინგების საგების გმირებს აღარებდნენ, მასში ეროვნული სულის აღორძინებას ხედავდნენ. ქრისტიანის პორტში მას და მის თანამგზავრებს ათიათასობით ადამიანი ელოდა. გემ „მელქიორის“ გემბანიდან ექსპედიციის ოთხი მონაწილე აღფრთოვანებული და გულაჩუყებული უქნევდა ხელს ნაპირზე შეკრებილ ათიათასობით თანამოქალაქეს. მწყემსი საამებისთვის ამ ზეიმის მიზეზიც ისეთივე გაუგებარი დარჩა, როგორც მათი მოგზაურობის მიზანი. შედარებით უფროსმა რაენამ ბალტუს ხალხზე ანიშნა და გადაულაპარაკა: რა კარგი იქნებოდა, ესენი ადამიანები კი არა, ირმები ყოფილიყვნენო...

იმ დღეს ნანსენს პორტში ელოდა საცოლვე ევა სარსიც – ცნობილი მომღერალი, რომელიც ექსპედიციაში წასვლის წინ თხილამურით

ფრიტიოფ ნანსენი მეულესთან ერთად

რით სეირნობისას გაიცნო. ისინი მალე დაქორწინდნენ. მათი შთამომავლები კი დღესაც ღიმილით იხსენებენ ფრაზას, რომელიც მოგზაურმა თავის საცოლეს ქორწილის წინ უთხრა: ოღონდ იცოდე, მე პოლუსზე ვარ გასაქცევი...

დაახ, ნანსენი ჩრდილოეთ პოლუსის დასაპყრობად ემზადებოდა და გრენლანდიის ექსპედიცია მხოლოდ მსუბუქი მოთელვა იყო. სულ ტყუილად იმედოვნებდნენ მისი მეგობრები, რომ ქორწინება და ოჯახი ამ განზრახვაზე ხელს აალებინებდა.

დღეს ჩრდილოეთ პოლუსზე თვითმფრინავებით ექსკურსიებზე დაჰყავთ ძალიან შეძლებული ტურისტები. XIX საუკუნის ბოლოს კი პოლუსის შესახებ ცნობილი იყო მხოლოდ ის, რომ ეს არის ადგილი, სადაც დედამიწას მისი წარმოსახვითი ლერძი კვეთს – მეტი არაფერი. მეცნიერებმა ისიც კი არ იცოდნენ, ყინულით დაფარული პოლუსი ხმელეთი იყო თუ ზღვა. ნანსენი სწორედ ვარაუდობდა, რომ პოლუსის ქვეშ წყალი უნდა ყოფილიყო. იქ მისალწევად მან სრულიად ორიგინალური და ფანტასტიკური ხერხი აირჩია.

ოციოდე წლით ადრე პოლუსისკენ მიმავალ გზაზე ამერიკელ მკვლევართა გემი დაილუპა. წლების შემდეგ გემის ნამსხვრევები ექსპედიციის სავარაუდო კატასტროფის ადგილიდან ათასი კილომეტრის დაშორებით მცურავ ყინულებზე აღმოაჩინეს. ამ ამბავმა ნანსენი ჩრდილოეთის ოკეანის დინებებზე დააფიქრა. მეცნიერი გამოანგარიშებას შეუდგა და ივარაუდა, რომ თუკი ზაფხულში იგი მაქსიმალურად შორს შეიჭრებოდა გემით ჩრდილოეთ ყინულოვან ოკეანეში და ზამთრის მოსვლასთან ერთად ყინულებში ჩაიყინებოდა, ოკეანის დი-

„ფრამი“

ნება გემს თავად მიიყვანდა პოლუსთან. გეგმა სრულიად გიჟური ჩანს დღეს და კიდევ ამაზე უფრო გიჟური ჩანდა მაშინ. მათთვის, ვინც ჩრდილოეთზე ოცნებობდა, არ არსებობდა იმაზე დიდი კომპარი, ვიდრე ყინულის ტყვეობაა, რომლიდანაც ცოცხლად თავის დაღწევის შანსები მიზერული იყო. იმ ეპოქაში გემები ხისგან მზადდებოდა და მათ შორის საუკეთესოსაც კი ყინულის მარწუხები კაკლის ნაჭუჭებივით ამსხვრევდა.

ხის კონსტრუქცია უნდა ჰქონოდა ნანსენის ნახაზების მიხედვით აგებულ ხომალდსაც, მაგრამ მისი ფორმა ჯერ არნახული იყო. „ფრამი“ – ასე დაარქვეს ზღვაოსნობის ისტორიაში ერთ-ერთ ყვალზე სახელგანთქმულ გემს – იმგვარად იყო ნაშენი, რომ მის წყალ-

ქვეშა ნაწილს კვერცხის ოვალური ფორმა ჰქონდა. მეცნიერის გამოთვლით ამგვარი ფორმის გემი ყინულის დანოლისაგან კი არ დაიმსხვრეოდა, არამედ ყინული მას ზევით ამოაგდებდა და თავის ზედაპირზე მოაქცევდა. რისკიანი ჩანაფიქრის მიუხედავად, ექს-

ჩრდილოეთის ციალი

ნანსენის ექსპედიცია ჩრდილოეთ პოლუსის დასაპყრობად

პედიციაში მონაწილეობის უამრავი მსურველი აღმოჩნდა. 600 კანდიდატიდან ნანსენმა 11 საუკეთესო ამოარჩია. ზღვაოსნობის და ჩრდილოეთის ცოდნის გარდა, მონაწილეთა შერჩევას იყო კიდევ ერთი კრიტერიუმი – ექსპედიციის ყველა წევრი ნორვეგიელი უნდა ყოფილიყო. საქმე ეროვნულ ღირსებას ეხებოდა!

1893 წლის 24 ივნისს „ფრამმა“ ნორვეგიის სანაპირო დატოვა და სამი წლით გაუჩინარდა. ის უბრალოდ გაქრა. მაშინ არ არსებობდა რადიოგადამცემები და კავშირის სხვა საშუალებები. ექსპედიციის მონაწილეთა ოჯახის წევრებმა არ იცოდნენ, თუ რამდენი ხნით ემშვიდობებოდნენ თავიანთ ქმრებს, ძმებსა და შვილებს და საერთოდ ნახავდნენ კი მათ ოდესმე?!

ნანსენი თავისი ჩანაფიქრის აღსრულებას შეუდგა. გეზი მან აღმოსავლეთით, რუსეთის ჩრდილოეთ სანაპიროსაკენ აიღო, საიდანაც გემმა თავისუფალი დრეიფი დაიწყო. თავიდან მეცნიერის ვარაუდი გამართლდა, დინებას გემი ჩრდილო-დასავლეთისკენ, შესაბამისად, ჩრდილო პოლუსისკენ მიჰქონდა. მალე მოგზაურებმა შეცურეს ისეთ წყლებში, სადაც ჯერ არავინ იყო ნამყოფი. გზად შემხვედრ პატარა კუნძულებს ეკიპაჟის სახელებს არქმევდნენ. ხოლო 9 ოქტომბერს „ფრამი“, როგორც მოსალოდნელი იყო, ყინულის ტყვეობაში მოექცა. ეს გადამწყვეტი მომენტი იყო – გაუძლებდა თუ არა გემის კორპუსი ყინულის მარწუხებს. „ფრამის“ ფიჭვის ხისგან დამზადებული კორპუსი ჭრიჭინებდა. ექსპედიციის თავზარდაცემული წევრები ამ ხმას ძრწოლით უგდებდნენ ყურს. „ფრამი“ გადარჩა. ნანსენის ვარაუდი გამართლდა. გემის ოვალური კორპუსი ყინულის მარწუხებმა ნელ-ნელა ზევით ამოაგდო და ხომალდმა ახალა უკვე ყინულის თავზე მოქცეულმა განაგრძო დრეიფი.

მაგრამ ნორვეგიელმა მოგზაურმა ვერ გათვალა წყალქვეშა დინებების სიჩქარე. რამდენიმე თვეში ცხადი გახდა, რომ ხომალდი პოლუსისკენ ძალიან ნელა მოძრაობდა. ამ სიჩქარით მოგზაურები დასახულ მიზანს დაახლოებით 6 წელიწადში მიაღწევდნენ. ყინულის ტყვეობაში გატარებული თითქმის ერთი წლის შემდეგ ნანსენმა ფეხით გადანყვიტა მიზნამდე მიღწევა. თანამგზავრად მან არქტიკის გამობრძმედილი მკვლევარი იალმარ იოჰანსენი აირჩია. როდესაც წყვილმა სტარტი აიღო, მათ პოლუსამდე 780 კილომეტრი ამოივრებდათ.

მოგზაურებს თან მიჰქონდათ სამი მარხილი, რომლებიც ძაღლებს უნდა ეთრიათ, ნავეები და დაახლოებით ას ორმოცდაათი დღის სურსათ-სანოვაგე. სწორედ ამ დროში გეგმავდნენ მიზნამდე მიღწევას და უკან დაბრუნებას. ეს ლამაზობა გეგმაში არ იყო. „ფრამზე“ ძაღლები, მარხილები და ნავეები იმ შემთხვევისთვის ჰქონდათ, თუკი ყინული მაინც გასრესდა გემს და ექსპედიციას ევაკუაცია მოუწევდა.

წინასწარ ვიტყვი, რომ ნორვეგიულმა წყვილმა მიზანს ვერ მიაღწია. ნანსენმა ოცნება ვერ აისრულა, ხოლო მათმა მოგზაურობამ 150 დღის ნაცვლად წელიწადზე მეტ ხანს გასტანა. იმ წერტილიდან, საიდანაც ნანსენმა უკან მობრუნების გადაწყვეტილება მიიღო, პოლუსამდე კიდევ 400 კილომეტრი იყო დარჩენილი. ყინულის მათ ოდისეაში მათ ყველაფერი გადახდათ: იყო მომენტი, როდესაც იოჰანსენის თავი თეთრ დათვს ედო პირში, ნანსენი კი საგულდაგულოდ უმიზნებდა და გასროლას არ ჩქარობდა, რომ ტყვია მენწყვილესთვის არ გაერტყა. კიდევ იყო შემთხვევა, როცა წყლის დინებამ მათი ნავეები წაიღო და ნანსენი დაუფიქრებლად გადაეშვა ყინულიან წყალში და მძიმე ტყავის ტანსაცმლით ცურვით დაენია ნავეებს. მკვლევრებმა გემისკენ უკან მიმავალ გზას ვერ გააგნეს, შიმშილისგან გათანგულებს ყველა ძაღლის შეჭმა მოუწიათ და მათ გარეშე დარჩენილები ხან ფეხით მიიკვლევდნენ გზას და ხანაც ნავეებით, სანამ ბუნება ამის საშუალებას იძლეოდა, მაგრამ აი, დადგა ჩრდილოეთის ზამთარი, ხუთი თვით უკუნმა სიბნელემ დაისადგურა. ადგილს, სადაც მკვლევრებმა გამოზამთრება გადაწყვიტეს, მოგვიანებით ჯექსონის კუნძული დაერქვა. მათ ამოთხარეს ორმო, რომელსაც

კარვები და სხვა აღჭურვილობა გადააფარეს. ამ ბუნაგში ნანსენმა და იოჰანსენმა მთელი ზამთარი ერთ საძილეში მოყურებულებმა გაატარეს. ჭამდნენ იმ ნანადირევს, რაც დაბნელებამდე მოიმარაგეს – ძირითადად სელაპის და თეთრი დათვების ხორცს.

1896 წლის მაისის ბოლოს გასავათებულმა ნორვეგიელებმა ნავეებით განაგრძეს გზა. მათ იმედი ჰქონდათ, რომ შპიცბერგენის არქიპელაგის კუნძულებს მიაღწევდნენ, ოღონდ წარმოდგენა არ ჰქონდათ, თუ რა მანძილი ამოვრებად დასახულ მიზანს და რეალურად სად იმყოფებოდნენ. მათ გაუმართლათ და 17 ივნისს ფრანც იოსების არქიპელაგის ერთ-ერთ კუნძულზე ისინი აღმოაჩინა ინგლისელების ექსპედიციამ, რომლის ხელმძღვანელი, ფრედერიკ ჯექსონი, პირადად იცნობდა ნანსენს, ოღონდ ვერაფრით დაეჯერებინა, რომ მის წინაშე მდგარი გაბურძნული და გაუბედურებული არსება სახელგანთქმული ნორვეგიელი იყო. თავის დროზე ჯექსონს ძალიან უნდოდა „ფრამის“ ექსპედიციაში მონაწილეობის მიღება, მაგრამ ნანსენისგან უარი მიიღო, რადგან ამ უკანასკნელს მხოლოდ ნორვეგიელებისგან დაკომპლექტებული გუნდი სჭირდებოდა.

რა გასაოცარიც არ უნდა იყოს, იმ დღეს, როცა ინგლისელებმა ნანსენი და იოჰანსენი იპოვეს, „ფრანი“ ყინულის ბორკილებისგან განთავისუფლდა და სამშობლოსკენ აიღო გეზი. ხომალდი ნორვეგიაში თავის კაპიტანზე ერთი კვირით გვიან დაბრუნდა.

ეკიპაჟის 12 წევრი ეროვნულ გმირებად იქცნენ, ხოლო ნანსენის სახელი მთელ მსოფლიოს ეკერა პირზე. მერე რა, რომ ექსპედიციამ პოლუსს ვერ მიაღწია – სამყაროს ჩრდი-

ლოეთ წერტილს მანამდე ვერავინ მიუახლოვდა ისე ახლოს, როგორც ნანსენი, ხოლო ნორვეგიელთა დრამატული თავგადასავლის შედეგად მოპოვებული მასალები მაშინდელი მეცნიერებისთვის ფასდაუდებელი იყო.

ნანსენი ამ ექსპედიციის მერეც ბევრს მოგზაურობდა, არქტიკაშიც ბრუნდებოდა, მაგრამ პოლუსის შტურმი მას აღარ უცდია, თუმცა მუდმივად გულში ატარებდა ჯერ ჩრდილო პოლუსის, ხოლო შემდეგ სამხრეთ პოლუსის დაპყრობის გეგმას.

ჩანაფიქრების განხორციელებაში ძირითადად მუდმივი მოუცლელობა უშლიდა ხელს. პოლარული ოდისეის შემდეგ ის ხომ ნომერი პირველი ნორვეგიელი გახდა, რაც უზარმაზარ პასუხისმგებლობას ნიშნავდა. მისი საქმიანობა არ შემოფარგლულა სხვადასხვა ქვეყანაში სამეცნიერო ლექციებით. საკუთარი ნების წინააღმდეგ მას პოლიტიკაში მოუწია ჩარევა.

XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე დღის წესრიგში დადგა ნორვეგიის დამოუკიდებლობა. შვედეთის სამეფო თავისი ტერიტორიის დათმობას არ აპირებდა. 1905 წელს სიტუაცია ძალიან დაიძაბა, შვედეთი არჩევანის წინაშე იდგა, ან ჩაბმულიყო შეიარაღებულ კონფლიქტში ნორვეგიასთან, ან მშვიდობიანად გაეშვა ნორვეგია და საფუძველი ჩაეყარა სკანდინავიური თანამშრომლობისთვის. მოლაპარაკებებში ლონდონიც მონაწილეობდა. ნორვეგიის დამოუკიდებლობისთვის ბრძოლის მეთაურთა თხოვნით სწორედ იქ მიავლინეს ნანსენი, რათა ბრიტანეთის სამეფო კარზე თავისი ქვეყნის დამოუკიდებლობის სასარგებლო არგუმენ-

ამერიკელი რობერტ პირის ჩრდილოეთ პოლუსზე ყოფნა შესაძლოა ფალსიფიკაცია იყოს. ყოველ შემთხვევაში, პირის არ ახლდა არავინ, ვისაც გრძელდების და განედების გაზომვა შეეძლო და მისდა კვლად დადასტურებდა, რომ ექსპედიციამ ნამდვილად მიაღწია მიზანს. „პოლუსს“ მან სამ ესკიმოს გამყოლთან და აფროამერიკელ მზარეულთან ერთად მიაღწია.

ტები დაესაბუთებინა. ეს მისია წარმატებული გამოდგა. შვედეთის ელჩი, ბარონი ვალენბერგი, ლონდონიდან სტოკჰოლმში იწერებოდა: ნანსენის ავტორიტეტი იმდენად დიდია, რომ მე ყურს არავინ მივდებსო.

საქმე ნორვეგიის სასარგებლოდ გადაწყდა და იმავე წელს ნანსენი კოპენჰაგენში გაემგზავრა საიდუმლო დავალებით, რათა დანიის პრინცი კარლოსი დაერწმუნებინა, რომ ნორვეგიის გვირგვინი მიეღო. უფლისწული ნანსენს პირადად იცნობდა, მისით აღფრთოვანებული იყო და არც შემოთავაზებაზე უთქვამს უარი. სულ მალე იგი დამოუკიდებელი ნორვეგიის მეფე ჰაკონ VII გახდა, ხოლო ნანსენს მისმა მთავრობამ პრემიერ-მინისტრის სავარძელი შესთავაზა, მაგრამ მეცნიერმა უარი თქვა. თუმცა სულ მალე ისევ ბრიტანეთში გაემგზავრა ამჟამად ნორვეგიის ელჩის სტატუსით.

დრო გადიოდა. რაც უფრო ემატებოდა ფრიტიოზ ნანსენს ასაკი, მით უფრო შორს იყო მისგან დედამიწის პოლუსები და რომელიმე მათგანის პირველად დაპყრობის ოცნება. ინგლისში ყოფნის დროს მას მეუღლე გარდაეცვალა, რაც ძალიან მძიმედ გადაიტანა.

1909 წელს საგანგებო დეპეშით ნანსენს აუწყეს, რომ ამერიკელმა რობერტ პირიმ რამდენიმე წარუმატებელი მცდელობის შემდეგ შეძლო ჩრდილოეთ პოლუსამდე მიღწევა. ამ ამბავს ნორვეგიელი მეცნიერი ცივად დარაც შეეძლო აუღელვებლად შეხვდა.

დანის პრინცი კარლოსი – ნორვეგიის მეფე ჰაკონ VII

დანის პრინცის დამოუკიდებელი ნორვეგიის ტახტზე აყვანა შემთხვევითი არჩევანი არ იყო. ოდესღაც, სანამ ნაპოლეონის ომების შედეგად ევროპის რუკა გადახალისდებოდა, ნორვეგია დანიის სახელმწიფოში შედიოდა. ხოლო ერთიანი სამეფო ნორვეგიას ადრეული შუა საუკუნეების მერე არ ჰქონია. აქვე აღსანიშნავია, რომ, მართალია, მაშინდელი შვედეთი იმპერიას წარმოადგენდა, მაგრამ ნორვეგიის გამოყოფა საბოლოოდ მაინც მშვიდობიანად – რეფერენდუმის შედეგად – მოხდა.

რუალ ამუნდსენი (1872-1928) – ნორვეგიელი პოლარული მკვლევარი, რომელიც ნანსენის გზის გამგრძელებელი აღმოჩნდა და ჩრდილოეთის პატარა ქვეყანას კიდევ უფრო გაუთქვა სახელი. მან სამხრეთ პოლუსს 1911 წლის 14 დეკემბერს მიაღწია. მას მერე, რაც მისმა საჰაერო ექსპედიციამ ასევე პირველმა მიაღწია ჩრდილოეთ პოლუსს 1926 წელს, ამუნდსენი მსოფლიოს ნომერ პირველ პოლარულ გმირად იქცა. მას პოლარული ქვეყნების ნაპოლეონსაც უწოდებდნენ. ამუნდსენი დაიღუპა 1928 წელს, როდესაც ჩრდილო პოლუსზე დაკარგული იტალიური დირიჟაბლ „ნორგეს“ ეკიპაჟის საშველად გაემართა. თვითმფრინავი, რომლითაც ამუნდსენი იტალიელების საპოვნელად გაფრინდა, გაქრა. ლეგანდარული მკვლევარის დაღუპვის დრო და ადგილი დღემდე უცნობია.

სამხრეთ პოლუსის დაპყრობა ნანსენის თანამემამულეებს ხვდათ წილად. სანამ პოლუსისკენ გაემართებოდა, ნორვეგიელმა რუალ ამუნდსენმა სწორედ ნანსენთან გაიარა კონსულტაციები, სწორედ მის ავტორიტეტს და რჩევებს დაეყრდნო, რათა ექსპედიციისთვის საჭირო ფული მოეპოვებინა და ბოლოს მისგან გემი „ფრამი“ ითხოვა. ეს ძალიან საგულისხმო მომენტია – ხომალდი ნანსენის არ ყოფილა, იგი სახელმწიფოს საკუთრება იყო, მისი მოპოვება ამუნდსენს ნანსენის გვერდის ავლითაც შეეძლო, მაგრამ გემის ნანსენისთვის თხოვნა უდიდესი მოწინების შესტი იყო, ხოლო ლეგენდარული ხომალდით სამხრეთ პოლუსისკენ გამგზავრება – ნარმატების სანინდარი.

როდესაც 1910 წლის 7 ივნისის შუალამეს „ფრამმა“ ქრისტიანის პორტი დატოვა, მას საკუთარი კაბინეტის ფანჯრიდან თვალს ადევნებდა 49 წლის ფრიტიოფ ნანსენი, რომელიც

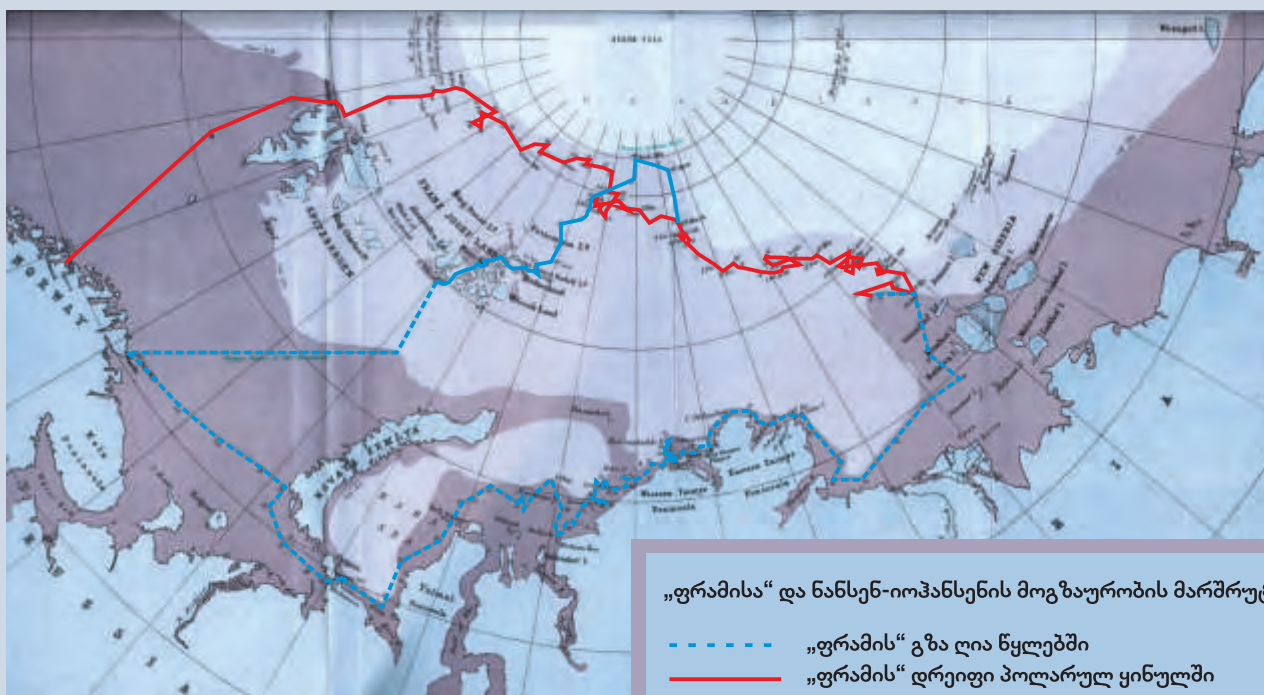
მოგვიანებით შვილს გამოუტყდა, რომ ეს მისი ცხოვრების უმძიმესი ეპიზოდი იყო.

ამუნდსენის ექსპედიცია ნარმატებული გამოდგა. ნაკლებად გაუმართლათ მის კონკურენტებს, ინგლისელებს, რომლებიც ნორვეგიელებისთვის დასწრებას ცდილობდნენ. სამხრეთ პოლუსს მათ ამუნდსენზე ერთი თვით გვიან მიაღწიეს, ხოლო უკანა გზაზე ექსპედიციის ხელმძღვანელი რობერტ სკოტი და მისი ოთხივე თანამგზავრი დაიღუპა.

ანტარქტიკიდან სამშობლოსკენ მომავალმა ამუნდსენმა პირველივე ცივილიზებული ადგილიდან, ასეთი კი კუნძული ტასმანია იყო, ნორვეგიაში თავისი გამარჯვების მაუწყებელი სამი დეპეშა აფრინა. ერთის ადრესატი მოგზაურის ძმა იყო, მეორის – ნორვეგიის მეფე, მესამის კი, რალა თქმა უნდა, – ფრიტიოფ ნანსენი.

ძნელია ერთ წერილში ჩამოთვალო ყველა

„ფრამის“ და ნანსენ-იოჰანსენის მოგზაურობის მარშრუტი

- „ფრამის“ გზა ლია წყლებში
- „ფრამის“ დრეიფი პოლარულ ყინულში
- ნანსენისა და იოჰანსენის ფეხით ლაშქრობა პოლუსისკენ

ის საინტერესო ფაქტი და მოვლენა, რომლის მონაწილეც თავისი სისხლსავსე ცხოვრების მანძილზე ნორვეგიელი მოგზაური ნანსენი იყო, მაგრამ აუცილებლად უნდა ვახსენოთ მისი ერთა ლიგაში მონაწილეობა.

1918 წელს დამთავრდა პირველი მსოფლიო ომი, რომელშიც ნეიტრალურ ნორვეგიას მონაწილეობა არ მიუღია. დიდმა ომმა ევროპის რუკა შეცვალა. დაინგრა რამდენიმე იმპე-

რია და მათ ადგილას ახალი ეროვნული სახელმწიფოები გაჩნდა. საჭირო იყო ახალი მსოფლიო წესრიგი და ორგანიზაცია, რომელიც ამ წესრიგს დაარეგულირებდა. სწორედ მაშინ შეიქმნა „ერთა ლიგა“ – დღევანდელი გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის წინამორბედი.

ნანსენს ახლადჩამოყალიბებულ ორგანიზაციაში ნორვეგიის წარმომადგენლობა შეს-

რობერტ სკოტი (1868-1912) – ინგლისელი მკვლევარი, ამუნდსენის მთავარი მონაწილემდეგ სამხრეთ პოლუსის დაპყრობაში. საქმე ისაა, რომ პოლუსზე მისაღწევად ინგლისელებს და ნორვეგიელებს შორის ნამდვილი შეჯიბრი გაიმართა, ოღონდ ეს ძალიან საშიში შეჯიბრი იყო. ნორვეგიელთა მსგავად ინგლისელებიც გამობრძემდილი და მამაცი მოგზაურები იყვნენ, მაგრამ ნორვეგიელთა ექსპედიცია უკეთ აღჭურვილი და ორგანიზებული აღმოჩნდა. ინგლისელები ტრანსპორტად იყენებდნენ სანჯავზე მომუშავე მარხილებს, რომლებიც მალე გამოვიდა მწყობრიდან და პატარა ჯიშის ცხენებს – პონებს, რომლებიც მალე დაიხოცნენ სიცივისგან. ნორვეგიელებს კი მარხილებში უკვე კარგად გამოცდილი გრენლანდიური ძაღლები ჰყავდათ შებმული. საბოლოოდ სკოტის ექსპედიციამ მაინც მიაღწია პოლუსს, სადაც მათ ამუნდსენის წერილი დახვდათ. უკანა გზაზე ხუთივე ინგლისელი რიგრიგობით დაიღუპა შიმშილისა და სიცივისაგან. უკანასკნელი იყო თავად სკოტი, რომელიც ბოლო წუთამდე აწარმოებდა დღიურს. მისი უკანასკნელი ჩანაწერი იყო მუდარა, ბედის ანაბარა არ მიეტოვებინათ დაღუპული მკვლევარების ოჯახები. ეს თხოვნა ინგლისელმა ხალხმა შეისმინა, შეიქმნა ფონდი, როელმაც სამუდამოდ უზრუნველყო დაღუპულთა ქვრივ-ობლები.

თავაზეს. მეცნიერსა და მოგზაურს უარი არ უთქვამს და რადგან დათანხმდა, საქმესაც ჩვეული ენერგიით მოჰკიდა ხელი. საქმე კი თავზესაყრელი იყო...

ფრიტიოფ ნანსენი, ლონდონი, 1907

ერთა ლიგამ ნანსენი ლტოლვილთა საქმეების კომისრად დანიშნა. ეს ძალიან რთული თანამდებობა იყო. ომის შედეგად ევროპა ლტოლვილებით იყო სავსე, ნახევარ მილიონამდე სამხედრო ტყვე სხვადასხვა ქვეყნის ტყვეთა ბანაკებში იყო მიმოფანტული. ამ ადამიანების უმეტესობას არ გააჩნდა არანაირი საბუთი. ხშირ შემთხვევაში კი ქვეყნები, რომელთა მოქალაქეებიც ისინი ომამდე იყვნენ, მსოფლიო რუკაზე აღარ არსებობდა. აქვე გავიხსენოთ, რომ პირველი მსოფლიო ომის მსვლელობისას მოხდა ისეთი სისხლიანი მოვლენები, როგორიც იყო 1915 წლის სომხების დევნა თურქეთში და 1917 წლის ორი დიდი რევოლუცია რუსეთში, რამაც ლტოლვილთა უზარმაზარი ნაკადები გამოიწვია.

ნანსენმა თავისი ენერგიის, გულისხმიერებისა და საქმისადმი ერთგულების წყალობით 1922 წლამდე მსოფლიოს 30 ქვეყანაში 427 000 სამხედრო ტყვე დააბრუნა. ადამიანური ტანჯვა, რომელსაც ის ყოველდღიურად უყურებდა, მისნაირი გამობრძმედილი კაცისთვისაც კი აუტანელი იყო.

სწორედ 1922 წელს შემოიღეს საბუთი, რომელსაც „ნანსენის პასპორტი“ დაერქვა. ამ საბუთს, რომელზეც რომელიმე ქვეყნის გერბის ნაცვლად თავად ფრიტიოფ ნანსენის გამოსახულება ამშვენებდა, აძლევდნენ მათ, ვისაც სხვა არანაირი საბუთი არ გააჩნდა. ამ პასპორტის მფლობელებს თავისუფლად გადაადგილების საშუალება ეძლეო-

დათ. მრავალთა შორის იყვნენ თურქეთიდან ლტოლვილი 320 000 სომეხიც, რომლებმაც სწორედ ნანსენის ძალისხმევით და მის მიერ გაცემული საბუთის მეშვეობით შეძლეს მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში ახალი სამკვიდროს პოვნა. ეს ფაქტი სომხებს ახსოვთ და მათ შორის ნანსენის პოპულარობა დღესაც უდიდესია.

„ნანსენის პასპორტმა“ თავად ნანსენზე დიდხანს იცოცხლა. მეორე მსოფლიო ომის დროს მას 52 ქვეყანა ცნობდა. მილიონობით ადამიანისთვის, ვინც ფაშისტურ ჯოჯოხეთს გაურბოდა, ეს დოკუმენტი გადარჩენას, სიცოცხლის გაგრძელებას ნიშნავდა.

1922 წელს ერთა ლიგის ლტოლვილთა საქმეების კომისარს – ფრიტიოფ ნანსენს მშვიდობის დარგში ნობელის პრემია გადაეცა.

ალფრედ ბერნჰარდ ნობელი (1833-1896)

შვედი ქიმიკოსი და ინჟინერი, ნოვატორი, იარაღის შემქმნელი, დინამიტის გამომგონებელი. იგი იყო შვედური მეტალურგიული კონცერნ „Bofors“-ის მფლობელი, რომელიც მან რკინისა და ფოლადის გადამამუშავებელი ქარხნიდან საბრძოლო იარაღის მწარმოებელ მთავარ სანარმოოდ აქცია. ა. ნობელს ჰქონდა 355 სხვადასხვა პატენტი, რომელთა შორისაც ყველაზე ცნობილი იყო დინამიტი.

ალფრედ ნობელის სახელი ფართოდ ცნობილი მისივე სახელობის ყოველწლიური საერთაშორისო პრემიის დამსახურებით გახდა, რომელიც მისი ანდერძის თანახმად დაწესდა – ნობელის სიკვდილის შემდეგ მისი ქონება შეადგენს ნობელის პრემიის ფონდს და პრემია ენიჭებათ ადამიანებს რასის, ეროვნების, სქესისა და სარწმუნოების განურჩევლად ფიზიკის, ქიმიის, მედიცინისა და ფიზიოლოგიის, მხატვრული ლიტერატურისა და მშვიდობის დარგში განსაკუთრებული წვლილისათვის. „ნობელის პრემია“ წარმოადგენს ოქროს მედალს ალფრედ ნობელის გამოსახულებით, დიპლომს და საკმაოდ სოლიდურ ფულად თანხას.

ძალიან ბევრი გააკეთა ნანსენმა საბჭოთა რუსეთში შიმშილის დასაძლევად. ეს, ალბათ, მის მიერ შესრულებული ყველაზე რთული ამოცანა იყო. დასავლეთი ბოლშევიკურ რუსეთში დიდ ხიფათს ხედავდა და სავსებით სამართლიანადაც. ბოლშევიკური იდეალების მოტრფიალე არც ნანსენი

ყოფილა, მაგრამ ის გულგრილად ვერ უყურებდა როგორ იხოცებოდა შიმშილით სამოქალაქო ომით გატანჯულ რუსეთში მილიონობით ადამიანი. მან თავად იმოგზაურა ვოლგისპირეთში და შიმშილის მასშტაბები საკუთარი თვალით ნახა. შენევაში ნანსენის მიერ წარდგენილ ანგარიშში იყო კანიბალიზმის ფაქტებიც და როცა ერთა ლიგამ რუსეთისთვის სასურსათო დახმარებაზე უარი თქვა, ნანსენმა, საკუთარი ავტორიტეტის გამოყენებით, კანადასა და ამერიკაში პურის საყიდლად ფული კერძო პირებისგან მოიძია. ნობელის პრემიაში აღებული თანხის ერთი ნაწილით მან რუსეთში ორი საჩვენებელი მეურნეობა მოაწყო (ცოტა ხანში კომუნისტებმა ორივე მეურნეობა გააუქმეს, ქონება კი დაანიავეს), მეორე ნაწილით კი თურქეთ-საბერძნეთის ომის შედეგად ლტოლვილებად ქცეულ ბერძნებს გაუმართა ხელი. როგორც წესი, იგივე ბედი ეწეოდა ხოლმე მისი წიგნებიდან შემოსულ ჰონორარებს. თითქმის მთელი მისი შემოსავალი მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში შიმშილისგან ან ეპიდემიებისგან გატანჯულ ადამიანებს ხმარდებოდა.

ასეთი იყო ფრიტიოფ ნანსენი – კაცი, რომელიც 1930 წლის 17 მაისს წყნარად აღესრულა საკუთარი სახლის ვერანდაზე, ჩრდილოეთის მზეს მიფიცხებული. მისი დასაფლავების დღეს სამეფო სასახლის ზარბაზნებმა საზეიმო ზალპი მისცეს, სახელმწიფო დროშები ყველგან დაბლა დაუშვეს, ხოლო მთელმა ნორვეგიამ ორწუთიანი დუმილით პატივი სცა თავის ყველაზე გამორჩენილ შვილს.

ამ სტატიაში ნანსენის ცხოვრების მხოლოდ რამდენიმე ყველაზე თვალსაჩინო ეპიზოდს შევხვებ და თითქმის არაფერი მითქვამს მის სამეცნიერო მოღვაწეობაზე, მაშინ, როცა მხოლოდ მისი სამეცნიერო ხარისხების ჩამონათვალი რამდენიმე გვერდს დაიჭერდა. მან თავად შექმნა ახალი სამეცნიერო დარგი, რომელსაც ფიზიკური ოკეანოგრაფია ეწოდება. ნანსენის მეგობარი ოტო სვერდუპი, გრენლანდიისა და ჩრდილოეთ პოლუსის ექსპედიციების მონაწილე და ერთ-ერთი იმ რვა ადამიანთაგანი, ვისაც პატივი ერგო უკანასკნელ გზაზე ნანსენის კუბო ეტარებინა, იგონებდა: „ის იყო ძალიან დიდი მოგზაური, მაგრამ იყო კიდევ უფრო დიდი მეცნიერი და კიდევ უფრო დიდი ადამიანი...“

ნორვეგიული სოფელი ლაფოტენის არქიპელაგზე

დმანისში აღმოჩენილია
ჰომინიდების ნაშთები.
ადამიანის ეს „შორეული
ნათესავეები“ დაახლოებით
მილიონ რვაასი ათასი წლის
წინ ცხოვრობდნენ.
ისინი იყვნენ ძველი ქვის ია-
რალეზს და გამართულები,
ორ ფეხზე დადიოდნენ.

ჩოქის არქეოლოგია

მიხეილ წერეთელი

ბავშვობასა და სიყმაწვილეში ძალიან ბევრი
ოცნებობს გახდეს არქეოლოგი. ამ პროფესიის
მიმართ განსაკუთრებული ინტერესი უწინარე-
სად გამოწვეულია დიდი ცნობისმოყვარეობით,
თავგადასავლის ჟინით, სურვილით, აღმოვაჩი-
ნოთ ის, რაც შორეულ წარსულში არსებობდა
და ჟამთა სვლამ მივიწყებას მისცა.

არქეოლოგიის დამსახურებაა უნიკალური
განძების, მდიდრული სამარხების, ძველი ქა-
ლაქებისა და ტაძრების, ამფითეატრებისა თუ
აბანოების, გამოქვაბულებისა თუ უძველესი
სოფლების აღმოჩენა.

და მაინც, რას შეისწავლის მეცნიერების ეს
დარგი? არქეოლოგია შეისწავლის კაცობრიო-
ბის წარსულის ნივთიერ კულტურას, ყვე-
ლაფერს იმას, რაც ადამიანის მიერაა შექმნილი
და მიწითაა დაფარული. ესაა ქვისა თუ ძვლის
იარაღები, უძველესი ნამოსახლარები, ქალაქე-
ბი, სამარხები და სხვ. არქეოლოგია იკვლევს,
თუ ვინ იყვნენ ჩვენი წინაპრები, როგორ ცხოვ-
რობდნენ და როგორ ვითარდებოდნენ ძველი

ადამიანები თუ პირველყოფილი საზოგადო-
ებები.

კაცობრიობის განვითარების ისტორია შე-
იძლება პირობითად ორ დიდ ნაწილად დაიყოს
– **პრეისტორიული** ეპოქა, სანამ დამწერლობას
გამოიგონებდნენ და **ისტორიული** ეპოქა, დამ-
წერლობების შემოღების შემდგომი პერიოდი.
არქეოლოგიური ძეგლები ერთადერთი წყაროა
პრეისტორიული ეპოქის კვლევისას. ისტორი-
ული ეპოქის შესასწავლად არქეოლოგიას დი-
დი მნიშვნელობა ენიჭება, რადგან არქეოლო-
გიური კვლევები ავსებს და აზუსტებს წერი-
ლობით წყაროებში დაცულ ცნობებს. აღსანიშ-
ნავია ისიც, რომ დამწერლობის უძველესი ძეგ-
ლებიც არქეოლოგთა აღმოჩენილია.

საველე არქეოლოგიური კვლევები

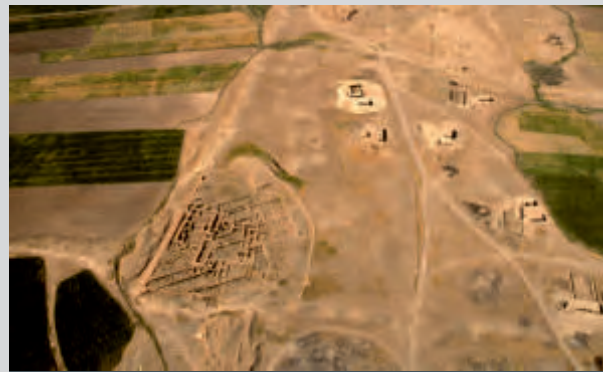
არქეოლოგიური კვლევის საწყის საფე-
ხურზე მეცნიერები არქეოლოგიურ დაზვერ-
ვებს ატარებენ, რომლის მიზანია ძეგლის მი-
კვლევა, ზედაპირული შესწავლა და არქეოლო-

გიური რუკისათვის საჭირო ინფორმაციის მოპოვება. დაზვერვებზე წასვლამდე არქეოლოგები ეცნობიან საისტორიო წყაროებს, სამეცნიერო ლიტერატურას, ადგილობრივ მოსახლეობაში გაგონილ თქმულებებს და გადმოცემებს. ძეგლის მიკვლევაში ხშირად მნიშვნელოვან როლს თამაშობს გეოგრაფიული ადგილების დასახელება, მიწის ზედაპირზე შემორჩენილი შენობების ნაშთები, სასოფლო-სამეურნეო სამუშაოებისას აღმოჩენილი ნივთები და სხვ.

ძეგლის აღმოჩენის შემდეგ, მეცნიერები მას თავიანთ რუკაზე, გეგმაზე დაიტანენ. შემდეგ ხდება ამ ტერიტორიის კვადრატებად დაყოფა და იწყება ძეგლის ეტაპობრივი გათხრა.

გათხრები ძალიან ფრთხილად მიმდინარეობს. გათხრისას იყენებენ ნიჩაბს, ქაფჩას, ფუნჯებს, დანებს და სხვა იარაღებს. სამუშაოებისას დგება საველე დოკუმენტაცია, რაც ითვალისწინებს გათხრილი უბნის სიტუაციური გეგმის ჩახატვას, ფოტოფიქსაციას. გეგმის გარდა ხდება თხრილის ჭრილების ჩახატვა, რაც მნიშვნელოვან სამეცნიერო ინფორმაციას წარმოადგენს. ჩახატვისას იყენებენ სანტიმეტრს, სპეციალურ ფურცლებს, ე.წ. მილიმეტრულ ქაღალდს და სხვა ჩასახატ საშუალებებს. ზუსტი კოორდინატების ასაღებად გამოიყენება სპეციალური ხელსაწყოები, როგორცაა **ნიველირი** და **თეოდოლიტი**. საველე სამუშაოებისას, მეცნიერები წერენ დღიურებს, რო-

მიწითა და მცენარეებით დაფარული არქეოლოგიური ძეგლები ხშირად რთული შესამჩნევია. მეცნიერები ძეგლების მიკვლევისათვის თვითმფრინავიდან ან ხელოვნური თანამგზავრიდან გადაღებულ ფოტოებს იყენებენ, რომლებზეც აღბეჭდილია ძველ ნაგებობათა კონტურები.

მელშიც დეტალურად აღწერენ დღის განმავლობაში ჩატარებულ სამუშაოებს და მის შედეგად გამოვლენილ ფაქტებს. ხშირად გათხრისას გამოვლენილი ნანგრევები, ნივთები, თუ სხვა ნაშთები, იმთავითვე, გასაგებ სურათს არ იძლევა. მეცნიერები ცდილობენ, რომ სამუშაო პროცესში დაგროვილი ფაქტები ბოლოს ერთმანეთს დაუკავშირონ და ერთიანი სურათი აღადგინონ. ეს ყოველივე ძალიან ჰგავს რთული თავსატეხის ამოცნობას, საგამომძიებლო საქმიანობას.

საველე სამუშაოებისას აღმოჩენილ ყველა ნივთს მეცნიერები სპეციალურ ნომერს ანიჭებენ და ველიდან ლაბორატორიაში გადააქვთ. ლაბორატორიაში ხდება ნივთების განმენდა; თუ ნივთი გატეხილი ან დაზიანებულია, ხდება მისი რესტავრაცია. ამის შემდეგ მიმდი-

ზოგიერთი არქეოლოგიური ძეგლი მრავალფენიანია. ჭრილში თვალნათლივ ჩანს სხვადასხვა პერიოდის ფენები, რომელიც განსხვავებული ფერებითაა გამოყოფილი.

არქეოლოგიური ძეგლი

უბანი №7
ჭრილი

- რკინის იარაღები
- ბრინჯაოს ნივთები
- ქვის იარაღები და პირველყოფილი ადამიანის ძვლები

რა გზას გადის ნივთი – ალმოჩინიდან მუზეუმისკენ

ამ მისამართზე შესაძლებელია მოკლე ვიდეოფილმის ნახვა, რომელიც მოგვითხრობს ვანის ნაქალაქარზე ბრინჯაოს ჭრაქის ალმოჩინისა და შესწავლა-რესტავრაციის ისტორიას. ჭრაქი ამჟამად საქართველოს ეროვნულ მუზეუმშია გამოფენილი.

www.getty.edu/art/exhibitions/vani/video.html

ნარეობს ნივთების შესწავლა. მეცნიერები იკვლევენ, რა მასალისგან და როგორი ტექნოლოგიითაა ნივთი დამზადებული, სად დამზადდა ის, რა დანიშნულება ჰქონდა მას და ა.შ. შესწავლის შემდეგ ნივთები მუზეუმის სპეციალურ საცავში ან საგამოფენო დარბაზში გადაინაცვლებს.

არქეოლოგიური ნივთის შესახებ სრულყოფილი, სამეცნიერო ინფორმაციის დადგენის შემდგომ, ხდება მისი აღწერა სპეციალურ სამეცნიერო ლიტერატურაში. ამასთან, არქეოლოგებსა თუ სხვა მომიჯნავე დარგების სპეციალისტებს შესაძლებლობა ეძლევათ ნივთის შესახებ კვლევა განაგრძონ და უფრო ფართო სამეცნიერო ნაშრომი შექმნან.

არქეოლოგიური პერიოდები

როგორც აღვნიშნეთ, არქეოლოგია კაცობრიობის წარსულის ძალიან დიდ მონაკვეთს შეისწავლის. შესაბამისად კვლევის მეთოდები განსხვავდება, იმის გათვალისწინებით, თუ რა პერიოდს შევისწავლით.

არქეოლოგები უძველეს ისტორიაში გამოყოფენ სხვადასხვა პერიოდებს, როგორებიცაა **ქვის ხანა, ბრინჯაოს ხანა და რკინის ხანა**. **ქვის ხანა**, როგორც მისი დასახელებიდანვე ჩანს, არის პერიოდი, როდესაც პირველყოფილმა ადამიანებმა დაიწყეს ქვის იარაღების გამოყენება. ქვის ხანა 2 მილიონზე მეტი წელი გრძელდებოდა და არის კაცობრიობის მთელი ისტორიის უდიდესი ნაწილი. თავდაპირველი ქვის იარაღები ძალიან უბრალო იყო, შემდგომში მოხდა მათი დახვეწა. პირველყოფილი ადამიანი ამ ეპოქაში ქვის იარაღის გარდა იყენებდა ძვლისა და ხის იარაღსაც. ქვის ხანის ბოლო მონაკვეთში ადამიანმა მოიპოვა ცხოველები, დაიწყო მიწის დამუშავება და შეიქმნა პირველი სოფლები. ეს არის პერიოდი, როდესაც ადამიანი შემგროვებლობიდან და ნადირობიდან გადავიდა მეურნეობის ახალ ფორმაზე, – მიწათმოქმედებასა და მესაქონლეობაზე. არქეოლოგები ამ პერიოდს **ნეოლითს** (ახალი ქვის ხანა) უწოდებენ.

ქვის ხანის შემდეგ იწყება **ბრინჯაოს ხანა**. დასახელებიდანაც ჩანს, რომ ეს არის პერი-

ქვემო ქართლში არქეოლოგებმა შეისწავლეს დაახლოებით 8 ათასი წლის წინანდელი ნამოსახლარი, სადაც გამოვლინდა ხორბლის მარცვლები, წიპნები (ყურძნის კურკა), თიხის ჭურჭელი, სასოფლო-სამეურნეო იარაღები და სხვ. თიხის ჭურჭლის ფსკერზე მეცნიერებმა ყურძნის წველის კვალსაც მიაგნეს. ამ საინტერესო აღმოჩენის გამო საქართველოს ღვინის სამშობლო უწოდეს.

ბით მოიპოვებოდა, რამაც იარაღების წარმოება გაზარდა. ამან კი ხელი შეუწყო მინათმოქმედების განვითარებას და ძველი საზოგადოებების გაძლიერებას.

სად მუშაობენ არქეოლოგები

არქეოლოგიაში წარმატების მისაღწევად ბევრი შრომაა საჭირო. მნიშვნელოვანია ისტორიის სიყვარული, ბევრი კითხვა, უცხო ენების ცოდნა. არქეოლოგს ხშირად ევალება შეისწავლოს ეგრეთ ნოდებული „მკვდარი ენა ან ენები“ (გამომდინარე იქიდან, თუ რა ეპოქას და გეოგრაფიულ რეგიონს იკვლევს). არქეოლოგისათვის მნიშვნელოვანი პიროვნული თვისებაა კომუნიკაბელურო-

ოდი, როდესაც ქვის საბრძოლო და სამუშაო იარაღები ძირითადად ჩაანაცვლა ბრინჯაოს იარაღებმა.

ბრინჯაოს ხანაში საზოგადოების ცხოვრების წესი შეიცვალა, საჭირო იყო ბრინჯაოს მოპოვება, შემდეგ მისი დამუშავება, განვითარდა სავაჭრო ურთიერთობები.

ბრინჯაოს ხანას მოსდევს რკინის ხანა, პერიოდი, როდესაც ადამიანი საბრძოლო და სამეურნეო იარაღის დასამზადებლად ძირითადად რკინას იყენებს. რკინა უფრო მაგარი ლითონია, ვიდრე ბრინჯაო. მისგან ბევრად უფრო მჭრელი და მტკიცე ნივთების დამზადება იყო შესაძლებელი. რკინა უფრო დიდი რაოდენო-

საქართველოს ტერიტორიაზე ყველა ეპოქის არქეოლოგიური ძეგლია გამოვლენილი

მკვდარი ენა ეწოდება ენას, რომელიც აღარ იხმარება (ან იხმარება ხელოვნურად, რეგლამენტირებული დანიშნულებით, როგორც, მაგ., ლათინური – სამედიცინო სფეროში), არ გამოიყენება ცოცხალ მეტყველებაში და შემორჩენილია მხოლოდ წერილობით ძეგლებში. მკვდარი ენებია ძველი ბერძნული, ლათინური, ძველი აღმოსავლეთის ენები, ძველ-ეგვიპტური და სხვა.

ბა, სხვადასხვა კულტურებისა და ტრადიციების პატივისცემა, რადგან მათ ძალიან ხშირად უწევთ განსხვავებულ გარემოში ყოფნა და მუშაობა.

არქეოლოგები გათხრებს ატარებენ უდაბნოში, გამოქვაბულში, ძველ ნაქალაქარებზე და ა.შ. ველზე მუშაობა ხშირად დიდ ფიზიკურ დატვირთვას მოითხოვს: ველზე ხშირად ძლიერ ცხელა, ზოგ შემთხვევაში კი – პირიქით. საველე პირობებში მუშაობა რადიკალურად გან-

სხვავდება კომფორტულ და სუფთა კაბინეტში ვადომისგან.

არქეოლოგები ძირითადად მუშაობენ უნივერსიტეტებში, შესაბამისი პროფილის მუზეუმებში და კვლევით ინსტიტუტებში.

ზოგ შემთხვევაში არქეოლოგები მუშაობენ მსხვილ სამშენებლო კომპანიებში, რადგანაც დიდი მშენებლობების წარმოებისას ხშირად აღმოჩნდება ხოლმე არქეოლოგიური ძეგლი, რომელსაც გადარჩენა და შესწავლა სჭირდება. ამის საუკეთესო მაგალითია ნავთობისა და გაზის მილსადენების, ავტობანების, რკინიგზისა თუ მეტროპოლიტენის სადგურების მშენებლობის პროექტები. მშენებელი კომპანიები მჭიდროდ თანამშრომლობენ არქეოლოგებთან, რათა მძიმე ტექნიკით მუშაობისას არ მოხდეს ძეგლის უნებლიე დაზიანება და ნგრევა.

ქვემო ქართლში, საყდრისში, გამოვლინდა უძველესი ოქროს მაღარო. კავკასიის რეგიონში ბრინჯაოს ხანის ბევრი ძეგლია აღმოჩენილი. საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილია მაღაროები, სადაც ადამიანი ლითონს მოიპოვებდა და მისგან სამუშაო და საბრძოლო იარაღს თუ სამკაულს ამზადებდა.

წარსულის კვლევაში მნიშვნელოვანი როლი აქვს ეთნოლოგიას – მეცნიერებას, რომელიც ტრადიციულ ყოფას სწავლობს. ზოგიერთ ქვეყანაში დღემდე ცხოვრობს ხალხი, რომელთა ცხოვრების წესიც არქაულია და ჰგავს ქვის ხანის ადამიანის ცხოვრების წესს. მაგალითად, სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში მდებარეობს პაპუა-ახალი გვინეა. ეს არის მსოფლიოში ერთ-ერთი ყველაზე მრავალფეროვანი ქვეყანა. ადგილობრივი ტომები ძველი ტრადიციების მიმდევრები არიან, მათზე დაკვირვება მეცნიერებს ბევრ შეკითხვაზე პასუხის გაცემაში ეხმარება.

ვინ მონაწილეობს არქეოლოგიურ ექსპედიციაში

არქეოლოგიური ექსპედიციის წევრების შემადგენლობას და რაოდენობას ექსპედიციის ხელმძღვანელი განსაზღვრავს. არქეოლოგიური კვლევა სხვადასხვა დისციპლინის დახმარებით ხორციელდება და შესაბამისად, გუნდშიც სხვადასხვა დარგის სპეციალისტები ერთიანდებიან. შემადგენლობა დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა პერიოდის ძეგლია და როგორია კვლევის ძირითადი ამოცანები. ტრადიციულად ექსპედიციაში არქეოლოგებთან ერთად ჩართულია გეოლოგი, რომელიც ძეგლის გეოლოგიურ ფორმირებას სწავლობს; ანთროპოლოგი, რომელიც ადამიანის ნაშთებს სწავლობს; ბოტანიკოსი, რომელიც მცენარეების ნაშთებს სწავლობს; ზოოლოგი, რომელიც ცხოველების ნაშთებს სწავლობს; რესტავრატორ-ქიმიკოსი, რომელიც ნაპოვნი მასალის განმენდაზე, აღდგენასა და დაცვაზე პასუხისმგებელი; ძველი ენების სპეციალისტი, რომელიც ძეგლზე აღმოჩენილ წარწერებსა და ტექსტებს სწავლობს და ა.შ. საბუნებისმეტყველო დარგის სპეციალისტები არქეოლოგებს დახმარებას უწევენ ძეგლის დათარიღებაში. ექსპედიციას ჰყავს ფოტოგრაფი, მხატვარი, ტექნიკურ საკითხებში დამხმარე სპეციალისტი, მძღოლი და ა.შ. არქეოლოგიური ექსპედიციებში, როგორც წესი, ჩართულები არიან სტუდენტები, რომლებიც ველზე მუშაობის გამოცდილებას იძენენ. ეს მათი სასწავლო პროცესის ნაწილია.

საველე სამუშაოების დროს არქეოლოგები

ცხოვრობენ არქეოლოგიური ექსპედიციის ბაზაზე. ეს ჩვეულებრივი საცხოვრებელი და სამუშაო კომპლექსია, რომელსაც ასევე აქვს მცირე ლაბორატორია, ნაპოვნი ნივთების შესანახი საცავი და სხვ. ამგვარი ბაზები იმ არქეოლოგიურ ექსპედიციებს აქვთ, რომლებიც წლების განმავლობაში მუშაობენ მოცემულ რაიონში. ზოგ შემთხვევაში ექსპედიცია ქიროსს ჩვეულებრივ სახლს ძეგლთან ახლოს მდებარე სოფელში, ხან კი ექსპედიციის წევრები კარვებში არიან დაბინავებული.

არქეოლოგიის ერთ-ერთი განხრა არის

ლომის ოქროს ფიგურა ნაპიენია კახეთში, წნორის №2 ყორღანში, ძვ. წ. III ათასწლეულის II ნახევარი დატულია ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმში

ბაქო-სუფსის, ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანისა და სამხრეთ კავკასიის მილსადენების მშენებლობები გასული წლების მასშტაბური პროექტები იყო. მათი განხორციელების შემდეგ აზერბაიჯანი კასპიის ზღაში მოპოვებული ნავთობისა და გაზის ექსპორტს ახორციელებს საქართველოსა და თურქეთის გავლით. მილსადენების მშენებლობისას საქართველოს ტერიტორიაზე ორასამდე არქეოლოგიური ძეგლი აღმოჩნდა, რომლებიც მეცნიერებმა გადაარჩინეს და შეისწავლეს.

წყალქვეშა არქეოლოგია. წყალქვეშა არქეოლოგია სხვადასხვა მიზეზით წყლის ქვეშ მოქცეულ ქალაქებს, ნამოსახლარებს, ჩაძირულ გემებს და მათ ტვირთს შეისწავლის.

არქეოლოგია საქართველოში

არქეოლოგია საქართველოში XIX საუკუნის შუა პერიოდში ჩაისახა. საქართველოში პირველი არქეოლოგიური სამუშაოების ჩატარება დაკავშირებულია დიმიტრი მეღვინეთუხუცესი-სიშვილის (1815-1878), დიმიტრი ბაქრაძის (1826-1890), ფრიდრიხ ბაიერნის (1825-1880), პლატონ იოსელიანის (1809-1875) სახელებთან.

XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის პირველ ნახევარში ქართული არქეოლოგიის განვითარებაში უმნიშვნელოვანესი წვლილი შეიტანა ექვთიმე თაყაიშვილმა, რომელიც საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებას ედგა სათავეში და ყველა ღონეს ხმარობდა, რომ საქართველოს მიწის ნიაღში აღმოჩენილი ნივთები შეეგროვებინა და მუზეუმისათვის შეეძინა.

XX საუკუნის განმავლობაში საქართველოში არქეოლოგია, როგორც სამეცნიერო დისციპლინა, მნიშვნელოვნად განვითარდა. აღმოჩნდა მრავალი არქეოლოგიური ძეგლი თუ უნიკალური ნივთი, რომელთაც დიდი მნიშვნელობა აქვთ არა მხოლოდ საქართველოს, არამედ ზოგადად კაცობრიობის განვითარების ისტორიის შესწავლისათვის.

დღეს საქართველოში ათობით არქეოლოგიური ექსპედიცია ფუნქციონირებს, მათ შორის რამდენიმე – საერთაშორისო პროექტის ფარგლებში. ქართველ მეცნიერებთან ერთად კვლევებში მონაწილეობენ ამერიკელი, გერმანელი, იტალიელი, ბრიტანელი, ებრაელი, ფრანგი, ესპანელი სპეციალისტები. ერთობლივი კვლევები მნიშვნელოვანია საუკეთესო შედეგების მისაღწევად და ქვეყნის არქეოლოგიური მემკვიდრეობის დასაცავად. ამავდროულად, ეს კავშირები სტუდენტებს და ახალგაზრდა სპეციალისტებს გზას უკვალავს მსოფლიოს უდიდესი უნივერსიტეტებისა და კვლევითი ცენტრებისაკენ.

ექვთიმე თაყაიშვილი (1863-1953) – ქართველი ისტორიკოსი, არქეოლოგი და ფილოლოგი, საზოგადო მოღვაწე. წერაკითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების გამგეობის წევრი. პეტერბურგის უნივერსიტეტის ისტორიულ-ფილოლოგიური ფაკულტეტის დამთავრებისა და სამეცნიერო ხარისხის მიღების შემდეგ თბილისში დაბრუნდა და აქტიურ მეცნიერულ, პედაგოგიურ და საზოგადოებრივ მოღვაწეობას შეუდგა. თავისი მეცნიერული მუშაობის უმთავრეს მიზნად ექვთიმე თაყაიშვილი საქართველოს ისტორია-არქეოლოგიისათვის მასალების შეკრებას მიიჩნევდა. მან ისტორიკოს დიმიტრი ბაქრაძესთან ერთად დააარსა საქართველოს საეგზარქოსო მუზეუმი (1889), ისინი ერთად მოგზაურობდნენ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში, ეძებდნენ და კრებდნენ ძველ ქართულ საეკლესიო წიგნებს, ნივთებს, ხელნაწერებს, სწავლობდნენ და აბინავებდნენ მუზეუმში, მუშაობდნენ საქართველოს ეკლესიის ისტორიის შედგენაზე. 1907 წ. ექვთიმემ საფუძველი ჩაუყარა „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოებას“, რომელმაც მნიშვნელოვან მასალას მოუყარა თავი. საზოგადოების მიერ მონაწილე ექსპედიციებიდან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია 1917 წელს მოგზაურობა

„სამუსლიმანო საქართველოში“. ექვთიმე თაყაიშვილის თაოსნობით მოეწყო არქეოლოგიური ექსპედიციები ლეჩ-ხუმსა და სვანეთში, იგი მონაწილეობდა ვანის გათხრებში.

ექვთიმე თაყაიშვილი აქტიურად იბრძოდა საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის აღსადგენად და დიდი როლი შეასრულა თბილისის უნივერსიტეტის დაარსების საქმეში.

1921 წ. 25 თებერვალს საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების გამო საფრანგეთში გახიზნულმა მენშევიკურმა მთავრობამ საქართველოდან გაიტანა საბანკო ვალუტა, ქვეყნის ისტორიისა და კულტურის სამზეუმო განძეულობა და ხელნაწერები. საქართველოს ეროვნულ განძს მცველად გაჰყვა ექვთიმე თაყაიშვილი მეუღლე ნინო პოლტორაცკაიასთან ერთად და მიუხედავად მრავალი სიძნელისა და ენით აღუწერელი გაჭირვებისა, ჩაბარებულ საქმეს ბოლომდე უერთგულა. ექვთიმე თაყაიშვილმა პარიზშიც განაგრძო აქტიური სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობა.

1945 წელს, II მსოფლიო ომის დამთავრების შემდეგ, შეიქმნა ხელსაყრელი პოლიტიკური პირობები და საქართველოს ეროვნული საგანძური ამერიკული თვითმფრინავებით საქართველოში დააბრუნეს. განძთან ერთად საქართველოში დაბრუნდა ექვთიმე თაყაიშვილიც. დაბრუნებული ექვთიმე თაყაიშვილი აღადგინეს თბილისის უნივერსიტეტში პროფესორად, აირჩიეს აკადემიის წევრად, კითხულობდა საჯარო ლექციებს. 1951 წ. საქართველოში არსებულმა რეჟიმმა მოხუცის შევიწროება დაიწყო: დააპატიმრეს მისი შვილობილი ლიდა პოლტორაცკაია, 1952 წ. კი ექვთიმე გაათავისუფლეს უნივერსიტეტიდან.

ღვენა-შევიწროებამ დიდად იმოქმედა ექვთიმეზე და 1953 წ. 21 თებერვალს გულის დამბლით გარდაიცვალა. დღეს ექვთიმე თაყაიშვილი მთაწმინდის პანთეონში განისვენებს.

ოქროს დისკო

ე.წ. „ახალგორის განძიდან“. ნივთები შეაგროვა და კავკასიის მუზეუმისათვის შეიძინა ექვთიმე თაყაიშვილმა.

ამბოზენ, საგანძურის „ემიგრაციისას“ ბრიტანეთის მუზეუმს უთხოვუა ახალგორის განძიდან ერთი ნივთის შეძენა და სანაცვლოდ პირობას დებდა, რომ სხვა ნივთების დაცვის თანხას გამოყოფდა და ალბომებსაც გამოსცემდა. „საქართველოს მეჭურჭლეითუ-ხუცესს“, ექვთიმეს, ეს მოლაპარაკება ჩაუშლია.